



ӨРЛЕУ

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЦЕНТР
ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ

ӨРЛЕУ.

ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ ЖАРШЫСЫ —

ӨРЛЕУ.

ВЕСТИ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

қантар-ақпан-наурыз

1.2024

январь-февраль-март

Меншік иесі — «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша кәсіби институты
Собственник — Филиал АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» Институт профессионального
развития по Карагандинской области

1(44)



НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЦЕНТР
ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ

ӨРЛЕУ.
ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ ЖАРШЫСЫ —
ӨРЛЕУ.
ВЕСТИ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

№1(44) 2024

Қаңтар-ақпан-наурыз
2013 жылдан бастап шығады

Жылына 4 рет шығады

Январь-февраль-март
Издается с 2013 года

Выходит 4 раза в год

Қарағанды/ Караганда
2024

Бас редакторы

филолог. ғыл. канд.

М.А. Жетписбаева

Жауапты хатшы

PhD, қауымд. профессор

С.А. Шункеева

Редакция алқасы

К. Беркимбаев	пед. ғыл. д-ры, профессор, Қожа Ахмет Ясауи ат. ХҚТУ, (Қазақстан)
Б.А. Жетписбаева	пед. ғыл. д-ры, профессор, Astana IT University (Қазақстан)
Е.А. Костина	пед. ғыл. канд., доцент, Новосибирск мемлекеттік педагогикалық университеті (Ресей)
Г.Ж.Менлибекова	пед. ғыл. д-ры, профессор, Л.Н. Гумилев ат. ЕҰУ (Қазақстан)
Л.В. Моисеева	пед. ғыл. д-ры, профессор, Урал мемлекеттік педагогикалық университеті (Ресей)
С. Томпсон	PhD, Сассекс Университеті (Ұлыбритания)
С.Д. Муканова	пед. ғыл. д-ры, доцент, акад. Е.А. Бөкетов ат. ҚарУ (Қазақстан)
А.А. Мухатаев	пед. ғыл. канд., қауымд. профессор, Astana IT University (Қазақстан)
А.С. Шилибекова	пед. ғыл. канд., «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ (Қазақстан)
А.К. Жұмыкбаева	PhD, «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 100019, Қазақстан, Қарағанды қ-сы, Жәнібеков к-сі, 42

E-mail: karagandaipk@orleu-edu.kz Сайт <https://journal.orleu-edu.kz/index.php/vesti-no>

Компьютерде беттеген

А.А.Разбеков

«Өрлеу. Үздіксіз білім жаршысы – Өрлеу. Вести непрерывного образования». – 2024. – 1(44)-шығ. – 63 б. ISSN 2308-4626 <https://www.doi.org/10.69927/RJWC6858>

Меншік иесі: «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша кәсіби даму институты».

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігімен тіркелген. 03.05.2013 ж. №13605-Ж мерзімді баспасөз басылымды тіркеуге қойылғаны туралы куәлігі. 02.02.2024 ж. № KZ43VPY00086943 мерзімді баспасөз басылымды қайта есептеуге қойылғаны туралы куәлігі.

© «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ филиалы
Қарағанды облысы бойынша кәсіби даму институты, 2024

Главный редактор

филолог. ғыл. канд.

М.А. Жетписбаева

Ответственный секретарь

PhD, ассоц. профессор

С.А. Шункеева

Редакционная коллегия

Беркимбаев К.	д-р пед. наук, профессор, МКТУ им. Яссави (Казахстан)
Жетписбаева Б.А.	д-р пед. наук, профессор, Astana IT University (Казахстан)
Костина Е.А.	канд. пед. наук, доцент, Новосибирский государственный педагогический университет (Россия)
Менлибекова Г.Ж.	д-р пед. наук, профессор, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)
Моисеева Л.В.	д-р пед. наук, профессор, Уральский государственный педагогический университет (Россия)
Томпсон С.	PhD, Университет Сассекса (Великобритания)
Муканова С.Д.	д-р пед. наук, доцент, КарУ им. акад. Е.А. Букетова (Казахстан)
Мухатаев А.А.	канд. пед. наук, ассоциированный профессор, Astana IT University (Казахстан)
Шилибекова А.С.	канд. пед. наук, АО «Национальный центр повышения квалификации» (Казахстан)
Жумыкбаева А.К.	PhD, АО «Национальный центр повышения квалификации» (Казахстан)

Адрес редакции: 100019, Казахстан, г. Караганда, ул. Жанибекова, 42

Е-mail: karagandaipk@orleu-edu.kz Сайт <https://journal.orleu-edu.kz/index.php/vesti-no>

Компьютерная верстка

А.А.Разбеков

«Өрлеу. Үздіксіз білім жаршысы – Өрлеу. Вести непрерывного образования».
– 2024. – Вып. 1(44). – 63 с. ISSN 23084626 <https://doi.org/10.69927/PPWL7855>

Собственник: Филиал АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу»
Институт профессионального развития по Карагандинской области»

Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан.
Свидетельство о постановке на переучет периодического печатного издания
№ KZ43VPY00086943 от 02.02.2024 г.

**© Филиал АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу»
Институт профессионального развития по Карагандинской области, 2024**

МАЗМҰНЫ. СОДЕРЖАНИЕ. CONTENTS

Ахметжанова Ж.Б., Алшынбекова Г.Қ., Тебенова Қ.С. Аутистік спектрлі бұзылысы бар бастауыш мектеп жасындағы балалардың сөйлеу тілінің ұғымдық аспектісін қалыптастыру.	
Ахметжанова Ж.Б., Алшынбекова Г.К., Тебенова К.С. Формирование понятийной стороны речи у детей младшего школьного возраста с расстройствами аутистического спектра	
Akhmetzhanova Zh.B., Alshynbekova G.K., Tebenova K.S. Formation of the Conceptual Aspect of the Speech in Primary School Children with Autism Spectrum Disorders	4
Abisheva S., Mirza N. Enhancing Early Childhood Speech Development through Digital Technologies: A Systematic Review	
Абишева С.К., Мирза Н.В. Жас балалардағы сөйлеу қабілетінің дамуын цифрлық технологияның көмегімен жақсарту: жүйелі шолу	
Абишева С.К., Мирза Н.В. Совершенствование речевого развития детей раннего возраста с помощью цифровых технологий: систематический обзор	14
Хусаинова Ж.С., Бектлеева Д.Е., Петрова М.М. Взаимодействие университетов с выпускниками в системе воспроизводства интеллектуального капитала: анализ существующих фронтиров исследований	
Хусаинова Ж.С., Бектлеева Д.Е., Петрова М.М. Университеттердің түлектермен өзара әрекеттесуі зияткерлік капиталды молайту жүйесінде: қолданыстағы зерттеу фронттарын талдау	
Khusainova Zh.S., Bektleyeva D.E., Petrova M.M. Interaction of Universities with Graduates in the System of Reproduction of Intellectual Capital: Analysis of Existing Research Frontiers	19
Затынейко А.М., Шункеева С.А. К вопросу оценивания результатов дуального обучения в системе профессионального образования (из опыта Германии и Шотландии)	
Затынейко А.М., Шункеева С.А. Кәсіптік білім беру жүйесіндегі дуалды оқыту нәтижелерін бағалау мәселесі туралы (Германия және Шотландия тәжірибесінен)	
Zatyneiko A., Shunkeeva S. On the Issue of Evaluation of the Results of Dual Training in the System of Vocational Education (From the Experience of Germany and Scotland)	34
Мукушева М.А., Шадетова А.К. Мектепке дейінгі ұйымда тілдік ортаға ену әдістемесі: шетелдік тәжірибе	
Мукушева М.А., Шадетова А.К. Методика погружения в языковую среду в дошкольной организации: зарубежный опыт	
Mukusheva M.A., Shadetova A.K. Method of Language Immersion in Preschool Organization: Foreign Experience	46
Chizhevskaya Yu.T., Akparova E.V. Lesson Study as a Tool for Improving Professional Practices of Clil Teachers	
Чижевская Ю.Т., Акпарова Е.В. Lesson Study мұғалімдерге CLIL оқыту практикасын жетілдіру құралы ретінде	
Чижевская Ю.Т., Акпарова Е.В. Lesson Study как инструмент совершенствования практики преподавания CLIL педагогов	52
АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ/ СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ/ INFORMATION ABOUT AUT	62

*Ахметжанова Ж.Б.¹, Алшынбекова Г.Қ.², Тебенова Қ.С.³

^{1,2,3} Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан

¹ORCID ID: 0000-0001-5212-162X

²ORCID ID: 0000-0001-5143-2338

³ORCID ID: 0000-0003-0648-7828

*(E-mail: zhanar-ahmetzhan@mail.ru)

АУТИСТІК СПЕКТРЛІ БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ ҰҒЫМДЫҚ АСПЕКТІСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация

Қазіргі уақытта аутистік спектрлі бұзылысы бар балалар дефектологтардың, логопедтердің, психологтардың және аутизмнің пайда болу теорияларын белсенді зерттейтін, диагностикалық тәсілдерді дамытатын, сондай-ақ кешенді диагностиканың әртүрлі технологияларын және осы санаттағы баланы тәрбиелеп отырған отбасын түзетудің, сүйемелдеудің әртүрлі әдістерін жасайтын басқа мамандардың назарын өзіне аударып отыр. Аутистік спектрлі бұзылысы бар балалардың негізгі проблемаларының бірі – сөзді түсінбеушілік, оның ұғымдық жағының бұзылуы, логикалық ойлаудың болмауы, эмоционалды байланыстың болмауы, нәтижесінде ерте жаста баланың коммуникативті сөйлеу дағдылары мен қимыл-қозғалыс дағдыларының қалыптаспауы мен дамымауы.

Мақаланың мақсаты – аутистік спектрлі бұзылысы бар бастауыш мектеп жасындағы балаларда сөйлеудің ұғымдық беріктігін қалыптастырудың оңтайлы әдістерін пәндік-практикалық іс-шаралар арқылы зерттеу және олардың тиімділігін анықтау.

Зерттеу әдістері – психологиялық дамудың түрі ретінде белгілі ғалымдардың, атап айтқанда, К.С.Лебединскаяның, Е.Р. Баенскаяның, Л.С. Выготскийдің, О.С. Никольскаяның, М.М. Либлингийн, М.И.Лынскаяның, Р.А. Сулейменованың, Г.А. Ильмурастованың, А.К. Ерсаринаның, З.Б. Джангельдинованың, З.Б.Айтжанованың зерттеу еңбектеріндегі аутистік спектрлі бұзылысы бар балалар туралы көзқарастары, ой-пікірлері негізге алынды.

Зерттеу проблемасы бойынша, ғылыми-әдістемелік әдебиеттер талданды, аутистік спектрлі бұзылысы бар бастауыш мектеп жасындағы балалардағы сөйлеудің ұғымдық беріктігінің даму деңгейі анықталды. Қалыптастырушы экспериментті жүргізу үшін жаттығулар бейімделіп, құрастырылды және тәжірибе барысында қолданылды. Соңында, алынған қорытындылар бойынша зерттеу нәтижелері анықталып, мектеп оқушыларына эксперимент ретінде қолданылып, анализ жасалып, гипотеза анықталып, математикалық ситатиска динамика негізінде өңделді.

Түйін сөздер: аутистік спектрлі бұзылысы, сөйлеу, бастауыш мектеп, бастауыш мектеп жасындағы балалар, сөйлеудің ұғымдық жағы, дамыту, таным

Кіріспе. Аутистік спектрдің бұзылуы – бұл әлеуметтік өзара әрекеттесу мен қарым-қатынастағы бұзылулармен, стереотиптік мінез-құлық үлгілерімен және біркелкі емес интеллектуалды дамумен сипатталатын психикалық бұзылыс. Сонымен қатар, бұл сөйлеудің мағынасын, оның ішінде балаға арналған сөздерді түсіну дағдысының болмауымен қиындайды.

Бұл балалардың негізгі проблемаларының бірі – сөзді түсіне алмау, оның концептуалды аспектісінің бұзылуы, логикалық ойлаудың болмауы, эмоционалдық байланыстың болмауы, соның салдарынан коммуникативті сөйлеу дағдыларының қалыптасуы мен дамуының кешеуілдеуі. Соңғы жылдары әртүрлі елдерде жарияланған әдістемелік әдебиеттерді талдау нәтижесінде аутистік спектрлі бұзылыстары бар балалардың концептуалды сөздік қорын қалыптастыру әбден мүмкін деген тұжырым қалыптасты. Нәтижесінде, танымдық және объективті белсенділікті дамытумен тығыз байланыста жүзеге асырылатын, балалық шақтың жетекші әрекеті – ойын әрекеті екендігі дәлелденді. Аутистік спектрлі бұзылысы бар балалардың ата-аналарының мамандарға жүгінуінің ең көп тараған себебі, олардың сөйлеу қабілетінің жеткіліксіздігі, ең алдымен, оның коммуникативті функциясының дамымауымен байланысты.

К.С. Лебединскаяның зерттеуінде көрсеткендей: «...ерте балалық аутизмі – бұл жүйке жүйесінің патологиясы, онда баланың сыртқы әлеммен және ең алдымен адаммен

эмоционалды байланысын қалыптастыру қиын. Аутистік спектрлі бұзылысы бар балалардағы қарым-қатынастың болмауы, ерте балалық шақтан бастап, баланың бүкіл психикалық дамуының барысын бұрмалайды, оның әлеуметтік бейімделуіне өрескел кедергі келтіреді. Уақтылы диагностикасыз және тиісті клиникалық-психологиялық-педагогикалық түзетусіз мұндай балалардың едәуір бөлігі өз деңгейінде білім ала алмайды және қоғамдағы өмірге бейімделмейді. Керісінше, ерте диагностикамен, түзетудің уақтылы басталуымен аутистік спектрлі бұзылысы бар балалардың көпшілігін оқытуға және тәрбиелеуге болады, бірақ олардың әртүрлі білім салаларында әлеуетті дарындылығын дамыту қиындық тудырады» [1], - деген тұжырымдамасын негізге алдық. Осыған байланысты аутистік спектрлі бұзылысы бар балаларда пәндік-практикалық қызмет арқылы қарым-қатынасты қалыптастыру кезінде түзету көмегін көрсетудің әдістері, әдіснамасы, тәсілдері туралы мәселелер де қолға алынды. Көрсетілген мәселе бойынша психологиялық-педагогикалық зерттеулерді талдау пәндік-практикалық қызмет арқылы аутистік спектрлі бұзылысы бар бастауыш мектеп жасындағы балалардың сөйлеуінің танымдық түсінігін қалыптастыру қажеттілігі мен практикада жұмыс істеу барысында бір жүйенің болмауы, әдістемелік әдебиеттерде жеткіліксіз сипаттама арасындағы қайшылықтарды анықтауға мүмкіндік берді. Анықталған қайшылықтар негізінде пәндік-практикалық қызмет арқылы аутистік спектрлі бұзылған бастауыш мектеп жасындағы балаларда сөйлеудің ұғымдық, танымдық түсінігін қалыптастыруды ұйымдастырудың педагогикалық жағдайларын зерттеу қажеттілігі мәселесі тұжырымдалды.

Әдістер мен материалдар. Соңғы онжылдықтарда дефектологтар мен психологтар ойын шеңберіндегі объективті-практикалық әрекеттер арқылы концептуалды жағын қалыптастыру мәселесі бойынша зерттеулер жүргізді. Сөйлеудің концептуалды жағын қалыптастыруға, зерттеушілік дағдыларды, символдық қабілеттерді, ойлау икемділігін, қиялын дамытуға мүмкіндік беретін мазмұнды практикалық әрекет деп есептейді. Мұның бәрі баланың мінез-құлқына айтарлықтай әсер етеді, ол аз монотонды, стереотиптік, икемді және болжамды болады. Сонымен қатар, ол аутистік спектрлі бұзылыстары бар баланың коммуникативті мүмкіндіктерін ашып, оның дамуын әлеуметтік қарым-қатынасқа бағыттауға мүмкіндік береді. Дұрыс қалыптасқан коррекциялық ойын кешені, сенсорлық және заттық-практикалық өзара әрекеттесу процесінде бала басқа адамдардың эмоцияларымен үйлесетін көңіл-күйді бастан кешіреді. Бұл, өз кезегінде, баланың ұғымдық аппаратының және басқа да көптеген дағдыларының дамуына оң әсер етеді. Сонымен қатар, объективті-практикалық ойын әрекетін дамыту әлеуметтік әлемді тереңірек түсінуді талап етеді және аутистік спектрлі бұзылыстары бар балада әлеуметтік өзара әрекеттесу аспектілерін қабылдау қабілетін қалыптастырады. Когнитивті, эмоционалдық және әлеуметтік-коммуникативтік сфералардың даму көзіне айналады.

Сонымен бірге, отандық арнайы педагогика мен психологияның дамуының қазіргі кезеңінде аутистік спектрлі бұзылыстары бар балалардың ойын дағдылары аясында сөйлеудің концептуалды жағын, объективті әрекеттерін қалыптастырудың жалпы қабылданған бағдарламалар, сондай-ақ оларға арналған қазақ тіліндегі арнайы әдістемелік нұсқаулардың өте аз екендігін атап өткен жөн.

Дефектолог мамандарға сабақты ұйымдастыру мен өткізу әдістемесіне қойылатын жалпы талаптар:

- сөздік қорды дамытудың танымдық процестердің дамуы мен бірлігі (қабылдау, бейнелеу, ойлау);
- сабақ барысында балалардың сөйлеу және танымдық әрекетін мақсатты түрде ұйымдастыру;
- сөйлеудің танымдық белсенділікті ұйымдастырудың негізі ретінде көрнекіліктің болуы;
- сабақтарда және бос уақытта сөздік жұмысының міндеттерін іске асырудың бірлігі.

Ұғымдық сөздікті қалыптастыру немесе жетілдіру – бұл балалардың сөйлеуіне жаңа сөздерді енгізумен, олардың мағыналарын қалыптастырумен және сөйлеу іс-әрекетінде өзектендірумен тығыз байланысты трансляциялық үдеріс. Бұл жұмыстың нәтиже кезеңі

тақырыптық және лексикалық-семантикалық топтарға біріктірілген лексикалық бірліктерді белсендіру, саралау және контексттеу болып табылады.

Осы санаттағы балалардың сөйлеуінің ұғымдық жағының ерекшеліктерін зерттеу және олардың белсенді сөздік қорын қалыптастырудың жинақталған тәжірибесі бізді осы бағытта түзету-дамыту жұмысын өте күрделі, бірақ оң нәтижеде жүзеге асыруға болтындығына көз жеткізеді. Аутистік спектрлі бұзылыстары бар балаларда ұғымдық сөздікті қалыптастыру оларды түзету және дамыту үшін қажетті шарт болып табылады. Сондықтан ұғымдық сөздіктің көлемі және оның әртүрлілігі сөйлеуді дамыту әдістемесінде коммуникативті дағдыларды қалыптастырудың маңызды шарты ретінде қарастырылады. Қарапайым идеялар мен ұғымдарды қалыптастыру бойынша жүргізілген жұмыс балалардың қоғамға бейімделуінің негізгі алғышарттарының бірі ретінде әрекет етеді.

Нәтижелер және оларды талқылау. Пәндік-практикалық іс-әрекет арқылы сөйлеудің ұғымдық жағын қалыптастырудағы негізгі мәселе – аутизмдегі сөйлеудің ауыр бұзылыстары танымдық іс-әрекеттің жоғары деңгейлерінің қалыптасуына, ойлаудың өзіндік ерекшеліктеріне әсер етеді. Мақаланың зерттеу нәтижелері бастауыш мектеп білім беру ұйымдарының мұғалімдері үшін, сондай-ақ аутистік спектрлі бұзылысы бар балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналар үшін осы санаттағы балалардың пәндік-практикалық қызметі арқылы бастауыш мектеп жасындағы балаларда сөйлеудің ұғымдық беріктігін қалыптастыру бойынша ғылыми негізделген ұсыныстарды тұжырымдауға мүмкіндік берді, сондай-ақ әзірленген оқу материалдарын қолдану мүмкіндігі, әдістемелік әзірлемелер, практика базасының психологиялық-педагогикалық қызметі процесінде дефектолог маманның ұсынған ұсынымдарымен ерекшеленеді.

Аутистік спектрлі бұзылыстары бар бастауыш мектеп жасындағы балалардың сөйлеуінің ұғымдық аспектісін дамыту мәселелері өте ауқымды және күрделі. Дегенмен, осы және басқа да көптеген мәселелерге қарамастан, аутистік спектрлі бұзылыстары бар бастауыш мектеп жасындағы балаларда сөйлеудің ұғымдық жағын қалыптастыру, дефектологтың кешенді жүргізілген сабақтары аясында ұзақ және күрделі үдерістің нәтижесінде сөйлеуді түзету, психолог және логопед, балалардың бірте-бірте тілдік сезімін, сөйлеу құралдарын меңгеруді дамытады, соның негізінде еркін қарым-қатынас үдерісінде сөйлеуді дербес дамытуға және сөздік қорды байытуға мүмкіндік туады. Мұғалімнің міндеті – оларды біріктіру және баланың «жақын даму аймағын» кеңейту.

Зерттеудің әдістемелік негізіне Р.А. Сулейменова және Г.А. Ильмуратованың аутизм туралы идеялары, психикалық дамудың бұрмаланған түрі ретіндегі зерттеулерін негізге алып, аутистік спектрлі бұзылыстары бар бастауыш мектеп жасындағы балаларда педагогикалық зерттеулер жүргізу барысында сөйлеудің ұғымдық аспектісінің қалыптасуында септігін тизетіндігіне көз жеткіздік.

Аутистік спектрлі бұзылыстары бар балаларды дамытудың арнайы бағдарламасын әзірлеудің өзектілігі мен қажеттілігі біріншіден, Қазақстанда осы санаттағы балалар санының тұрақты өсуімен байланысты. Арнайы және жалпы білім беру ұйымдарында аутист балалармен жұмыс істеуге арналған отандық бағдарламалар дайындалған. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды арнайы білім беру мен сапалы оқытудың қолданыстағы бағдарламалары аутистік спектрлі бұзылыстары бар балалардың психикалық дамуының негізгі ерекшеліктерін ескермейді. Ал біз қарастырып отырған бағдарлама психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттері мен оңалту орталықтарының психологтарына, сондай-ақ аутистік спектрлі бұзылыстары бар балаларға жеке (кіші топтық) психологиялық көмек көрсететін мектепке дейінгі, арнайы мектеп және жалпы білім беретін ұйымдардың психологтарына арналып әзірленген. Арнайы дамыту бағдарламасы аутистік спектрлі бұзылыстары бар баланың дамуының маңызды аспектілерін, яғни, қарым-қатынасты, әлеуметтік өзара әрекеттесу мен әлеуметтенуді дамытуға бағытталған. Әзірленген бағдарламаның негізгі критерийі – аутистік спектрлі бұзылыстары бар баланың мүддесіне эмоционалдық-коммуникативтік дамудың, әлеуметтік бейімделудің және әлеуметтенудің тиімділігі болып табылады.

Біз басшылыққа алған бағдарлама Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің бұйрығымен Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің мекемелері үшін құрастырылған және психикалық дамуының ауыр және терең дамуы тежелген балалармен жұмыс істеуге арналған материалдарды педагогика ғылымдарының докторы Р.А. Сулейменова мен Г.А. Илмуратованың және А.К. Ерсаринаның, З.Б. Джангельдинованың, З.Б.Айтжановалардың жетекшілігімен арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың Ұлттық ғылыми-практикалық орталық мамандарының практикалық жұмыс тәжірибесін жалпылау негізінде әзірленген [2, 3].

Бағдарламаны талдау ауыр және терең ақыл-ой кемістігі бар балалар меңгере алатын ең төменгі дағдылар туралы түсінік береді. Аутистік спектрлі бұзылыстары бар бастауыш мектеп жасындағы балалардың сөйлеуінің концептуалды жағын пәнге байланысты практикалық іс-әрекеттер арқылы қалыптастыру. Бағдарламаны іске асыру әр жас кезеңіндегі жетекші іс-әрекеттердің қалыптасуына тән баланың психикалық дамуының онтогенетикалық заңдылықтарын ескере отырып жүзеге асырылады.

Баланың психикалық дамуының онтогенетикалық заңдылықтарын ескерумен қатар, бағдарлама келесі принциптерді ескереді:

- Даму бұзылыстарын диагностикалау мен түзетудің бірлігі.
- Түзету-дамыту көмегінің дамытушылық сипаты.
- Баланың дамуындағы тәрбиенің жетекші рөлінің ұстанымына негізделген білім берудің дамытушылық сипаты.

Жоғарыда аталған принциптер келесі міндеттерді анықтайды:

- Коррекциялық-педагогикалық көмектің жетекші міндеттерінің бірі ретінде ақыл-ой кемістігі бар баланың әлеуметтік тәжірибені игеру жолдарын қалыптастыру.

- Ата-аналарды немесе оларды құқықтық алмастыратын адамдарды түзеу-тәрбие процесіне қосу.

- Баланың психофизикалық дамуына түзету-тәрбиелік әсер етуді жоспарлау және жүзеге асыру мақсатында әрбір жас кезеңіндегі баланың негізгі жетістіктерін анықтау.

Осы санаттағы балалардың интеллектуалдық дамымауының ауырлығын, сондай-ақ әрбір баланың өзіндік ерекшеліктері мен даму деңгейін ескере отырып, баланы оқытуға қолайлы бөлімдерді таңдайды. Сонымен, қарапайым сөйлеу және ұғымдық идеялардың дамуы арнайы сабақ кезінде емес, пәндік және ойын әрекеттерін қалыптастыру арқылы жүреді

«Сөйлеудің ұғымдық жағы» термині сөйлеу әрекетінің сөйлеуді қабылдау және түсіну жағын білдіреді. Ауызша сөйлеу, ауызша сөйлеуді есту арқылы қабылдауда көрінеді. Аутистік спектрінің бұзылуы – афазияның әртүрлі формалары бар балаларға тән және ми қыртысының зақымдануына байланысты сөйлеудің функционалдық жүйесінің әртүрлі буындарының ақаулары бұзылады. Ұғымдық сөйлеудің бұзылуының себептері инверсия болуы мүмкін (сөйлемдегі зат есімдер мен етістіктерді дұрыс қолдана алмау); сөздердің формаларын өзгерте алмау; ал аутистік спектрлі бұзылысынан зардап шегетін балалар жағдайында сөйлеу дыбыстарын тани алмау қиындығы туындайды.

Онтогенезде сөйлеудің ұғымдық жағы 1-кестеде келтірілген мәліметтерге сәйкес өмірдің әртүрлі кезеңдерінде дамиды.

1-кесте. Онтогенездегі сөйлеудің ұғымдық жағының, яғни сөйлеудің ұғымдық беріктігін қалыптастыру дағдылары мен тәсілдері

Онтогенездегі сөйлеудің ұғымдық жағының дағдылары мен тәсілдері	Баланың жасы
Бала қазірдің өзінде ата-анасының дауысына гүілдеп дыбыс шығару арқылы жауап береді.	1-1,5 ай
Ересектердің қарым-қатынасындағы белсенді реакция (күлімсіреу, қолды, аяқты сермеу).	3 ай
Интонацияның өзгеруін ажыратады және оған сәйкесінше жауап береді.	4 ай
Өзіне жүгінген кезде гүілдеп жауап береді.	5 ай
Өз атын біледі.	6 ай

Ым-ишарамен сүйемелденетін өтініштерді қабылдайды.	7 ай
Бет бөліктерінің аттарын біледі.	7,5 ай
Қимылмен еш қиындықсыз өтініштерді түсінеді.	8,5 ай
Бөлмеде бұрыннан белгілі заттарды таба алады.	9-10 ай
Кітаптағы қарапайым суреттерді қолымен көрсете бастайды.	10-11 ай
«Мүмкін емес». «болмайды» деген сөздердің мағынасын біледі.	11 ай
«Кел», «тамактанайық» сияқты тіркестерді түсінеді. Кем дегенде екі түсті көрсете алады.	1 жас
Сурет кітаптарындағы сұрақтарға жауап береді және ондағы өзіне таныс жануарлардың, заттардың суреттерін көрсете алады.	2 жас
Шағын әңгімелер мен ертегілерді қабылдайды. Бала таныс заттардың сипаттамаларын, сөздердің мағынасын түсіне бастайды.	2 жас 5 ай
Антонимдермен танысу.	3 жас
Сұрақтарға жауап беру арқылы диалогқа қатысады.	3 жас 5 ай
Сөйлеуді жалпы қабылданған түрде, он немесе одан да көп сөз тіркестерін қабылдайды.	4 жас 5-6 ай
Сұрақтарға жауап бере алады: достық, қорқыныш, қуаныш дегеннің не екенін түсінеді.	5-6 жас

Дереккөз: [3, 159 б.]

Атап өткеніміздей, біз басшылыққа алған бағдарламалар бойынша бастауыш мектеп жасындағы балаларға пәндік-практикалық іс-әрекет арқылы сөйлеудің ұғымдық жағын қалыптастыру мақсатында педагогикалық зерттеу жүргіздік.

Педагогикалық зерттеу 3 кезеңде жүргізілді:

Бірінші кезеңде (анықтаушы) пәндік-практикалық тиімділік арқылы аутистік спектрлі бұзылысы бар бастауыш мектеп жасындағы балалардың дамуында сөздің ұғымдық беріктігінің қалыптастыру нәтижесі анықталды.

Анықтаушы кезеңнің мақсаты – критерийлер бойынша сөйлеудің ұғымдық беріктігін қалыптасу деңгейін анықтау.

Міндеттері:

- зерттеуге қатысатын балаларды тексеру әдістерін тандау;
- АСБ бар бастауыш мектеп жасындағы балаларға тексеру жүргізу;
- АСБ бар бастауыш мектеп жасындағы балаларды тексеру нәтижелерін сипаттау, сапалық және сандық талдау.

Әдістемелер:

1 . «Затқа қол тигізу»

Тапсырма – «Қуыршақтың қайда екенін көрсет».

Ойын әрекеттері: мұғалім баланы қуыршақты қолына алуға, оның әртүрлі бөліктерін көрсетуін сұрайды.

2. «Затты қолдың саусақ ұшымен ұстап контейнерге түсіру», «Заттардың арақатынасы». «Фигураларды сұрыптау» дидактикалық ойыны.

Ойын әрекеттері: геометриялық фигураларды пішіні, өлшемі және түсі бойынша сұрыптап, оларды орын-орнына орналастыру.

3. Тапсырма – «Қуыршақты тербет», «Машинаны айналдыра жүргіз».

Ойын әрекеттері: мұғалім балаға қуыршақты қолына алып, оны шайқап, «әлди-әлди» әнін айтуын сұрайды. «Пип-пип» деп дыбыстап, машинаны еденге айналдыра жүргіз.

Педагогикалық зерттеудің анықтау кезеңінің сандық нәтижелерінің зерттеу төмендегідей динамикалық көрсеткіштермен анықталды (1-2-сурет).



1-сурет – Педагогикалық зерттеудің анықтау кезеңінің сандық нәтижелерінің көрсеткіші
Дереккөз: Авторлар әзірлеген.



2-сурет – Педагогикалық анықтау кезеңінің сандық нәтижелерін зерттеу көрсеткіші
Дереккөз: Авторлар әзірлеген.

Екінші кезеңде (қалыптастырушы) пәндік-практикалық тиімділік арқылы аутистік спектрлі бұзылысы бар бастауыш мектеп жасындағы балалардың танымдық дамуында сөйлеудің ұғымдық беріктігін қалыптастыру бойынша мақсатты педагогикалық жұмыс жүргізілді.

Қалыптастырушы кезең балалардағы түсініктермен әрекеттерді дамытуға арналған тапсырмалар бағыттары 3 түрге бөлініп, тапсырмалардың негізгі мазмұны талданып, дидактикалық ойындар, арнайы тапсырмалар және жаттығулар сараланып алынды және 3-кестеде көрініс тауып, нәтижесі анықталды (2-кесте)

2-кесте. Дидактикалық ойындар, арнайы тапсырмалар және жаттығулар.

Балалардағы түсініктермен әрекеттерді дамытуға арналған тапсырмалар бағыттары	Тапсырмалар мазмұны	Дидактикалық ойындар, тапсырмалар және жаттығулар
1. Өтініштерді түсінуге және орындауға үйрету, затты ұстау және басқа да манипуляциялық әрекеттер жасауға үйрету.	1. Допты, қуыршақты, машинаны түртіңіз. 2. Допты қолыңызға қысып, қолыңызды ашыңыз. 3. Қолыңызды доппен, текшемен ашыңыз 4. Қуыршақты, машинаны үстелден, еденнен, қолыңыздан алыңыз 5. Пирамиданы жинаңыз 6. Заттарды қорапқа салыңыз 7. Заттарды белгілері бойынша сұрыптаңыз: түсі, пішіні. 8. Допты себетке лақтырыңыз	Дид. ойын «Менің добым». Дид. ойындар «Үлкен-кішкентай», «Менің пирамидам», «Юла айналдыру». Дид. ойын «Тактильді доптар». Дид. ойын «Фигураны бер». Дид. ойын «Допты лақтыр».

2. Ауызша айтқан әрекеттерді түсіну және орындау дағдыларын қалыптастыру: «Бер, ал, лактыр, жина, ұр, шайқа, жылжыт және т.б.	1. Затты алып қорапқа тастаңыз 2. Ойыншықтан дыбыс шығарыңыз (басыңыз, түртіңіз, шайқаңыз) 3. Допты айналдырыңыз 4. Бөлшектерді ажыратыңыз 5. Текшелерден мұнара тұрғызыңыз 6. Бөтелкені, құмыраны, қорапты ашып, жабыңыз 7. Сақинаны өзекке байлау, моншақтар.	Дид. ойындар: «Фигураны бер». Дид. ойындар: «Лактыр», «Ал», «Қораптан шығар». Дид. ойындар: «Менің артымнан қайтала», «Ал және лактыр», «Көңілді саусақтар». Дид.ойындар: «Дыбыстарды қайтала», «Қолыңды қыс және аш»
3. Қалыптастыру нәтижелерін анықтауға бағытталған ситуациялық ойын әрекеттерін қолдану: «Бух, Оп, Бам, Қайда, Әлди-әлди» және т.б.	1. Көлікті айналдырып, Би-би деп қайталаңыз 2. Тақылдат және Тик-так деп қайталаңыз 3. Қуыршақты төсекке жатқызып, Әлди-әлди деп қайталаңыз 4. Қуыршақты тамақтандыруға еліктеңіз және ням-ням деп қайталаңыз. 5. Жағдай бойынша ойын әрекеттерін модельдеу.	«Менің артымнан қайтала» жаттығуы. «Сақиналарды жинау» жаттығуы. Дид. ойын «Менімен бірге ән айт!». «Мен жүргізушімін!» жаттығуы. «Шаштаразда» жаттығуы.

Дереккөз: Авторлар әзірлеген.

Пәндік-практикалық тиімділік арқылы аутистік спектрлі бұзылысы бар бастауыш мектеп жасындағы балалардың танымдық дамуында сөйлеудің ұғымдық беріктігін қалыптастыру бойынша сөйлеудің ұғымдық беріктігін қалыптастыруды бағалау критерийлері анықталды (3-кесте)

3-кесте. Сөйлеудің ұғымдық беріктігін қалыптастыруды бағалау критерийлері

Балалар тізімі	1 ДЕҢГЕЙ Өтініштерді түсіну және орындауға үйрету, затты түсіру және басқа да манипуляциялық әрекеттер жасауға үйрету.							2 ДЕҢГЕЙ Ауызша айтқан әрекеттерді түсіну және орындау дағдылары қалыптастыру.					3 ДЕҢГЕЙ Қалыптастыру нәтижелерін анықтауға бағытталған ситуациялық ойын әрекеттерін қолдану (көлік жүреді – би-би, қуыршақ ұйықтайды – әлди-әлди)						Жалпы ұпайлар
		Затты түрткіз	Затты ұстап, қолыңызды ашыңыз	Затты ұстап алып алақаныңызбен ұстаныңыз,	Зат бар жұдырықты ашыңыз	Үстел бетінен затты алыңыз, еденнен, ересек адамның қолынан алыңыз	Көлемі мен құрылымы, түсі бойынша бірнеше заттарды кезекпен алып,	Лақтыру шеберлігі	Саусақ ұстағыш және затты контейнерге лақтыру	Ойыншықтан дыбыс шығару және дыбысқа еліктеу	Допты домалату, затты бөліктерге бөлу, 2 текшеден мұнара салу	Ыдысты ашыңыз және жабыңыз	Моншақтарды өзекке байлаңыз	Көлік Би-Би барады	Машина Пип-пип сигнал береді	Сағат жүреді: тик-так	Қуыршақ ұйықтайды: баю-бай	Қуыршақты тамақтандыруға еліктеу: ням-ням	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	1	1	1				1			1	1		1			1			8
2	1	1	1	1		1		1	1	1	1			1	1	1	1	1	14
3	1	1	1						1		1		1						6
4	1	1	1					1	1							1		1	7

5	1	1	1								1		1	1					6
6	1	1	1	1				1	1						1				7

Дереккөз: Авторлар әзірлеген.

Қалыптастырушы педагогикалық зерттеудің сапалы нәтижелері анықталып, 4 бала жоғарылау деңгей көрсетсе, 2 бала орташа деңгейді көрсетті (3-сурет).



3-сурет – Қалыптастырушы педагогикалық зерттеудің сапалы нәтижелері

Дереккөз: Авторлар әзірлеген.

Үшінші кезеңде (бақылау) жүргізіліп жатқан жұмыстың тиімділігін бағалау және бақылау және эксперименттік топтағы пәндік-практикалық тиімділік арқылы аутистік спектрлі бұзылысы бар бастауыш мектеп жасындағы балалардың үйлесімді сөйлеудің қалыптасуындағы динамикалық гистограмма бойынша өзгерістер анықталды.

Педагогикалық зерттеудің анықтау кезеңінің сандық нәтижелерінің динамикалық гистограммасы жасалып, бақылау кезеңінің сандық көрсеткіштері анықталды (4-сурет).



4-сурет – Педагогикалық зерттеудің анықтау кезеңінің сандық нәтижелерінің гистограммасы

Дереккөз: Авторлар әзірлеген.

Қорытынды. Сенсорлық қабылдаудың қалыптасуы ойлаудың қарапайым түрі көрнекі және тиімді дамуына ықпал етеді. Бала көру және есту зейіні, қабылдау және зейінді шоғырландыру арқылы заттарды әртүрлі белгілеріне қарай анықтауға және топтастыруға, олардың қасиеттері мен қарым-қатынастарын ажыратуға үйренеді.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижесінде ғылыми-әдістемелік әдебиеттер талданды, аутистік спектрлі бұзылысы бар бастауыш мектеп жасындағы балалардағы сөйлеудің ұғымдық беріктігінің даму деңгейі анықталды. Қалыптастырушы экспериментті жүргізу үшін жаттығулар бейімделіп, құрастырылды және тәжірибе барысында қолданылды. Зерттеу нәтижелері анықталып, өңделді.

Аутистік спектрлі бұзылыстары бар балаларды тиімді оқытудың маңызды шарттары – оқиғалардың болжамдылығы, жүйелілігі болып табылады. Сондықтан баланың уақыты мен кеңістігін ұйымдастыру маңызды.

Сөйлеудің ұғымдық жағын қалыптастыру кезінде, ең алдымен, баладан кез-келген қол жетімді тәсілдермен өз қажеттіліктерін білдіруге, оған қойылатын талаптарды түсінуге, сондай-ақ оған эмоционалды және жеке қарым-қатынастың барлық мүмкін формаларын көрсетуге мүмкіндік алу керек.

Пәндік-практикалық іс-әрекетті қолданудың әртүрлі әдістерінің элементтері бар жеке сабақтарда балалар өздерінің көкірек көкжиектерін кеңейтеді, ақыл-ой қабілеттерін белсендіреді, сөйлеу және интонациялық қарым-қатынасты барынша арттыруға, есту қабілетін жақсартуға мүмкіндік алады. Жоғары нәтижелерге қол жеткізу үшін сабақ кезінде арнайы дидактикалық құралдарды қолдану, жаңа тақырыптарды оқып-үйрену кезінде айтылу бойынша жұмыс істеу, жеке сабақтарда арнайы дайындалған көрнекі құралдарды, қызықты түрлі ойындарды қолдану қажет.

Осылайша, аутистік спектрлі бұзылыстары бар бастауыш мектеп жасындағы балаларда сөйлеудің ұғымдық аспектісін дамытып, қалыптастыру пәндік-практикалық іс-шаралар арқылы жүзеге асырылса, онда сөйлеудің ұғымдық жағының деңгейін арттыру болжанады, өйткені бұл, балаларды белсенді таным жүйесіне тартуға мүмкіндік береді.

Бұл зерттеулер қарастырылып отырған мәселенің толық шешімін табуға толыққанды жауап бермейді, керісінше, мәселені болашақта әрі қарай зерттеуді жалғастыруды талап етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Лебединская К.С., Никольская О.С. Клинико-психологическая классификация. Диагностика раннего детского аутизма. – М.: Просвещение, 1991. – 53 с.

2 Специальная развивающая программа для детей с аутизмом [Текст] /Ерсарина А.К., Джангельдинова З.Б., Айтжанова Р.К.- Алматы, ННПЦ КП, 2020. – 169 с. URL: <https://special-edu.kz/tipprog/Ersarina/autizmrus.pdf>

3 Специальная коррекционно-развивающая программа для детей с нарушениями интеллекта / Ерсарина А.К., Юлдабаева Д.Р. – Алматы: ННПЦ РСИО, 2021. – 175 с.

REFERENCE

1 Lebedinskaya K.S. Nikol'skaya O.S. (1991) Kliniko-psikhologicheskaya klassifikaciya. Diagnostika rannego detskogo autizma [Clinical and psychological classification. Diagnosis of early childhood autism]. — M.: Prosveschenie, 53 p. [In Russian]

2 Ersarina A.K., Dzhangel'dinova Z.B., Aitzhanova R.K. (2020). Special'naya razvivayushchaya programma dlya detej s autizmom [Special developmental program for children with autism] - Almaty, Nacional'nyj nauchno-prakticheskij centr korrekcionnoj pedagogiki [National Scientific and Practical Center for Correctional Pedagogy], 169 s. URL: <https://special-edu.kz/tipprog/Ersarina/autizmrus.pdf> [In Russian]

3 Special'naya korrekcionno-razvivayushchaya programma dlya detej s narusheniyami intellekta (2021) [Special correctional and developmental program for children with intellectual disabilities]/ Ersarina A.K., YUldabaeva D.R. – Almaty: NNPC RSIO [National Scientific and Practical Center for Correctional Pedagogy], 2021. – 175 s.

*Ахметжанова Ж.Б.¹, Алшынбекова Г.К.², Тебенова К.С.³
^{1,2,3} Карагандинский университет им. Е.А.Букетова, Караганда, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ ПОНЯТИЙНОЙ СТОРОНЫ РЕЧИ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА

Аннотация

В настоящее время дети с расстройствами аутистического спектра привлекают внимание дефектологов, логопедов, психологов и других специалистов, активно изучающих теории возникновения аутизма, разрабатывающих диагностические подходы, различные технологии комплексной диагностики и методы коррекции, технологии сопровождения семьи, воспитывающей ребенка указанной категории. Одними из основных проблем детей с расстройствами аутистического спектра являются непонимание слова, нарушение его понятийной стороны; отсутствие логического мышления, отсутствие эмоциональной связи, вследствие чего в раннем возрасте у ребенка не формируются и не развиваются коммуникативные речевые и двигательные навыки.

Цель статьи – изучить оптимальные методы формирования понятийной стороны речи у детей школьного возраста с расстройствами аутистического спектра посредством предметно-практической деятельности и определить их эффективность.

Методы исследования: в основу положены идеи, размышления о психическом развитии детей с расстройствами аутистического спектра в исследовательских работах таких ученых, как К.С. Лебединской, Е.Р. Баенской, Л.С. Выготского, О.С. Никольской, М.М. Либлинга, М.И. Лынской, Р.А. Сулейменовой, А.К. Ерсариной, З.Б. Джангельдиновой, З.Б. Айтжановой.

По проблеме исследования проанализирована научно-методическая литература, выявлен уровень развития понятийной стороны речи у детей младшего школьного возраста с расстройствами аутистического спектра. В ходе формирующего эксперимента были адаптированы, составлены и использованы специальные упражнения. На основании полученных выводов были определены результаты исследования, которые были использованы для проведения эксперимента со школьниками, осуществлен анализ, определена гипотеза, проведена обработка данных на основе методов математической статистики.

Ключевые слова: расстройство аутистического спектра, речь, начальная школа, учащиеся младших классов, концептуальный аспект речи, развитие, познание

* Akhmetzhanova Zh.B.¹, Alshynbekova G.K.², Tebenova K.S.³
^{1,2,3} Karaganda University named after E.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan

FORMATION OF THE CONCEPTUAL ASPECT OF THE SPEECH IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Abstract

Nowadays children with autism spectrum disorders attract the attention of defectologists, speech therapists, psychologists and other specialists who are actively studying the theories of the origin of autism, developing diagnostic approaches, as well as developing various technologies of complex diagnostics and various methods of correction, support of a family bringing up a child of this category. One of the main problems of children with autism spectrum disorders is the lack of understanding of words, violation of their conceptual side, lack of logical thinking, lack of emotional connection, as a result of which at an early age the child does not form and develop communicative speech and motor skills.

The aim of the article is to study the optimal methods of forming the conceptual side of speech in school-age children with autism spectrum disorders through object-practical activity and to determine their effectiveness.

Research methods - the basis is the ideas, reflections on the mental development of children with autism spectrum disorders in the research works of such scientists as K.S. Lebedinskaya, E.R. Baenskaya, L.S. Vygotsky, O.S. Nikolskaya, M.M. Liebling, M.I. Linskaya, R.A. Suleimenova, A.K. Ersarina, Z.B. Jangelidina, Z.B. Aitzhanova.

In conclusion on the research problem, scientific and methodological literature was analyzed, the level of development of the conceptual side of speech in school-age children with autism spectrum disorders was revealed. During the forming experiment the exercises were adapted, compiled and used. According to the obtained results of the research conclusions were determined, used as an experiment for schoolchildren, analyzed and defined the hypothesis, mathematical statistics in dynamics was carried out.

Key words: autism spectrum disorder, speech, primary school, primary school students, conceptual aspect of speech, development, cognition

*S. Abisheva¹, N. Mirza²

^{1,2} NJSC "Karaganda University named after academician Ye.A. Buketov", Karaganda, Kazakhstan

¹ORCID 0000-0001-7993-9333

²ORCID 0000-0001-8938-1812

*(E-mail: sandugash.abisheva@gmail.com)

ENHANCING EARLY CHILDHOOD SPEECH DEVELOPMENT THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES: A SYSTEMATIC REVIEW

Abstract

The rapid integration of digital technologies into educational structures significantly changes traditional methods of speech development in early childhood. This systematic review examines the field of digital tools and their application in supporting language acquisition and the development of speech skills in young children. Based on selected empirical and theoretical studies published from 2020 to 2024, this article synthesizes the results from publications in peer-reviewed journals to analyze the impact, benefits and problems of using digital technologies in speech development in early childhood. The main conclusions show the significant role of interactive applications, games and advanced technologies in expanding vocabulary, pronunciation accuracy and communicative competence. In addition, the review highlights the role of parental involvement in the digital space to ensure balanced and high-quality interaction with digital content. Despite the positive results, the article also lists potential drawbacks, including concerns about screen time and the educational quality of available apps. In conclusion, the review suggests a reasonable integration of digital technologies into early development of young children, focusing on the need for high-quality content, parental guidance and balance with interaction in the real world.

Keywords: early childhood education, speech development, digital technologies, parental involvement, screen time, interactive learning, digital game-based learning

Introduction. In the digital age, the integration of technology into educational practices has opened new avenues for enhancing learning and developmental processes, particularly in early childhood. Speech development during early years is crucial for cognitive development, social interaction, and academic success. As traditional methods of speech development evolve, digital technologies emerge as powerful tools to support and enhance these processes. This paper explores the modern methods and tools for speech development in early childhood, focusing on the utilization of digital technologies [1].

The significance of speech and language skills in early childhood cannot be overstated. These skills are foundational for effective communication, emotional expression, and the development of reading and writing abilities. However, the landscape of speech development is changing rapidly with the advent of digital technologies. These technologies offer innovative approaches to engage children in speech and language activities, providing interactive, personalized, and contextually rich experiences [2].

By bridging the gap between traditional speech development methods and modern digital solutions, this systematic review aims to provide insights into the potential benefits and drawbacks of digital technologies in early childhood speech development. Through a comprehensive review of the literature, we seek to contribute to the ongoing discussion on best practices for integrating technology into early childhood education [3].

Methods and materials. The database Dimension was used for the analysis of the existing studies. The inclusion criteria were designed with precision, focusing on identifying peer-reviewed articles that embody the integration of modern methods and digital tools in the speech development of early childhood. Specifically, the criteria for inclusion were as follows:

Peer-Reviewed Articles: Only articles that have undergone the rigorous peer-review process were considered. This criterion guarantees the credibility and academic integrity of the research findings.

Modern Methods and Tools: The focus was on studies that explore the use of digital technologies in speech development, reflecting current trends and innovations in the field.

Early Childhood: The age range was strictly defined to early childhood, ensuring the research directly relates to the critical developmental stage relevant to our study.

Publish between 2020-2024: Articles published between 2020 and 2024 were targeted. This timeframe ensures the inclusion of the most recent studies, reflecting the latest developments and understanding in the field.

Empirical and Theoretical Research: Both empirical studies, which provide observable data, and theoretical research, which offer deep insights into underlying principles and frameworks, were included.

Field of Research: The scope was limited to studies within the realms of Language and Communication, Education, and Screen and Digital Media, directly aligning with our research objectives.

To further refine our dataset and eliminate studies that do not meet our specific research needs, several exclusion criteria were also applied:

Non-Peer-Reviewed Materials: Proceeding papers, book reviews, book chapters, and editorial materials were excluded to maintain a focus on peer-reviewed articles only.

Accessibility: Articles not available in full text were omitted from our selection to ensure that a comprehensive analysis could be conducted.

Based on our research topic, we chose key terms like speech development, digital tools, early childhood, language apps, and educational technology. Using these terms, we found 1 284 articles. After a detailed review, we selected 65 articles that closely matched our research area. Out of these, 10 articles directly answered our research question. To make our analysis clear and well-organized, we used the PRISMA flowchart [4], which stands for "Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses," as shown in Figure 1. We initially removed any records related to automatic tools at the start (Figure 1).

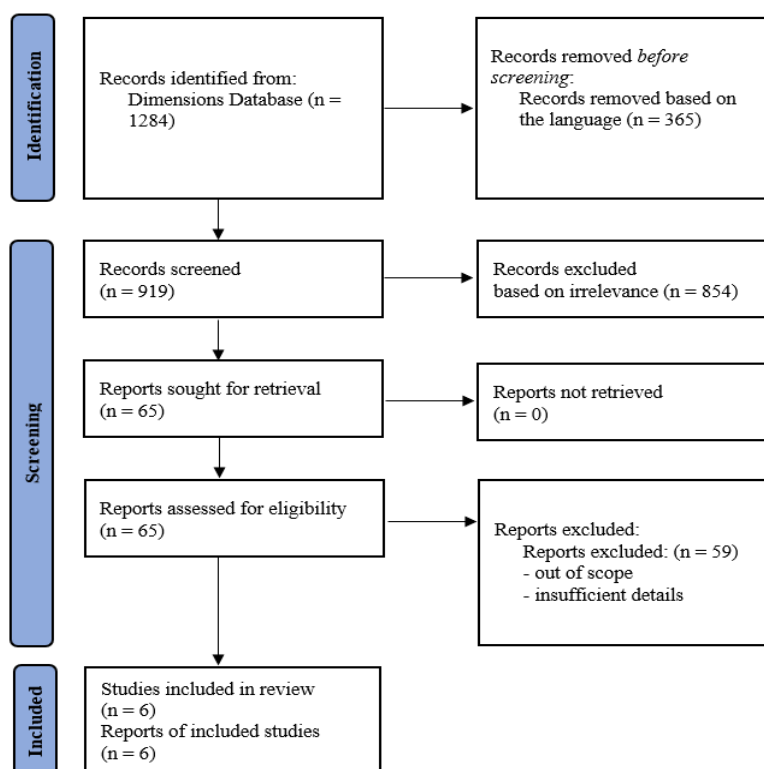


Figure 1. Search strategy PRISMA flow diagram

Source: Template [4]. Data: the authors

Results and Discussions. The table below presents a synthesized overview of key findings from recent studies on the role of digital technologies in early childhood development, specifically focusing on speech development. It categorizes the insights into six distinct areas: the impact of

digital tools, the importance of parental involvement, the application of innovative technologies, the benefits of digital game-based learning (DGBL), the educational quality of children's apps, and the effects of screen time on young learners. Each category is assessed for its impact, ranging from high to moderate, and is accompanied by a brief summary of the relevant details. This structured approach offers a comprehensive snapshot of the current research landscape, highlighting both the opportunities and challenges presented by the integration of digital technologies in early childhood education (Table 1).

Table 1. Impact of Digital Technologies on Early Childhood Speech Development: Key Insights

No.	Keypoint	Impact	Details
1	Digital Tools	High	Vocabulary expansion, pronunciation feedback, enhanced communication through interactive apps and games.
2	Parental Involvement	Significant	Guidance in digital technology use, screen time balance, and high-quality content engagement.
3	Innovative Technologies	High	AI, cloud computing, IoT, and AR for personalized, interactive learning experiences.
4	Digital game-based learning	Significant	Improves cognitive abilities and educational outcomes, fostering intellectual development.
5	Digital App Quality	Moderate	Need for more engaging and educational app development due to low quality and advertisements.
6	Screen Time	Moderate	Passive screen time is detrimental, while active screen time does not negatively impact phonological memory.

Source: created by the authors

Based on our findings, the review collectively underscores the multifaceted impact of these technologies, spanning from vocabulary enhancement to cognitive development, while also highlighting the indispensable role of parental involvement and the need for careful consideration of screen time and app quality.

Nikolaeva et al. highlight the effectiveness of interactive applications and games in promoting vocabulary expansion, word learning, and communication skills, along with the integration of speech recognition technology for feedback on pronunciation and language use, thus supporting speech development in early childhood.

The importance of parental involvement in guiding the use of digital technologies for speech development, ensuring engagement with high-quality educational content, and balancing screen time is emphasized, underlining the role of parents in fostering a conducive learning environment [5].

Li and Jan's research introduces an innovative language education resource management system leveraging AI, cloud computing, IoT, and AR, aimed at offering personalized and interactive learning experiences for preschool children, signifying a promising future for early childhood language education [6, 7].

Behnamnia et al. discuss the substantial improvements in cognitive abilities and educational outcomes facilitated by digital game-based learning, underscoring its potential as a powerful tool for intellectual development in early childhood education [8].

Meyer et al. evaluate the educational quality of children's apps, noting the low ratings often attributed to free apps due to intrusive ads and a lack of engaging content, highlighting the need for more substantial educational app development [9].

Veraksa et al. examine the differential impacts of passive and active screen time on preschool children's phonological memory, suggesting a nuanced approach to screen time's role in early childhood speech development [10].

These references provide a solid foundation for understanding the multifaceted impacts of digital technologies in early childhood education, from enhancing language development to the critical role of parental involvement and the need for high-quality educational apps.

Conclusion. The systematic review demonstrates how digital tools and technologies can positively impact early childhood language and speech development. Interactive apps and games, along with advanced technologies like AI and augmented reality, provide unique opportunities for learning and growth. However, the involvement of parents is crucial to guide this digital interaction and ensure a healthy balance of screen time. The studies also call attention to the quality of educational apps and the varied effects of screen time, emphasizing the need for careful consideration and quality control in digital content for children. Moving forward, it's clear that leveraging digital tools effectively requires a balanced approach, where the benefits are maximized, and potential drawbacks are carefully managed to support the comprehensive development of young learners.

REFERENCES

- 1 Bochicchio V. Digital media inhibit self-regulatory private speech use in preschool children: The “digital bubble effect” / V. Bochicchio, K. Keith, I. Montero, C. Scandurra, A. Winsler // Cognitive development. — 2022. — Vol. 62. — DOI: 10.1016/j.cogdev.2022.101180
- 2 Kucker, S. C. (2021). Processes and pathways in development via digital media: Examples from word learning. *Infant Behavior and Development*, 63, Article 101559. <https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2021.101559>
- 3 Mahmoud, A. M., Al-Tohamy, A. M., & Abd-Elmonem, A. M. (2021). Usage time of touch screens in relation to visual-motor integration and the quality of life in preschool children. *Journal of Taibah University Medical Sciences*, 16(6), 819–825. <https://doi.org/10.1016/j.jtumed.2021.06.003>
- 4 Page M.J. The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews / Page M.J., McKenzie J.E., Bossuyt P.M., Boutron I., Hoffmann T.C., Mulrow C.D., et al. // *BMJ* 2021. – Vol. 372. - N.71. – P. 1-9. <http://dx.doi.org/10.1136/bmj.n71>
- 5 Nikolaeva, E.I., Kalabina, I.A., Prokackaya, T.K., Ivanova, E.V. (2023). Ground Rules for Preschooler Exposure to the Digital Environment: A Review of Studies. *Psychology in Russia: State of the Art*, 16(4), 37–54. <http://doi.org/10.11621/pir.2023.0403>
- 6 Li, Q., & Jan, N. (2022). A study on mobile resources for language education of preschool children based on wireless network technology in artificial intelligence context. *Computational and Mathematical Methods in Medicine*, 2022, Article 6206394. <https://doi.org/10.1155/2022/6206394>
- 7 Luo, W., Yang, W., & Berson, I. R. (2024). Digital transformations in early learning: From touch interactions to AI conversations. *Early Education and Development*, 35(1), 3-9. <https://doi.org/10.1080/10409289.2023.2280819>
- 8 Behnamnia, N., Kamsin, A., Ismail, M.A.B., et al. (2023). A review of using digital game-based learning for preschoolers. *Journal of Computer Education*, 10, 603–636. <https://doi.org/10.1007/s40692-022-00240-0>
- 9 Meyer, M., Zosh, J. M., McLaren, C., Robb, M., McCaffery, H., Golinkoff, R. M., Hirsh-Pasek, K., & Radesky, J. (2021). How educational are “educational” apps for young children? App store content analysis using the Four Pillars of Learning framework. *Journal of Children and Media*, 15(4), 526-548. <https://doi.org/10.1080/17482798.2021.1882516>
- 10 Veraksa N, Veraksa A, Gavrilova M, Bukhalenkova D, Oshchepkova E and Chursina A (2021) Short- and Long-Term Effects of Passive and Active Screen Time on Young Children’s Phonological Memory. *Front. Educ.* 6:600687. <http://doi.org/10.3389/feduc.2021.600687>

*Абишева С.К.¹, Мирза Н.В.²

^{1,2} «Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті» КЕАҚ, Қарағанды, Қазақстан

ЖАС БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛДІК ДАМУЫН ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ КӨМЕГІМЕН НЫҒАЙТУ: ЖҮЙЕЛІК ШОЛУ

Аннотация

Цифрлық технологиялардың білім беру құрылымдарына жылдам интеграциясы ерте балалық шақта сөйлеуді дамытудың дәстүрлі әдістерін айтарлықтай өзгертуде. Бұл жүйелі шолуда цифрлық құралдар және оларды ерте жастағы балаларда тілді меңгеруді және сөйлеу дағдыларын дамыту үшін қолдану процесі қарастырылады. 2020 жылдан 2024 жылға дейін жарияланған эмпирикалық және теориялық зерттеулерге сүйене отырып, бұл мақалада ерте балалық шақта сөйлеуді дамытуда цифрлық технологияларды қолдану әсерін, артықшылықтары мен мәселелерін талдау үшін жарияланымдардың нәтижелері синтезделді. Негізгі тұжырымдар интерактивті қосымшалардың, ойындардың және озық технологиялардың сөздік қорын, дыбыстау дәлдігін және коммуникативті құзыреттілікті кеңейтудегі маңызды рөлін көрсетеді. Сонымен қатар, жүйелік шолу ерте жастағы балалардың сандық мазмұнмен теңдестірілген және сапалы қарым-қатынасын қамтамасыз етудегі ата-аналар бақылауының рөлін атап көрсетеді. Оң нәтижелерге қарамастан, мақалада ықтимал кемшіліктер, соның ішінде экран уақытына және қол жетімді қолданбалардың білім сапасына қатысты мәселелер де атап өтіледі. Қорытындылай келе, жүйелік шолу сапалы сандық мазмұнның, ата-ана басшылығының және нақты әлемдегі өзара әрекеттесу тепе-теңдігінің қажеттілігіне назар аудара отырып, цифрлық технологияның ерте жастағы балаларды дамытумен ақылға қонымды интеграциясын ұсынады.

Түйін сөздер: ерте балалық шақтағы білім беру, тілді дамыту, цифрлық технологиялар, тілді меңгеру, ата-аналардың бақылау, экран алдындағы өткізген уақыт, интерактивті оқыту, цифрлық ойындарды қолдана отырып оқыту.

*Абишева С.К.¹, Мирза Н.В.²

^{1,2} НАО “Қарагандинский университет академика Е.А. Букетова», Қараганда, Казахстан

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА С ПОМОЩЬЮ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ: СИСТЕМНЫЙ ОБЗОР

Аннотация

Стремительная интеграция цифровых технологий в структуру образования существенно меняет картину традиционных методов развития речи в раннем детском возрасте. В этом систематическом обзоре рассматривается область цифровых инструментов и их применение для обеспечения развития речи и речевых навыков у детей младшего дошкольного возраста. Основываясь на отдельных эмпирических и теоретических исследованиях, опубликованных в период с 2020 по 2024 год, авторы обобщают результаты систематического анализа научных исследований для определения влияния, преимуществ и проблем использования цифровых технологий в развитии речи в раннем детстве. Основные выводы показывают значительную роль интерактивных приложений, игр и передовых технологий в расширении словарного запаса, точности произношения и коммуникативной компетентности детей раннего возраста. Кроме того, в статье подчеркивается роль родительского контроля для обеспечения сбалансированного и качественного взаимодействия детей раннего возраста с цифровым контентом. Несмотря на положительные результаты, в статье также перечисляются потенциальные недостатки употребления инновационных технологий, в том числе проблемы с количеством экранного времени и качеством обучения. В заключение, в обзоре предлагается подход разумной интеграции цифровых технологий в процесс развития детей раннего возраста, обосновывается роль контента, родительского контроля и баланса между взаимодействием в виртуальном и реальном мире.

Ключевые слова: раннее обучение, развитие речи, цифровые технологии, усвоение языка, родительский контроль, продолжительность времени перед экраном, интерактивное обучение, обучение с использованием цифровых игр.

*Хусаинова Ж.С.¹, Бектлеева Д.Е.², Петрова М.М.³

¹Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан

² Esil University, Астана, Казахстан

³ Университет телекоммуникаций и почты, София, Болгария

¹ORCID 0000-0002-2617-838X

²ORCID 0000-0003-2829-279X

³ORCID: 0000-0003-1531-4312

*(E-mail: zhibekh11@mail.ru)

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ УНИВЕРСИТЕТОВ С ВЫПУСКНИКАМИ В СИСТЕМЕ ВОСПРОИЗВОДСТВА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА: АНАЛИЗ СУЩЕСТВУЮЩИХ ФРОНТИРОВ ИССЛЕДОВАНИЙ

Аннотация

В статье освещены результаты исследования, направленного на изучение особенностей взаимодействия вузов со своими выпускниками в контексте существующих фронтиров исследований в мире. Выстраивание университетом долгосрочного взаимовыгодного и взаиморазвивающего партнёрства с выпускниками является важнейшим направлением его работы, так как способствует реализации стратегии устойчивого динамичного и поступательного развития вуза, совершенствованию академической политики, организационной культуры и в конечном итоге – повышению его клиентоориентированности, конкурентоспособности, репутации и престижа. Вместе с тем, для эффективной реализации механизма взаимодействия вузов со своими выпускниками необходима системная и масштабная исследовательская работа, потому что до сих пор недостаточно систематизирована теоретико-методологическая база исследования проблемы взаимодействия вузов с выпускниками. Поэтому целью данной статьи является методологическое исследование категориального ряда феномена взаимодействия университетов с выпускниками на основе библиометрического анализа опубликованных исследований. Данная статья будет полезна топ-менеджменту вузов для выстраивания эффективной стратегии работы с выпускниками, преподавателям и исследователям – для ознакомления с исследовательскими фронтами по проблематике взаимодействия вузов с аламами в контексте будущих исследований.

Ключевые слова: выпускники вуза, работа вуза с выпускниками, взаимодействие с выпускниками, социальное партнёрство, механизмы вовлечения выпускников, эндаумент-фонды, аламы

Введение. Одним из ключевых направлений модернизации системы высшего образования является обеспечение автономности и устойчивого развития вузов с учетом следующих специфичных факторов современной образовательной сферы. Во-первых, особенностей образовательных услуг (в т.ч. в системе высшего образования) как смешанных общественных благ с высокой социальной значимостью, многокомпозиционность их положительных экстерналий эффектов, детерминирующие необходимость как государственного участия в их предоставлении, так и рыночно-частные механизмы их производства. Во-вторых, трансформация сферы высшего образования как системы воспроизводства интеллектуального капитала и как ключевой составляющей «экономики знаний» с моделью «образования через всю жизнь» и инновационной спиралью «образование – исследования – инновационное производство». В-третьих, множественность стейкхолдеров образовательного процесса (таких, как: заказчики – обучающиеся, их родители, государственные органы, представители бизнес-сектора как работодатели; непосредственные потребители – обучающиеся; поставщики – образовательные заведения) со специфичными субъектными характеристиками, мотивационными детерминантами, поведенческими моделями и разнонаправленными интересами, что усложняет процесс предоставления образовательных услуг, в том числе в части определения однозначных целей, траекторий развития и финансовых потребностей вузов. Массовый характер современного высшего образования, формирующий способность к приобретению новых знаний, рост требований к быстрому обновлению этих знаний, усиление требований практикоориентированности образовательных программ и их ориентации на профессиональные стандарты, необходимость активной коммерциализации результатов научной деятельности в тесной связи с бизнес-сектором экономики, настоятельно требуют усиления социального партнерства, клиентоориентированности и организационной культуры

вузов, порождая необходимость модернизации прежних методов взаимодействия вузов со своими ключевыми стейкхолдерами, в том числе – с выпускниками.

Все вышесказанное детерминирует необходимость развития межсекторальных механизмов социального партнерства, согласования и реализации интересов субъектов образовательного процесса, в том числе в рамках развития эффективных инструментов сотрудничества вузов со своими выпускниками.

Выстраивание университетом долгосрочного взаимовыгодного и взаиморазвивающего партнёрства с выпускниками является важнейшим направлением его работы, так как способствует реализации стратегии устойчивого динамичного и поступательного развития вуза, совершенствованию академической политики, организационной культуры и в конечном итоге – повышению его клиентоориентированности, конкурентоспособности, репутации и престижа.

В практике деятельности ведущих университетов мира используются эффективные инструменты, позволяющие выстроить системные отношения с выпускниками для динамизации развития вузов, обеспечивающего высокие стандарты научно-образовательного процесса. Эффективный механизм управления отношениями с выпускниками – аламиниями (от латинского *alumnus* – выпускник) предполагает наличие сформированной многофункциональной системы социально-экономических коммуникаций между университетом и его выпускниками, когда студенты, завершив обучение в университете, находятся в постоянной связи и взаимодействии с ним, вовлекаясь в дальнейшую университетскую жизнь, способствуя его инновационному росту, масштабированию знаний, способствуя укреплению престижа вуза и его конкурентоспособности на рынке образовательных услуг.

Модернизация системы университетского образования в Казахстане и встраивание в мировое образовательное пространство происходит по схожим траекториям в силу определенной близости постсоветских образовательных моделей и необходимости их «переформатирования» в соответствии международными стандартами и новыми образовательными императивами. Поэтому, несмотря на актуальность вопросов выстраивания эффективных долгосрочных отношений университетов с выпускниками вопросов и интенсификацию аналитических работ в данной предметной области, на постсоветском образовательном пространстве исследования и практические мероприятия в этом направлении носят пока фрагментарный характер. Работ по данной проблематике немного, их содержание преимущественно – в рамках поставки проблемы или описания эффективного практического опыта организации работы вуза со своими выпускниками. В частности, в работе Пономарева А.В., Осипчукова Е.В. [1] рассматривается взаимовыгодный потенциал партнерства вуза и выпускников, необходимый для динамичного поступательного развития университета. Статья Саловой Л.В. [2] посвящена анализу факторов, способствующих выстраиванию долгосрочных механизмов взаимодействия «выпускник-вуз», а также предложены маркетинговые инструменты для повышения эффективности работы вузов со своими выпускниками. Новоселова Э.А. [3] в своей работе, на основе обобщения опыта работы российских вузов с аламиниями подчеркивает значимость этой деятельности как «эффективного способа влияния на престиж и привлекательность вуза» и предлагает ряд мер, направленных на повышение лояльности выпускников. В статье Мельниковой Н.Е., Шокина Я.В., Зенько А.А., Крейдера О.А. [4] рассмотрен зарубежный и российский опыт в системе отношений «вуз-выпускник», предложены общие меры по их оптимизации, в том числе, в контексте формирования фондов целевого капитала и эндаумент-фондирования.

При этом, несмотря на интенсификацию аналитических работ и интенсивно развивающуюся практику формирования эффективных механизмов взаимодействия вузов с выпускниками на постсоветском пространстве, в том числе и в Казахстане, следует резюмировать, что состояние отношений «вуз-выпускник» далеко от границ институциональной зрелости. Поэтому для эффективной реализации механизма взаимодействия вузов со своими выпускниками необходима системная и масштабная

исследовательская работа, потому что, до сих пор недостаточно систематизирована теоретико-методологическая база исследования проблемы взаимодействия вузов с выпускниками.

Целью данного исследования является методологическое исследование специфики и трендов работы университетов с выпускниками на основе мирового опыта через выявление категориального ряда феномена взаимодействия университетов с выпускниками на основе библиометрического анализа опубликованных исследований.

Методы и материалы. Дизайн настоящего исследования, как алгоритм используемых методов и процедур, включает библиометрический анализ опубликованных исследований по вопросам работы вузов с выпускниками на основе базы данных Web of Science с использованием методологического подхода и возможностей программного инструмента VOSviewer. Методология данной части исследования включала в себя следующие этапы:

1) формирование выборки опубликованных научных работ по вопросам работы вузов с выпускниками из базы данных Web of Science;

2) выявление динамики публикаций по вопросам взаимодействия вузов с выпускниками в базе Web of Science с 1992 года по 2022 год;

3) построение научной карты тематических кластеров на основе ключевых слов, используемых в существующих исследованиях по вопросам работы вузов с выпускниками с выявлением ареала связей между исследуемыми терминами и их генезиса;

4) оценка результатов проведенного анализа с выявлением наиболее важных научных трендов и направлений в данной исследовательской области.

Результаты и их обсуждение. Анализ источников по исследуемой проблематике работы университетов с выпускниками выявил недостаточность разработки данного вопроса как с методологических позиций, так в прикладном контексте. При этом существует потребность библиометрическом анализе, который позволяет не только определить и визуализировать актуальные направления исследований в данной предметной области, но и способствует выявлению трендов последующих исследований по данному вопросу. Поэтому в качестве целей предпринятого библиометрического анализа мы выделили: во-первых, определение текущего уровня научного интереса к проблематике работы вузов с выпускниками; во-вторых, выделение наиболее актуальных направлений исследований в данной области; в-третьих, выявление основных тенденций в дальнейших исследованиях, посвященных отношениям «университет-выпускник».

Библиометрический анализ динамики и структуры имеющихся исследований вопросов взаимодействия вузов с выпускниками проведен с помощью программного обеспечения VOSviewer основе базы данных Web of Science, где в качестве ключевого запроса было определен понятие «university work with alumni» («работа вуза с выпускниками»). На основании данного поискового запроса, базой Web of Science были предоставлены 399 работ, начиная с 1992 года до 2022 года. Увеличение количества работ за последние 5 лет отражает возрастающий интерес к теме исследования взаимоотношений вузов с выпускниками, особенно динамика резкого роста наблюдается в последние годы (рисунок 1).

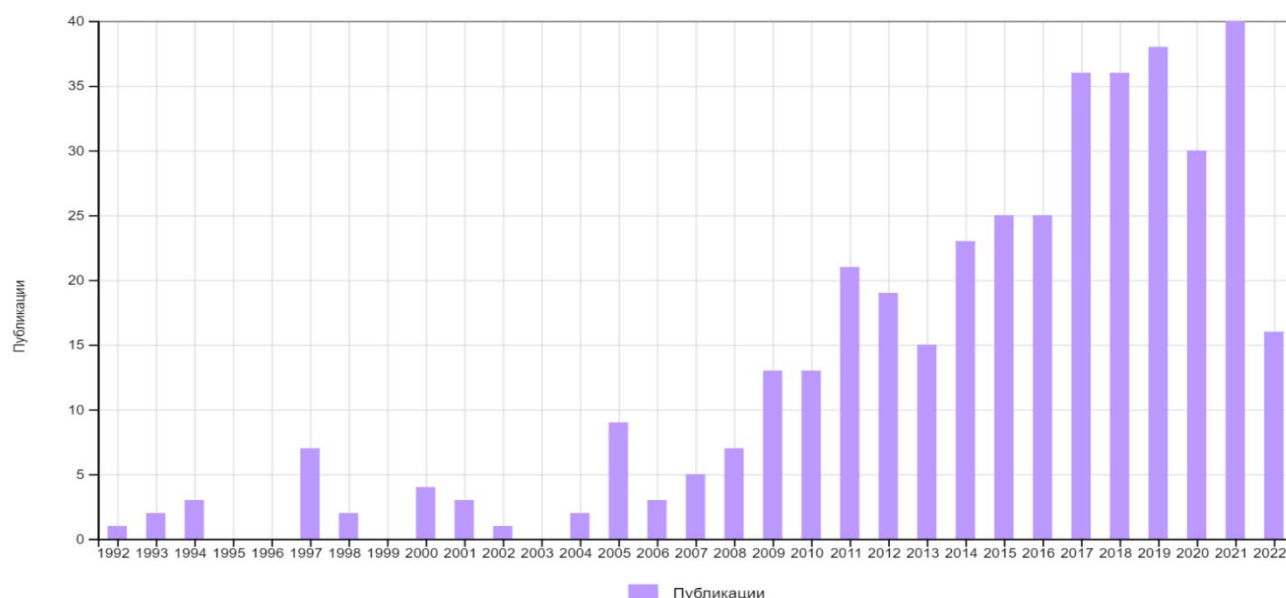


Рисунок 1 – Публикационная активность в области исследований по вопросам работы вузов с выпускниками в базе Web of Science с 1992 по 2022 гг.

Источник: разработано авторами на основе базы данных Web of Science

Такая тенденция наблюдается и в количестве цитирования статей по изучаемой проблеме (рисунок 2). В настоящее время среднее число цитирований, приходящееся на одну работу в данной области, составляет 8,91. При этом более ранние опубликованные исследования имеют большое количество цитирований.

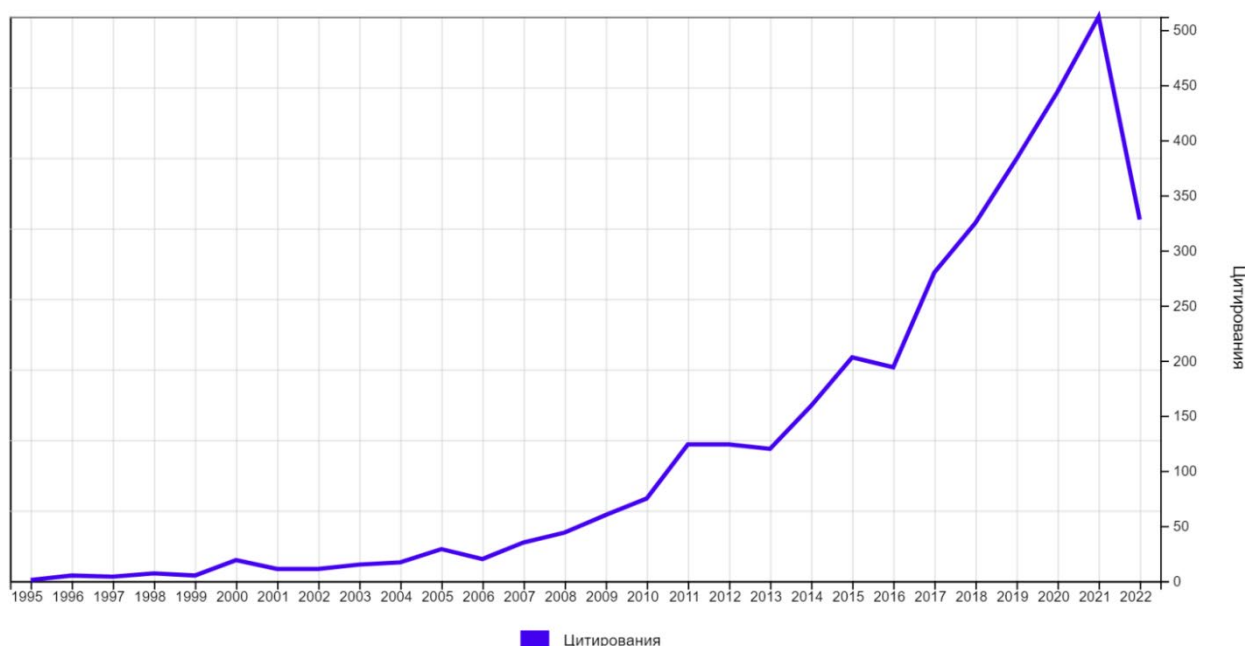


Рисунок 2 - Динамика цитирований публикаций по вопросам работы вузов с выпускниками в базе Web of Science с 1995 по 2022гг.

Источник: разработано авторами на основе базы данных Web of Science

Результаты анализа демонстрируют междисциплинарную природу существующих исследований в области креативной экономики, то есть представленность работ в различных категориях базы Web of Science (Рисунок 3). При этом наибольшее количество работ опубликовано по категориям «Education Educational Research» (128 публикаций или 32,1% от всех опубликованных работ), «Education Scientific Disciplines» (75 публикации или 18,7%).



Рисунок 3 - Распределение исследований по вопросам работы вузов с выпускниками по категориям Web of Science

Источник: база данных Web of Science

Географический охват имеющихся в базе Web of Science опубликованных работ в области взаимодействия вузов с выпускниками демонстрирует концентрацию научного интереса к данной проблеме в развитых странах (Рисунок 4). Так, наибольшее количество исследований опубликовано в США и европейских странах. Это также как общим лидерством США (после Китая) в показателе публикационной активности во всех научных областях, так и тем, что анализировались публикации базы данных Web of Science на английском языке. Вместе с тем в последние годы растет интерес к данной теме со стороны развивающихся стран и России.

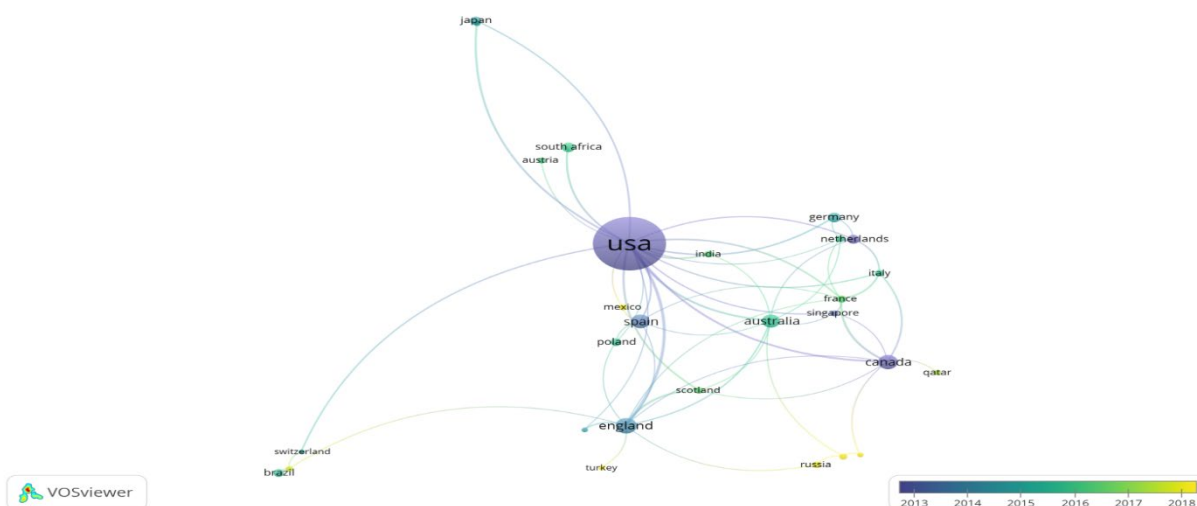


Рисунок 4 - Географический охват исследований по вопросам работы вузов с выпускниками
Источник: разработано авторами на основе базы данных Web of Science с помощью VOSviewer

Основным значимым этапом исследования стало построение научной карты тематических кластеров на основе ключевых слов, используемых в существующих исследованиях по взаимодействию университетов с выпускниками с выявлением ареала

связей между исследуемыми терминами и их генезиса. Для целей терминологического картирования с использованием программного инструмента VOSviewer был применен метод Co-occurrence: Author keywords, на основе которого и оценки интенсивности использования выявленных ключевых слов был составлен специализированный тезаурус из 15 ключевых слов, объединенных в 4 тематических кластера по их смысловой близости, идентичности и интенсивности совместного использования (рисунок 5).

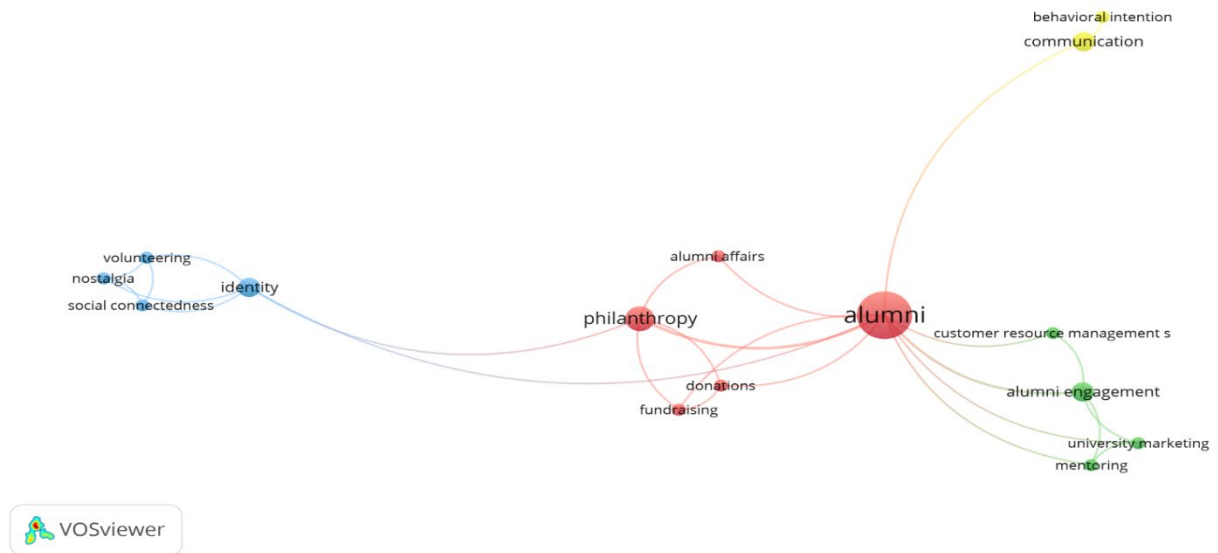


Рисунок 5 - Библиометрическая научная карта тематических кластеров существующих исследований по вопросам взаимодействия вузов с выпускниками в базе Web of Science
Источник: разработано авторами на основе базы данных Web of Science с помощью VOSviewer

В представленной наукометрической кластерной карте исследований по вопросам взаимодействия вузов с выпускниками (Рисунок 5) тематические кластеры представлены различными цветами, при этом размер метки каждого ключевого слова (размеры узлов и шрифта) отражает силу и частоту его связи с другими ключевыми словами («total link strength»), а линий между понятиями – отношения между ними и их совместное использование («link strength») (Van Eck, Waltman, 2010; Van Eck et al., 2010). Ключевые слова на рисунке 5 изображены круговыми областями. Чем больше круг, тем выше частота совместного использования понятия, а линии сети представляют взаимосвязь между этими понятиями. Содержательный анализ ключевых слов в отобранных 399 публикациях позволил выделить 4 понятийных кластера, которые мы условно обозначили: «Механизмы вовлечения выпускников» (зеленый кластер), «Пожертвования выпускников» (красный кластер), «Идентичность и социальная связанность выпускников» (синий кластер), «Коммуникации с выпускниками» (желтый кластер).

Зеленый кластер «Вовлечение выпускников» связан с исследованиями, в которых ключевыми вопросами являются: развитие в университетах институциональных систем взаимодействия с выпускниками, стратегическое управление отношениями между университетом и выпускниками, маркетинговые стратегии организационного взаимодействия с выпускниками, включая привлечение их к менторству (наставничеству).

Кластер красного цвета «Пожертвования» охватывает многочисленные работы, в которых исследуются понятия, связанные с благотворительной деятельностью выпускников и филантропией в рамках образовательного фандрайзинга, донорства и формирования университетских эндаумент-фондов.

Синий кластер, который мы условно обозначили как «Идентичность и социальная связанность выпускников» включает работы, в которых ключевыми вопросами являются: исследование чувства принадлежности выпускников к вузу, связи между ностальгией по университету и вовлеченностью выпускников в его деятельность, а также проблемы

формирования социальной идентичности выпускников и их лояльности в том числе через членство в ассоциациях и сообществах выпускников.

Желтый кластер «Коммуникации с выпускниками» объединяет исследования, в которых ключевыми понятиями являются способы эффективной коммуникации с выпускниками, использование социальных сетей, в т.ч. для изучения поведенческих намерений выпускников.

В таблице 1 приведены наиболее значимые опорные работы по каждому из 4-х кластеров.

Таблица 1 – Кластеры исследований по вопросам работы вузов с выпускниками и наиболее значимые (опорные) работы

Кластер исследований	Ключевые слова кластера	Наиболее значимые опорные работы (статьи)	Основное содержание работы (статьи)
Механизмы вовлечения выпускников (зеленый кластер)	Вовлечение выпускников, Система управления отношениями с выпускниками, Маркетинг в работе с выпускниками, Менторство (наставничество) выпускников	Stefanescu R., Candea D., Candea R. A model for managing the university – alumni relationship strategically for sustainability (2011) [5]	В статье рассматривается комплексный подход к управлению отношениями между университетом и выпускниками. Современная практика рассматривает отношения между университетом и выпускниками в основном как межорганизационное сотрудничество. Вместо того, чтобы полагаться на Ассоциации выпускников в основном для оперативной поддержки, предлагаемый подход рассматривает возможность превращения выпускников в ресурс, направленный на улучшение перспектив устойчивого развития университета. Стратегическое отношение к отношениям между университетом и выпускниками должно повысить конкурентоспособность университета, углубить взаимовыгодную интеграцию учебного заведения с сообществом и повысить устойчивость. Предложен новый концептуальный модельный подход. Предлагаемый подход к рассмотрению отношений университета со своими выпускниками в качестве стратегического ресурса и нацеленности на устойчивость университета через эти отношения — это новый взгляд на академический менеджмент.
		Bikarova E. The Role of Alumni Relations in Higher Education Marketing Strategies (2015) [6].	Выпускники являются ценным маркетинговым каналом для образовательных учреждений, позволяющим не только делиться положительным опытом и атмосферой университета, но и демонстрировать приобретенные компетенции, которые положительно влияют на работодателей. Выпускникам, которые заинтересованы в отдаче, нужны каналы, через которые они могли бы оставаться на связи со своей альма-матер. Связь выпускников, университета и рынка труда удовлетворяет критическую потребность в экономике, где растет конкуренция, сокращается традиционное студенческое население и сокращаются бюджеты. Одним из подходов к отношениям между выпускниками и академией является использование стратегий институционального продвижения - построение отношений на протяжении всей жизни с заинтересованными сторонами, включая выпускников, предлагает высшему учебному заведению стратегию увеличения поддержки учебного заведения и получения других остаточных выгод. Внедрение управления отношениями с выпускниками в маркетинговые стратегии университетов неизбежно, и университеты

			располагают широким спектром маркетинговых инструментов, включая коммуникационный комплекс и маркетинг баз данных для привлечения выпускников.
		Skrzypek C., Diebold J.; Kim W., Krause D. Formalizing Alumni Mentoring in Social Work Education: Lessons Learned from a Three-Year Program Evaluation (2022) [7].	Наставничество выпускников позволяет студентам общаться с опытными практиками в неэволюционном контексте, а выпускникам укреплять связи с университетами. В этом исследовании описывается и оценивается одна из созданных программ наставничества между студентами и выпускниками. Результаты показали, что отношения наставничества между выпускниками и студентами чаще всего осуществлялись посредством неофициальных встреч и обучения жизненным навыкам, за которыми следовал профессиональный и карьерный рост. Обсуждаются извлеченные уроки и последствия программ наставничества выпускников для образования.
Пожертвования выпускников (красный кластер)	Пожертвования, Фандрайзинг, Филантропия	Cho M., Lemon L.L., Levenshus A.B., Childers C.C. Current students as university donors?: determinants in college students' intentions to donate and share information about university crowdfunding efforts (2019) [8].	Краудфандинг приобрел популярность как стратегия сбора средств для охвата онлайн-"толпы" участников, многие из которых делают небольшие пожертвования и продвигают проект онлайн в социальных сетях. Университеты изучают краудфандинг как стратегию установления связей с нетрадиционными донорами, помимо выпускников, включая студентов. В то время как высшие учебные заведения могут надеяться привлечь студентов, учитывая их воспринимаемый комфорт с онлайн-пожертвованиями и ориентацию краудфандинга на небольшие подарки, ученые не изучали восприятие студентами такой деятельности. В этом исследовании используется опрос для изучения факторов, которые мотивируют или препятствуют намерениям студентов поддерживать поведение с помощью механизма краудфандинга. Университетам предлагается развивать коммуникацию, которая создает культуру благотворительности и привлекает студентов в качестве потенциальных доноров.
		Zhang X., Chen Y. A Study of the Motivation of University Alumnus Donation from the Perspective of Organizational Culture (2014) [9].	Пожертвования выпускников постепенно стали важным показателем уровня образования в университетах. Университетам необходимо срочно подумать о том, как укрепить отношения с выпускниками и увеличить коэффициент пожертвований. Эта статья дает глубокое понимание факторов, которые мотивируют пожертвование, с точки зрения организационной культуры с теоретическим объяснением. Установлено, что позитивные отношения, чувство идентичности, общие ценности и поведенческая наследственность являются наиболее важными факторами, мотивирующими выпускников отдавать.
		Kundzina L., Rivza B. Fundraising for universities by alumni efforts: a literature review (2020) [10].	Высшее образование софинансируется государством, муниципалитетами, а также различными местными и международными фондами, но поддержка частных лиц и предприятий, известная как патронаж, играет все более важную роль. Здесь вклад выпускников имеет большое значение, начиная от денежных пожертвований, пожертвований натурой, волонтерских и

			безвозмездных взносов. Чтобы получать эти разнообразные пожертвования, университеты должны усердно работать над своей коммуникационной стратегией с выпускниками, нынешними и потенциальными меценатами. Эта стратегия должна быть диверсифицирована в зависимости от возраста, пола и благосостояния. Успешные кампании по сбору средств основаны на хорошо продуманном и разовом подходе, при котором каждый участник четко понимает цели и задачи своей деятельности.
Идентичность и социальная связанность выпускников (синий кластер)	Идентификация и идентичность выпускников, Социальная связанность выпускников, Ностальгия, Лояльность выпускников, Волонтерство, Сообщества выпускников	Stefanescu R., Candea D., Candea R. Alumni – a strategic resource for universities (2009) [11].	Выпускники представляют собой важный человеческий и социальный капитал, который университеты могут использовать с помощью соответствующей стратегии для создания общих институциональных и социальных выгод. Статья основана на обзоре литературы и мировой практики, чтобы выявить стратегический потенциал ассоциаций выпускников.
		Green J. D., Cairo A.H. Wildschut, T., Sedikides C. The Ties That Bind: University Nostalgia Fosters Relational and Collective University Engagement (2021) [12].	Предсказывает ли ностальгия по учебе в университете нынешние намерения сотрудничать с университетом? В исследовании 1 ностальгия участников из Соединенных Штатов по своему университетскому опыту (университетская ностальгия) в южном государственном университете предсказала более сильные намерения пообщаться с другими выпускниками, посетить будущую встречу выпускников, стать волонтером своего университета и пожертвовать деньги своему университету. Исследование 2 повторило эти результаты с выпускниками северо-восточного частного университета и расширило их, обнаружив, что связи между университетской ностальгией и вовлеченностью в университет возникали даже при контроле позитивности университетского опыта. В обоих исследованиях чувство принадлежности к университету опосредовало большинство ассоциаций между университетской ностальгией и университетской вовлеченностью. В исследовании 2 позитивность университетского опыта смягчила связь между университетской ностальгией и двумя показателями вовлеченности в университет. В частности, ностальгия по университету была более сильно связана с намерениями посетить встречу выпускников и пожертвовать деньги среди тех, у кого был относительно негативный университетский опыт. Ностальгия по университетскому прошлому предсказывает будущее взаимодействие с университетом, а также с его членами.
		Snijders I., Wijnia L., Rikers R., Loyens S. Alumni loyalty drivers in higher education (2019) [13].	Выпускники могут представлять огромную ценность для высших учебных заведений из-за времени и денег, которые они могут потратить на свое бывшее учебное заведение. Выходя за рамки предыдущих исследований, в которых пока в основном рассматривались пожертвования выпускников, это исследование фокусируется на изучении движущих сил неденежного поведения выпускников (т.е. лояльности выпускников). Моделирующий анализ был проведен на основе ответов 152 выпускников двух голландских университетов прикладных наук. На основе теории

			социального обмена была протестирована модель структурного уравнения, в которой параметры качества отношений были связаны с вовлеченностью студентов, которые, в свою очередь, были связаны с лояльностью выпускников. Результаты показали, что показатели качества отношений, такие как доверие к доброжелательности и эмоциональная приверженность, имели статистически значимую положительную связь с показателями вовлеченности студентов, поглощенностью, самоотверженностью и энергией, а также с лояльностью выпускников. Результаты этого исследования подтверждают важность аспектов качества отношений в высшем образовании для установления долгосрочных отношений со студентами даже после их окончания, а также для установления неденежных взносов с точки зрения лояльности выпускников.
Коммуникации с выпускниками (желтый кластер)	Коммуникации с выпускниками, Поддержание позитивных отношений с выпускниками, Социальные сети, Электронные ресурсы, Доступ выпускников, Поведенческие намерения	Frisby B.N., Sidelinger R.J., Tatum N.T. Alumni Recollections of Interactions with Instructors and Current Organizational Identification, Commitment, and Support of the University (2019) [14].	Поддержание позитивных отношений с выпускниками имеет решающее значение для любого университета. В этом исследовании изучалось долгосрочное влияние взаимопонимания и запоминающихся сообщений на убеждения и поведение выпускников. Результаты подчеркивают влияние взаимопонимания между преподавателем и студентом на организационную идентификацию университета и социальные ожидания выпускников. Появились как положительные, так и отрицательные памятные послания, которые выпускники получали от преподавателей, а также влияние этих посланий на поведение выпускников. Практические последствия, связанные со всеми заинтересованными сторонами - преподавателями, студентами и специалистами по сбору средств и развитию, - передаются.
		Shen H.M. Conceptualizing and operationalizing alumni engagement: When conversational voice matters more than openness and assurances of legitimacy (2020) [15].	Вопрос о том, как организации взаимодействуют со своими заинтересованными сторонами, в последние годы все чаще изучается исследователями по связям с общественностью, которые изучают концепцию взаимодействия с когнитивной, эмоциональной и поведенческой точек зрения. В этом исследовании изучалось взаимодействие выпускников университетов со своей альма-матер на основе данных, собранных в ходе качественных интервью, пилотного опроса и основного опроса. Результаты выявили три аспекта вовлеченности выпускников: инструментальный, коммуникативный и аффективный, и подтверждающий факторный анализ подтвердил эту трехмерную структуру. Полученные результаты предлагают конкретные способы, с помощью которых университеты могут лучше взаимодействовать с выпускниками, а также концептуальные и методологические способы, с помощью которых специалисты по связям с общественностью могли бы продолжать совершенствовать понятие взаимодействия между организациями и их общественностью.

Источник: разработано авторами на основе источников [5-15].

Далее мы исследовали распределение ключевых слов во временных периодах по степени их разработанности в отобранных исследованиях, посвященных работе вузов с выпускниками (рисунок 6). Чем ближе к фиолетовому и синему цвету, тем «старше» исследования, чем ближе к зеленому и желтому цвету, тем современнее. Из полученных результатов видно, что в течение последних 10 лет происходил некий сдвиг научного интереса в исследовании взаимодействия университетов с выпускниками от проблем эффективных коммуникаций и образовательного фандрайзинга к вопросам стратегического управления отношениями между университетом и выпускниками, а также проблемам идентичности выпускников и их социальной связанности.

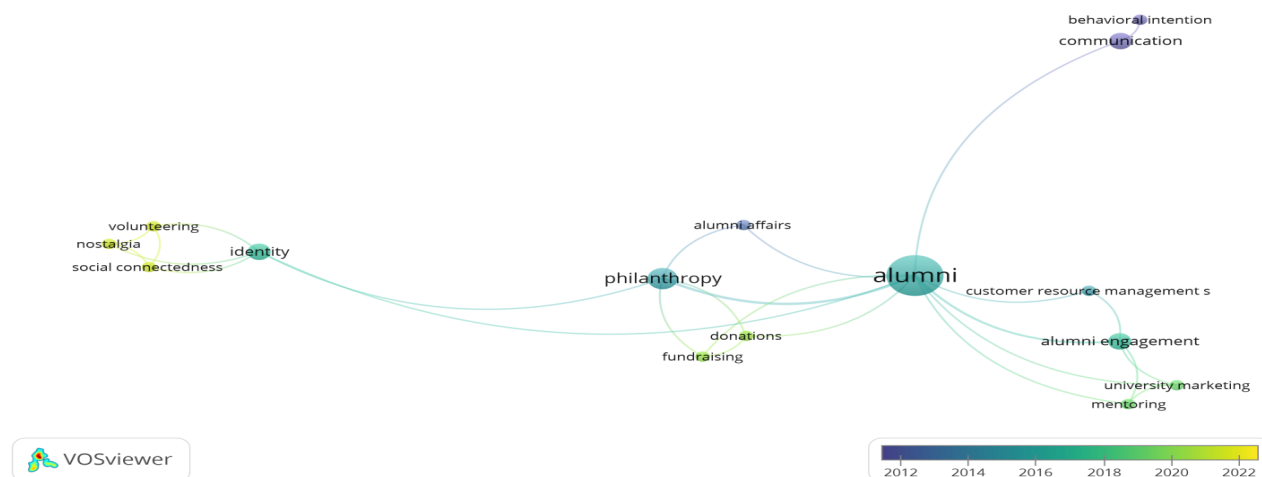


Рисунок 6 - Распределение ключевых слов по времени в существующих исследованиях, посвященных работе вузов с выпускниками, по базе Web of Science

Источник: разработано авторами на основе базы данных Web of Science с помощью VOSviewer

Кроме того, были определены «горячие области» в исследованиях, посвященных работе вузов с выпускниками, т.е. наиболее актуальные концепты со значительным количеством опубликованных статей (рисунок 7).

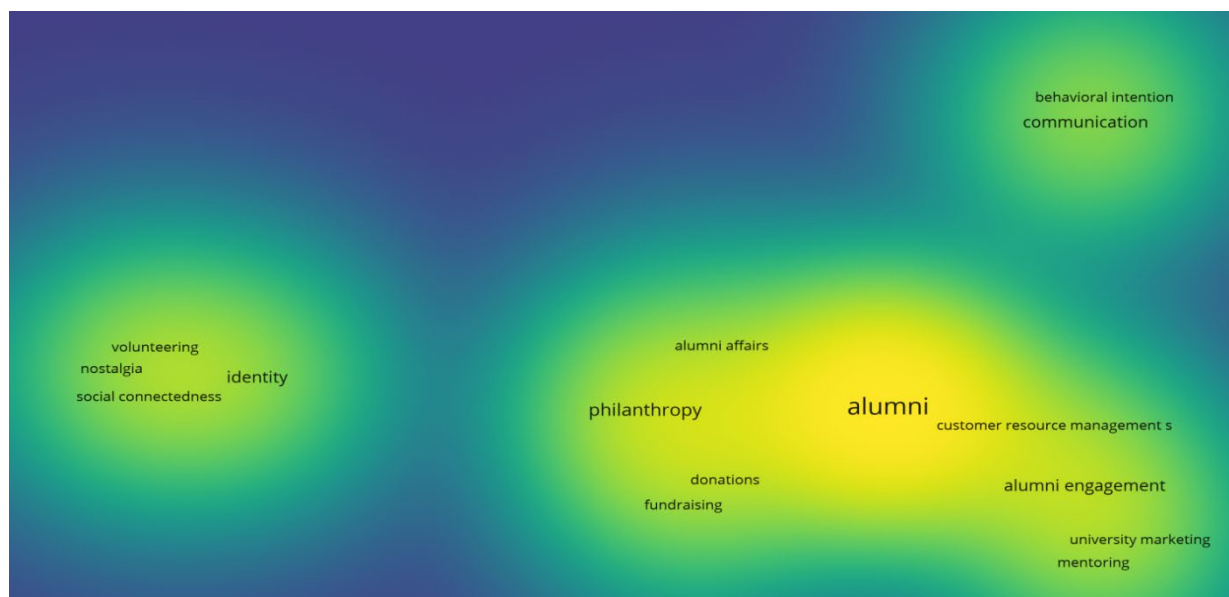


Рисунок 7 - Актуальные темы («горячие области») в существующих исследованиях, посвященных взаимодействию вузов с выпускниками, в базе Web of Science

Источник: разработано авторами на основе базы данных Web of Science с помощью VOSviewer

Такие области наукометрической карты, представленные более интенсивным желтым цветом, содержат наибольшее число научных публикаций и связаны с такими понятиями, как:

филантропия и пожертвования выпускников, образовательный фандрайзинг, а также система управления работой с выпускниками, вовлечение выпускников.

Заключение. Таким образом, в рамках данного исследования был проведен анализ природы взаимодействия вузов со своими выпускниками и ареала его категориальной структуры на основе обзора существующих исследований в данной предметной области с выделением доминирующих трендов и рэперных ориентиров. Проведенный библиометрический анализ опубликованных исследований по вопросам работы вузов с выпускниками на основе базы данных Web of Science, позволил:

1) сформировать релевантную выборку опубликованных научных работ по вопросам работы вузов с выпускниками из базы данных Web of Science;

2) выявить динамику публикаций по вопросам взаимодействия вузов с выпускниками в базе Web of Science с 1992 года по 2022 год;

3) картографировать тематические кластеры на основе ключевых слов, используемых в существующих исследованиях по вопросам работы вузов с выпускниками с выявлением ареала связей между исследуемыми терминами и их генезиса;

4) выявить наиболее важные научные тренды и направления в данной исследовательской области, а также концентрацию научного интереса в рамках 4-х исследовательских кластеров: «Механизмы вовлечения выпускников», «Пожертвования выпускников», «Идентичность и социальная связанность выпускников», «Коммуникации с выпускниками».

Информация о финансировании: Исследование выполнено в рамках проекта, финансируемого Комитетом по науке Министерства образования и науки Республики Казахстан (Грант № AP14871023).

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Пономарев А.В., Осипчукова Е.В. Модель развития партнерства университета и его выпускников. // Университетское управление: практика и анализ. – 2023. - № 27 (1). - С. 65-76. - <https://doi.org/10.15826/umpa.2023.01.008>

2 Салова Л.В. Проблемы экономики, управления и маркетинга образования: модель взаимодействия «выпускник-вуз» // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. - №11. – С. 118-123.

3 Новоселова Э.А. Управление отношениями Alumni как способ повышения привлекательности вуза на рынке образовательных услуг // Современные проблемы науки и образования. - 2020. - № 3. [Электронный ресурс]. – URL: <https://science-education.ru/article/view?id=29884>

4 Мельникова Н.Е., Шокин Я.В., Зенько А.А., Крейдер О.А. Управление отношениями с выпускниками вуза // Общество. Коммуникация. Образование. - 2020. - Т. 11. - № 3. - С. 131–146. DOI: 10.18721/JHSS.11311

5 Stefanescu R., Candea D., Candea R. A model for managing the university –alumni relationship strategically for sustainability // 7th International Conference on Management of Technological Changes. - 2011. - Book 2. – P. 313-316.

6 Bikarova E. The Role of Alumni Relations in Higher Education Marketing Strategies // Era of Science Diplomacy: Implications for Economics, Business, Management and Related Disciplines (EDAMBA 2015). – 2015. – P. 39-48.

7 Skrzypek C., Diebold J.; Kim W., Krause D. Formalizing Alumni Mentoring in Social Work Education: Lessons Learned From a Three-Year Program Evaluation // journal of social work education. – 2022. - Volume 58. - Issue 2. – P. 403-416. – DOI: 10.1080/10437797.2020.1817820

8 Cho M., Lemon L.L., Levenshus A.B., Childers C.C. Current students as university donors?: determinants in college students' intentions to donate and share information about university crowdfunding efforts // International Review On Public And Nonprofit Marketing. – 2019. - Volume 16. - Issue 1. – P. 23-41. - DOI: 10.1007/s10734-008-9176-7

9 Zhang X., Chen Y. A Study of the Motivation of University Alumnus Donation from the Perspective of Organizational Culture // *Proceedings of 2014 international conference on public administration (10th)*. – 2014. – Vol. I. – P. 894-899.

10 Kundzina L., Rivza B. Fundraising for universities by alumni efforts: a literature review // *Economic science for rural development*. - 2020. - Volume 54. - P. 241-248. – DOI: 10.22616/ESRD.2020.54.029

11 Stefanescu R., Candea D., Candea R. Alumni – a strategic resource for universities // *Balkan Regional Conference on Engineering and Business Education & Icebe, Vols I And II, Conference Proceedings*. – 2009. – P. 557-561.

12 Green J. D., Cairo A.H. Wildschut, T., Sedikides C. The Ties That Bind: University Nostalgia Fosters Relational and Collective University Engagement // *Frontiers in Psychology*. – 2021. - Volume 11. [Electronic Resours]. DOI: 10.3389/fpsyg.2020.580731

13 Snijders I., Wijnia L., Rikers R., Loyens S. Alumni loyalty drivers in higher education // *Social psychology of education*. – 2019. - Volume 22. - Issue 3. – P.607-627. – DOI: 10.1007/s11218-019-09488-4

14 Frisby B.N., Sidelinger R.J., Tatum N.T. Alumni Recollections of Interactions with Instructors and Current Organizational Identification, Commitment, and Support of the University // *Communication Reports*. – 2019. – Volume 32. – Issue 3. – P. 161-172. – DOI: 10.1080/08934215.2019.1636107

15 Shen H.M. Conceptualizing and operationalizing alumni engagement: When conversational voice matters more than openness and assurances of legitimacy // *Public Relations Review*. – 2020. -Volume 46. - Issue 5. [Electronic Resours]. DOI: 10.1016/j.pubrev.2020.101974

REFERENCES

1 Ponomarev, A.V., Osipchukova, E.V. (2023). Model razvitiya partnerstva universiteta i ego vypusnikov [The model of partnership development of the university and its graduates] *Universitetskoe upravlenie: praktika i analiz [University education: practice and analysis]*, 27 (1), 65-76. <https://doi.org/10.15826/umpa.2023.01.008> [In Russian]

2 Salova, L.V. (2016). Problemy ekonomiki, upravleniya i marketinga obrazovaniya: model vzaimodeystviya «vypuschnik-vuz» [Problems of Economics, management and marketing of education: a graduate-university interaction model]. *Mezhdunarodnyj zhurnal prikladnyh i fundamentalnyh issledovanij [International Journal of Applied and Fundamental Researches]*, 11, 118-123. [In Russian]

3 Novoselova, E.A. (2020). Upravlenie otnosheniyami Alumni kak sposob povysheniya privlekatelnosti vuza na rynke obrazovatelnyh uslug [Alumni relations as a way to increase the attractiveness of a university in the educational services market]. *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya [Modern problems of science and education]*, 3. [Elektronnyj resurs] - URL: <https://science-education.ru/article/view?id=29884> [In Russian]

4 Melnikova, N.E., Shokin, Ya.V., Zenko, A.A., Krejder, O.A. (2020). Upravlenie otnosheniyami s vypuschnikami vuza [Managing relations with university graduates]. *Obshestvo. Kommunikaciya. Obrazovanie [Society. Communication. Education]*, 11, 3, 131–146. DOI: 10.18721/JHSS.11311 [In Russian]

5 Stefanescu, R., Candea, D., Candea, R. (2011). A model for managing the university –alumni relationship strategically for sustainability. *7th International Conference on Management of Technological Changes*. Book 2, 313-316

6 Bikarova, E. (2015). The Role of Alumni Relations in Higher Education Marketing Strategies. *Era of Science Diplomacy: Implications for Economics, Business, Management and Related Disciplines (EDAMBA 2015)*, 39-48.

7 Skrzypek, C., Diebold, J.; Kim, W., Krause, D. (2022). Formalizing Alumni Mentoring in Social Work Education: Lessons Learned from a Three-Year Program Evaluation. *Journal Of Social Work Education*, Volume 58, Issue 2, 403-416. DOI: 10.1080/10437797.2020.1817820

8 Cho M., Lemon L.L., Levenshus A.B., Childers C.C. Current students as university donors?: determinants in college students' intentions to donate and share information about university crowdfunding efforts // International Review On Public And Nonprofit Marketing. – 2019. - Volume 16. - Issue 1. – P. 23-41. - DOI: 10.1007/s10734-008-9176-7

9 Zhang X., Chen Y. A Study of the Motivation of University Alumnus Donation from the Perspective of Organizational Culture // Proceedings of 2014 international conference on public administration (10th). – 2014. – Vol. I. – P. 894-899.

10 Kundzina L., Rivza B. Fundraising for universities by alumni efforts: a literature review // Economic science for rural development. - 2020. - Volume 54. - P. 241-248. – DOI: 10.22616/ESRD.2020.54.029

11 Stefanescu R., Candea D., Candea R. Alumni – a strategic resource for universities // Balkan Regional Conference on Engineering and Business Education & Icebe, Vols I And II, Conference Proceedings. – 2009. – P. 557-561.

12 Green J. D., Cairo A.H. Wildschut, T., Sedikides C. The Ties That Bind: University Nostalgia Fosters Relational and Collective University Engagement // Frontiers in Psychology. – 2021. - Volume 11. [Electronic Resours]. DOI: 10.3389/fpsyg.2020.580731

13 Snijders I., Wijnia L., Rikers R., Loyens S. Alumni loyalty drivers in higher education // Social psychology of education. – 2019. - Volume 22. - Issue 3. – P.607-627. – DOI: 10.1007/s11218-019-09488-4

14 Frisby B.N., Sidelinger R.J., Tatum N.T. Alumni Recollections of Interactions with Instructors and Current Organizational Identification, Commitment, and Support of the University // Communication Reports. – 2019. – Volume 32. – Issue 3. – P. 161-172. – DOI: 10.1080/08934215.2019.1636107

15 Shen H.M. Conceptualizing and operationalizing alumni engagement: When conversational voice matters more than openness and assurances of legitimacy // Public Relations Review. – 2020. -Volume 46. - Issue 5. [Electronic Resource]. DOI: 10.1016/j.pubrev.2020.101974

*Хусаинова Ж.С.¹, Бектлеева Д.Е.², Петрова М.М.³

¹ Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан

² Esil University, Астана, Қазақстан

³ Телекоммуникация және пошта университеті, София, Болгария

УНИВЕРСИТЕТТЕРДІҢ ТҮЛЕКТЕРМЕН ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІ ЗИЯТКЕРЛІК КАПИТАЛДЫ МОЛАЙТУ ЖҮЙЕСІНДЕ: ҚОЛДАНЫСТАҒЫ ЗЕРТТЕУ ФРОНТТАРЫН ТАЛДАУ

Аннотация

Мақалада әлемдегі зерттеулердің қазіргі фронттирдары аясында ЖОО-ның өз түлектерімен өзара әрекеттесу ерекшеліктерін зерделеуге бағытталған зерттеу нәтижелері айқындалған. Университеттің түлектермен ұзақ мерзімді өзара тиімді және өзара дамытушы серіктестік құруы оның жұмысының маңызды бағыты болып табылады, өйткені ол университеттің тұрақты динамикалық және үдемелі даму стратегиясын іске асыруға, академиялық саясатты, ұйымдастырушылық мәдениетті жетілдіруге және сайып келгенде оның клиентке бағдарлануын, бәсекеге қабілеттілігін, беделі мен абыройын арттыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, ЖОО-ның өз түлектерімен өзара іс-қимыл механизмін тиімді іске асыру үшін жүйелі және ауқымды зерттеу жұмыстары қажет, өйткені осы уақытқа дейін ЖОО-ның түлектерімен өзара іс-қимыл проблемасын зерделеудің теориялық-әдіснамалық базасы жеткілікті түрде жүйеленбеген. Сондықтан бұл мақаланың мақсаты жарияланған зерттеулерді библиометриялық талдау негізінде университеттердің түлектерімен өзара әрекеттесу құбылыстарының категориялық қатарын әдіснамалық тұрғыдан зерттеу болып табылады. Бұл мақала ЖОО-ның топ-менеджментіне түлектермен жұмыс істеудің тиімді стратегиясын құру үшін, оқытушылары мен зерттеушілеріне – болашақ зерттеулер контекстінде жоғары оқу орындарының аламиниялармен өзара іс-қимыл мәселелері бойынша зерттеу фронттирдармен танысу үшін пайдалы болады.

Түйін сөздер: ЖОО түлектері, ЖОО-ның түлектермен жұмысы, түлектермен өзара іс-қимыл, әлеуметтік серіктестік, түлектерді тарту механизмдері, эндаумент қорлары, аламинии

*Khusainova Zh.S.¹, Bektleyeva D.E.², Petrova M.M.³

¹ Karaganda Buketov University, Karaganda, Kazakhstan

² Esil University, Astana, Kazakhstan

³ University of Telecommunications and Posts, Sophia, Bulgaria

INTERACTION OF UNIVERSITIES WITH GRADUATES IN THE SYSTEM OF REPRODUCTION OF INTELLECTUAL CAPITAL: ANALYSIS OF EXISTING RESEARCH FRONTIERS

Annotation

The article highlights the results of a study aimed at studying the peculiarities of interaction between universities and their graduates in the context of existing research frontiers in the world. Building a long-term mutually beneficial and mutually developing partnership with graduates by the university is the most important direction of its work, as it contributes to the implementation of the strategy of sustainable dynamic and progressive development of the university, improving academic policy, organizational culture and, ultimately, increasing its customer orientation, competitiveness, reputation and prestige. At the same time, for the effective implementation of the mechanism of interaction between universities and their graduates, systematic and large-scale research work is necessary, because the theoretical and methodological basis for studying the problem of interaction between universities and graduates is still insufficiently systematized. Therefore, the purpose of this article is a methodological study of the categorical series of the phenomenon of interaction between universities and graduates based on a bibliometric analysis of published research. This article will be useful for the top management of universities to build an effective strategy for working with graduates, teachers and researchers to familiarize themselves with the research frontiers on the problems of interaction between universities and Alumnia in the context of future research.

Keywords: university graduates, university work with graduates, interaction with graduates, social partnership, alumni engagement mechanisms, endowment funds, alumnia

Затынейко А.М.¹, *Шункеева С.А.²

¹ Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова

² Филиал АО «НЦПК «Өрлеу» ИПР по Карагандинской области

^{1, 2} Казахстан, Караганда

¹ ORCID 0000-0002-6960-4203

² ORCID 0000-0001-9733-0943

*saule_shunk@mail.ru

К ВОПРОСУ ОЦЕНИВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ ДУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ (ИЗ ОПЫТА ГЕРМАНИИ И ШОТЛАНДИИ)

Аннотация

Развитие дуального образования в Казахстане считается ключевым фактором для решения проблемы молодежной безработицы, особенно в сфере технических специальностей профессионально-технического образования. Недостаток квалифицированных кадров и запрос на них со стороны рынка труда подчеркивают важность развития этой системы. Научные исследования, особенно в рамках проекта KAZDUAL, подтверждают актуальность этой темы и необходимость соответствия качества образования требованиям рынка труда. В этой связи необходимо изучение опыта европейских стран и его адаптация к местным условиям для улучшения профессиональной подготовки кадров в Казахстане. В статье представлен успешный опыт Германии и Шотландии в этой области. Изучение этого опыта проводилось на основе анализа документов и работ зарубежных авторов, посвященных системам профессионального образования в Европе; сопоставления и обобщения передового опыта дуального обучения в Германии и Шотландии.

Результаты сравнительного анализа систем дуального обучения в профессиональном образовании Германии и Шотландии свидетельствуют о том, что результаты обучения играют решающую роль в учебных программах и способствуют сближению теоретического и практического обучения. Авторы также отмечают, что система дуального обучения Германии организована при активной поддержке палат, которые контролируют качество обучения на предприятиях и участвуют в разработке образовательных программ. Соответствующая палата назначает экзаменационную комиссию, которая проводит экзамен. В Шотландии профессиональные организации не принимают непосредственного участия в разработке учебных программ, однако, они вовлечены в создание квалификационных стандартов. Квалификационные стандарты, основанные на результатах обучения, определяют учебные программы и используются для итоговой оценки.

В заключение авторы резюмируют, что экзамены и оценка в системе дуального обучения профессионального образования напрямую связаны с результатами обучения. Они служат индикаторами присвоенных компетенций. Процедуры оценивания, применяемые в европейских странах, могут быть полезными для системы дуального обучения Казахстана. В целом, процедуры оценивания в европейских странах ориентированы на определение уровня образования и формирование необходимых компетенций для успешной профессиональной деятельности, что является рациональным и эффективным подходом. Система дуального обучения способствует подготовке квалифицированных специалистов и поддерживают социально-экономическое развитие страны.

Ключевые слова: профессиональное образование, дуальное обучение, производство, учебная программа, результаты обучения, компетенция, оценивание, практическое задание.

Введение. Развитие дуального образования в Казахстане представляется одним из путей решения проблемы молодежной безработицы в стране. При этом речь идет о технических специальностях в рамках профессионально-технического образования (ТиПО), в которых развитие дуального образования способно значительно повысить шансы молодых специалистов на трудоустройство. Данный тезис подтверждается наличием запроса на квалифицированные профессионально-технические кадры, в том числе, на технических специалистов и руководителей среднего звена на производстве [1].

Вопросу развития дуального образования в Казахстане посвящено не мало трудов, в том числе, работы по организационно-правовым аспектам дуального обучения [2]; проблемам внедрения дуального образования в Казахстане, обзору его текущего состояния [3], [4], [5], [6] и др.

Необходимо отметить, что в последнее время большая часть научных работ опубликована в рамках проекта «Внедрение дуальной системы образования в Казахстане» - KAZDUAL по программе Erasmus+. В рамках реализации данного проекта в период с 2021 по 2024 гг. в университетах и колледжах республики было проведено широкомасштабное исследование проблем внедрения дуальной системы образования в Республике Казахстан, соответствия качества профессиональной подготовки специалистов ожиданиям рынка труда [7].

Анализ реального состояния развития дуального образования в Казахстане выявил ряд проблем в данном направлении, связанных с низкой заинтересованностью предприятий в подписании соответствующих договоров (оплачиваемые стажировки, продолжительность профессиональных практик, временная оплачиваемая работа), в разработке образовательных программ дуального образования [7, с. 20]; недостатком квалифицированных специалистов на предприятиях для проведения обучения на рабочих местах, отсутствием долгосрочного прогнозирования потребности в специалистах на предприятиях, низким информационным и профориентационным обеспечением, необходимостью актуализации технического содержания обучения в колледжах, формальным отношением предприятий к разработке образовательных программ и др. Особо необходимо отметить тот факт, что не все образовательные программы можно реализовать по системе дуального обучения в виду наличия ограничительных дополнительных требований отдельных нормативных актов Республики Казахстан, например, в области промышленной безопасности, предъявляемых к допуску на выполнение определенных видов работ [8].

В связи с этим, для развития дуального профессионального образования в Казахстане, целью которого является повышение профессионального уровня подготовки специалистов в соответствии с изменяющимися потребностями рынка труда и работодателей, необходимо изучать успешный опыт европейских стран, имплементировать элементы их состоявшихся систем дуального обучения в отечественную практику по вопросам профессиональных квалификаций, их оценки, присуждения квалификаций на предприятиях, нормативного регулирования дуального обучения и др.

Целью настоящей статьи является освещение передового опыта европейских стран (Германии и Шотландии) по подготовке высококвалифицированных кадров в рамках системы дуального обучения и процедуре оценивания его результатов в системе Профессионального образования.

Методы и материалы. Внедрение дуального образования в Казахстане, как известно, реализуется с 2012 года. В основе подготовки специалистов в рамках системы дуального обучения лежит двойное институциональное закрепление программ профессионального обучения: теоретическая подготовка обучающихся в стенах колледжа/вуза и практическая подготовка на производстве, что призвано способствовать повышению качества и сближению формируемых компетенций выпускников к реальным запросам практики и производства [7, с. 24].

В контексте дуального образования компетенции формируются в русле компетентностного подхода, в основе которого лежит концепция активного, деятельностного обучения. Тезаурус компетентностного подхода оперирует такими двумя основными понятиями как компетенция (компетентность) и результаты обучения (learning outcomes). Интерпретация данных терминов демонстрирует «разное понимание результатов профессионального образования: результат освоения образовательной программы (output) и результат обучения (learning outcome)» [9]. В соответствии с этим различают два подхода, которые противопоставляются друг другу.

Первый подход описывает компетенции как результаты обучения (learning outcomes) и имеет два направления – британское и американское. В рамках настоящей статьи был рассмотрен британский подход, который называется «функциональным». Британский подход нашел широкое распространение в Шотландии, поэтому стал предметом анализа в рамках настоящего исследования. Данный подход строится на британской системе национальных профессиональных квалификаций, которая, в свою очередь, опирается на национальные

профстандарты, которые первоначально назывались компетентностными стандартами. Этот подход ориентирован «на результаты обучения (outcomes); компетенции описывают функции и роли, производственные требования, необходимые для определенной профессии. Компетенции объединяются в единицы в соответствии с функциями. Такой компетентностный стандарт определяет знания, умения и поведение: то, что должен знать и понимать учащийся (знания), и то, что он должен уметь делать (умения, и поведение)» [9, с. 7].

Второй подход описывает компетенции как результаты образовательной программы. Данный подход сформировался в Германии, где нет профессиональных стандартов. В его основе лежит «концепция компетенции действия (Handlungskompetenz), которая определяется как предметно ориентированная, включающая в себя необходимые в деятельности знания и умения. Компетенцию действия составляют четыре компонента: профессиональная компетенция (Fachkompetenz), личная компетенция (Personalkompetenz), методическая компетенция (Methodenkompetenz) и социальная компетенция (Sozialkompetenz)» [9, с. 7]. В содержании образовательного стандарта, известного как «Регламент профессии», описаны как результаты обучения (outputs), приобретаемые в ходе теоретического обучения в профессиональной школе, так и основные действия и задания в соответствии с профилем профессии, выполняемые в период обучения на рабочем месте на производстве/ предприятии.

Противопоставление взглядов на базовые понятия компетентностного подхода обусловили выбор Германии и Шотландии для изучения опыта подготовки высококвалифицированных кадров в рамках системы дуального обучения. Кроме того, опыт европейских стран интересен еще и тем обстоятельством, что дуальное образование в них реализуется достаточно давно: своими корнями оно уходит в Средневековье [10].

Передовой опыт европейских стран (Германии и Шотландии) по реализации дуального обучения в профессиональном образовании исследовался на основе сопоставительного анализа нормативных и отчетных документов Европейского центра развития профессионального образования, регулирующего систему профессионального образования и обучения в данных странах, а также работ зарубежных авторов, посвященных системам профессионального образования в Европе.

Результаты и их обсуждение. Изучение опыта подготовки кадров в рамках системы дуального обучения в Германии показало, что обучение в профессиональных школах и училищах осуществляется параллельно на предприятии (три или четыре дня в неделю) и в профессиональном училище (один или два дня в неделю). Такое недельное распределение свидетельствует о том, что дуальное обучение ориентировано на практику, т.е. обучающиеся развивают профессиональные навыки и компетенции в реальной повседневной работе. Они заключают с работодателем договор и получают вознаграждение за труд (зарплату или другое вознаграждение). Работодатель несет ответственность за то, чтобы учащийся прошел обучение, которое позволяет ему работать по определенной профессии¹.

Результаты обучения целостно определяются в соответствующем документе о профессиональном обучении учебного заведения (например, в Положении) и связаны с навыками, знаниями и способностями. Они не объединяются в единицы результатов обучения. Что касается теоретического обучения (в учебном заведении), то в Германии существуют Базисные учебные планы (Rahmenlehrpläne), которые утверждаются в соответствии с концепцией области обучения. Они содержат учебные блоки (так называемые учебные модули).

В Германии профессиональное образование направлено на обучение способности действовать ответственно в личных, социальных и профессиональных ситуациях («профессиональная компетентность»). Правила обучения определяют навыки, которые учащиеся должны для этого приобрести. В опубликованной главным комитетом Федерального института профессионального образования и обучения (BIBB) рекомендации

¹ Europäisches Zentrum für die Förderung der Berufsbildung (CEDEFOP) (Philippe Tissot): Terminologie der Berufsbildungspolitik. Ein mehrsprachiges Glossar für ein erweitertes Europa, Luxemburg 2004

указано, что с 2015 года навыки описываются с учетом компетенций и в соответствии с типовыми рабочими и бизнес-процессами в сферах деятельности [11].

При обучении по какой-либо профессии - например, техника по мехатронике - обучающиеся должны приобретать профессиональные навыки, знания и умения, необходимые для выполнения квалифицированной профессиональной деятельности в меняющемся мире труда («профессиональная способность действовать»). Навыки, знания и способности, которые необходимо приобрести, изложены в образовательных стандартах (Ausbildungsordnung), которые выпускаются для каждой профессии, приобретаемой в процессе профессионального обучения и обобщены в квалификационной характеристике специальности (Ausbildungsberufsbild) [11, с. 21].

Образовательные стандарты также регулируют продолжительность обучения и требования к экзаменам. Эксперты федеральных земель, назначаемые Постоянной конференцией министров культуры федеральных земель (КМК), составляют Базисные учебные планы для профессиональных школ в соответствии с каждым образовательным стандартом. Образовательный стандарт и Базисный учебный план составляют основу обучения по дуальной системе. Пример общего плана профессиональной подготовки для специалиста по мехатронике представлен в таблице 1.

Таблица 1. Выписка из Базисного плана обучения

Номер и часть квалификационной характеристики специальности	1 год	2 год	3/4 год
3: Безопасность и охрана здоровья на работе	Например, выявление опасностей для здоровья и безопасности на рабочем месте и принятие мер по их предотвращению.		
6: Планирование и контроль рабочих процессов, проверка и оценка результатов работы	Например, знать этапы работы по функциональным, производственно-техническим процессам	Например, подготовить инструменты, обрабатывающие станки, испытательное и измерительное оборудование и техническое оборудование; проверить, обслужить и инициировать меры по устранению ошибок.	
18: Проверка и настройка функций мехатронных систем		Например, выбирать методы измерения и тестирования, а также диагностические системы; проверить электрические параметры и сигналы на интерфейсах.	Например, оценить и настроить приводы в соответствии с аспектами безопасности.

Источник: www2.bibb.de/tools/aab/ao/mechatroniker2011.pdf

Разработка новых или адаптация существующих образовательных стандартов и Базисных учебных планов осуществляется в соответствии с регламентированной процедурой, в которой участвуют федерация, земли, работодатели, профсоюзы и исследовательские институты. Процедура строго регламентирована, чтобы обеспечить сбалансированное представление различных интересов.

В Положении о профессиональном обучении мехатронике оговаривается содержание, структура и продолжительность заключительного экзамена и регулируется доля отдельных областей оценивания в общем результате, а также знаний, навыков и умений, которые приобретают обучающиеся. Базисные учебные планы сосредоточены на теоретических и практических знаниях, связанных с профессией, а также общих предметах, таких как экономика и обществознание, а также иностранные языки.

В Германии практикуется так называемый «Расширенный итоговый экзамен», который состоит из двух частей: часть 1 (через 18 месяцев после начала обучения) и часть 2 (через 3,5

года, в конце обучения). Результаты обеих частей включены в итоговую оценку в соотношении 40% (часть 1) и 60% (часть 2) [11, с. 23].

Вторая часть заключительного экзамена в конце обучения состоит из письменных заданий (экзаменуются сферы планирования работы, функционального анализа, экономики и социальных наук) и практической части (экзаменуется практическое задание). Для проверки практического задания обучающее предприятие может выбрать один из двух вариантов экзамена – задания по заказу предприятия (определяется предприятием до экзамена и утверждается экзаменационной комиссией) или рабочее задание (общенациональное стандартизированное задание, определяемое соответствующей Палатой).

В практической экзаменационной работе или в задании по заказу предприятия, учащиеся показывают, способны ли они анализировать и планировать рабочие задачи, находить и оценивать альтернативные решения, а также учитывать при этом производственные процессы и степень ответственности на рабочем месте. Задание также включает экспертное обсуждение, в которых учащиеся демонстрируют свое понимание процесса.

Пример:

Задание по заказу предприятия (вариант 1) выводится из реальных задач из конкретной области работы испытуемого и выполняется в ходе обычной деятельности предприятия. В его основе лежит принцип комплексного действия, включающего следующие этапы [12]:

1. Информация и планирование:

После получения задания учащийся разрабатывает подробный план работы с указанием запланированных действий, сроков выполнения, план материально-технического снабжения с указанием необходимых материалов, а также план с указанием необходимых инструментов.

2. Исполнение и документирование:

Выполнение плана учащимся сопровождается документированием всех изменений, проблем и связанных с ними решений, подробным описанием задания (включая экономические, технические, организационные и временные ограничения), технической документацией (например, описание функционирования) и отчетом о проделанной работе. Задание также включает экспертное обсуждение между экзаменуемым и экзаменационной комиссией.

3. Проверка/ испытание:

Задача заканчивается механическими и электрическими испытаниями мехатронной системы, вводом в эксплуатацию и/ или передачей заказчику. Результаты документируются в протоколе проверки, испытаний и/ или передачи.

В зависимости от выбранного типа экзамена (производственное задание или рабочая задача) экзамен проводится на предприятии, в Торгово-промышленной палате или в Ремесленной палате. Палата создает экзаменационные комиссии для итогового экзамена. Экзаменационная комиссия состоит минимум из трех членов (представителей работодателей, работников профессиональных учебных заведений). Члены экзаменационной комиссии назначаются из числа компетентных в экзаменуемых областях специалистов, обладающих профессиональными и педагогическими навыками и знаниями.

В Шотландии, как и в Германии, одним из способов приблизить профессиональное образование к рынку труда является вовлечение компаний в образовательные программы через этапы обучения на рабочем месте в компаниях. В этом контексте результаты обучения играют решающую роль в учебных программах, способствуя координации между теоретическим и производственным обучением.

В Шотландии термин результаты обучения определен в Шотландских профессиональных квалификациях², которые были введены в 1986 году. Эти квалификации основаны на стандартах, полученных в результате функционального анализа рабочих мест, и представляют собой эталон, по которому можно судить о результатах деятельности человека в рабочем процессе. Этот тип результатов обучения «ориентирован на наблюдаемые результаты

² National/Scottish Vocational Qualifications - N/SVQs – URL: <http://surl.li/qzbnr>

деятельности и достижения на рабочем месте, а не на когнитивные склонности и качества человека» [13].

В 2002 году в Шотландской учебной программе Excellence³ была представлена более «целостная» концепция понимания результатов обучения. Данная учебная программа предназначалась учащимся шотландских школ и направлена на приобретение учащимися знаний, навыков и качеств, необходимых для жизни в 21 веке.

В этой учебной программе «термин «результаты» ассоциируется с «опытом», связывая то, что должно быть достигнуто с качеством и характером учебного опыта. Опыт и результаты вместе воплощают компетенции, связанные с четырьмя ролями учащихся: ответственный гражданин, успешный ученик, эффективный исполнитель и уверенная личность» [13, с. 50], представленными в таблице 2.

Таблица 2. Четыре роли учащихся в Шотландской учебной программе Excellence

Ответственный гражданин	Успешный ученик	Эффективный исполнитель	Уверенная личность
<i>обладает качествами:</i> • уважение к окружающим; • обязательство по ответственному участию в политической, экономической, социальной и культурной жизни; <i>способен:</i> • развивать знания о мире, понимание мира и места Шотландии в нем; • понимать различные веры и культуры; • делать осознанный выбор и принимать осознанные решения; • оценивать экологические, научные и технологические проблемы; • вырабатывать осознанные, этические взгляды на комплексные проблемы.	<i>обладает качествами:</i> • энтузиазм и мотивация к обучению; • решимость достичь высоких стандартов; • открытость для нового мышления и идей; <i>способен:</i> • читать, считать, общаться; • использовать технологии для обучения; • мыслить креативно и независимо; • учиться самостоятельно и в составе группы делать аргументированную оценку; • применять различные виды обучения в новых ситуациях.	<i>обладает качествами:</i> • предприимчивость; • мониторинг; • самоконтроль; <i>способен:</i> • общаться разными способами и в разных условиях; • работать в партнерстве; • быть инициативным и лидером; • применять критическое мышление в новом контексте; • быть креативным; • решать проблемы.	<i>обладает качествами:</i> • самоуважение; • ощущение физического, ментального и эмоционального комфорта; • надежные ценностные убеждения; • амбиции; <i>способен:</i> • взаимодействовать с другими людьми и управлять собой; • стремиться к здоровому и активному образу жизни; • быть самоосознанным; • вырабатывать и передавать свои собственные убеждения и взгляд на жизнь; • жить самостоятельно насколько возможно; • оценивать риски и принимать осознанные решения; • достигать успеха в различных сферах деятельности.

Источник: https://www.cedefop.europa.eu/files/5506_en.pdf (авторский перевод) [13, с. 56]

Введение Шотландской рамки кредитов и квалификаций⁴ (далее – ШРКК) способствовало использованию результатов обучения в учебных программах в различных секторах. Чтобы быть включенными в систему и в базу данных ШРКК, все квалификации, программы и единицы квалификаций должны быть описаны в терминах результатов обучения и иметь кредитный рейтинг: им должен быть присвоен уровень и кредитная ценность.

³ Scottish Curriculum for excellence - URL: <https://education.gov.scot/curriculum-for-excellence/>

⁴ Scottish credit and qualifications framework – SCQF - URL: <https://scqf.org.uk/>

На каждом уровне Шотландской рамки кредитов и квалификаций предлагаются специальные курсы для обучения одному из основных навыков с возможностью получения сертификата после оценки. Достижения в основных навыках регистрируются в профиле основных навыков.

Квалификационные стандарты Шотландии также определяют учебные программы, разрабатываемые непосредственно самими поставщиками образовательных услуг в системе профессионального образования. Формулировки результатов обучения на уровне учебных единиц относятся непосредственно к профессиональному контексту. Кроме того, определены критерии оценки/ критерии выполнения, в то время как в других странах формулировки результатов обучения слишком расплывчаты, что затрудняет их использование непосредственно для оценки [13, с. 58].

В Шотландской практике профессионального образования можно выделить два подхода к использованию результатов обучения в учебных программах: «Первый подход (регулятивный) использует результаты обучения для определения стандартов оценки, которые точно определяют содержание учебных программ. Второй подход использует результаты обучения для определения дидактико-педагогических принципов, ориентирующих практику преподавания и обучения (дидактический подход)» [13, с. 62].

Результаты обучения выражены в категориях знаний и умений, которые учащийся должен продемонстрировать для присвоения ему соответствующей квалификации. Данные показатели подробно прописаны в компетентностных стандартах, которые в Шотландии имеют обязательную силу.

Пример стандарта для профессиональной квалификации представлен в таблице 3.

Таблица 3. Выписка из стандарта для профессиональной квалификации «Управление логистическими операциями» (Шотландия, Великобритания)

Единица LOM6 Применение видов транспорта в логистических операциях	
Вы должны уметь: 1) Различать характер грузов, обрабатываемых в ходе логистических операций; 2) Определять основные виды и маршруты транспорта, используемые для доставки грузов в пункт назначения; 3) Выявлять факторы, влияющие на транспортировку грузов; 4) Выбирать наиболее приемлемые виды транспорта, обеспечивающие доставку грузов в пункт назначения в соответствии с требованиями организации; 5) Координировать логистические ресурсы в целях эффективного взаимодействия с выбранным видом транспорта; 6) Обеспечить правильную обработку данных, необходимых для используемых видов транспорта; 7) Составлять отчетность о своей работе и вести ее в соответствующих информационных системах согласно порядку, установленному в организации; 8) Соблюдать положения всех нормативных актов, правил, стандартов и организационных процедур, касающихся производства работ и техники безопасности.	Вы должны знать и понимать: <i>Виды транспорта:</i> a) преимущества и недостатки различных видов транспорта; b) типы транспортных средств, используемых в различных видах транспорта; c) основные транспортные маршруты, узлы и пункты назначения; d) географию маршрутов и пунктов назначения; <i>Нормативно-правовая база:</i> e) нормативные акты и правила, регулирующие охрану труда и здоровья и сферу логистики; f) источники информации о нормативно-правовой базе; g) регулирующие органы и предъявляемые ими требования; <i>Организационные процедуры:</i> h) функции, обязанности и системы управления; i) приемы работы, операционные процедуры, инструкции и своды правил; j) информационные системы и методы коммуникации, применяемые в организации.

Источник: <http://ilo.org>; [9, с. 12].

Результаты обучения могут выполнять различные функции: признание предшествующего обучения, присвоение кредита/ зачетных единиц, качество, планы обучения, ключевые компетенции для жизни, доверие к работодателям.

Заклучение. Экзамен и оценка напрямую связаны с результатами обучения. В то же время экзамены на проверку достигнутых результатов обучения являются индикаторами наличия присвоенных компетенций, которые не могут быть проверены напрямую, потому что их природа связана с ситуацией действия, которая обычно возникает только за пределами типичных учебных ситуаций⁵. Поэтому различные связанные с компетентностью элементы учебных программ должны быть определены через результаты обучения, принимая во внимание уровни квалификации в качестве контрольных точек.

Результаты обучения в рамках системы дуального обучения играют решающую роль в учебных программах, способствуют координации между теоретическим и производственным обучением. Опыт организации профессионального образования в форме дуального обучения в Германии и Шотландии, при котором ведущая роль отводится обучению на рабочем месте (на предприятии), является ярким примером того, как можно обеспечить качественным образованием как обучающихся, работодателей, так и общество, в целом. А это, в свою очередь - развитие навыков и компетенций, развитие профессиональной идентичности, большие возможности трудоустройства, переход от учебы к работе, повышение производительности и улучшение отношения и лояльности работодателей.

При этом показателен опыт Германии в обеспечении качества подготовки кадров в системе дуального обучения палатами как профессиональными организациями, которые организуют, отслеживают и контролируют элементы обучения на предприятиях как ответственных учреждениях. Помимо этого, предприятия совместно с палатами участвуют в разработке образовательных программ через составление Базисных учебных планов, состоящих из учебных модулей; образовательных стандартов, описывающих приобретаемые знания, навыки и компетенции; квалификационной характеристики специальности.

Они также принимают участие в оценке результатов обучения, которые оцениваются в форме «Расширенного итогового экзамена», состоящего из двух частей – в середине и в конце обучения, по результатам которых выставляется единая итоговая оценка. При этом, во второй части экзамена на завершающем этапе обучения, состоящего из теоретического и практического блоков, предприятие/ палата подключаются ко второму – практическому заданию. Это может быть задание по заказу курирующего предприятия или задание, представленное палатой, направленное на демонстрацию способностей обучающегося в ходе выполнения какого-либо действия на рабочем месте на предприятии и проистекающее из реальных задач из конкретной области работы испытуемого. Данная практика однозначно заслуживает внимание и имеет все основания быть заимствованной и внедренной в систему дуального обучения и в Казахстане.

В целом, процедуры оценивания в европейских странах направлены на возможность определения, как образовательного уровня обучающегося, так и формирования компетенций, обеспечивающих успешную профессиональную деятельность.

Информация о финансировании. Настоящая статья представляет результаты исследования «Оказание консультационных услуг по определению параметров измерения результатов обучения образовательных программ», проведенного по техническому заданию Консорциума компаний Steinbeis GmbH & Co. KG für Technologietransfer и Autos Global Ltd в рамках проекта «Развитие трудовых навыков и стимулирование рабочих мест» (2021 г.) Финансирование проекта осуществлялось Всемирным банком развития.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Жусупова А. Как продвигать дуальное образование в Казахстане? – 2022. [Электронный ресурс]. – URL: <https://cabar.asia/ru/kak-prodvigat-dualnoe-obrazovanie-v-kazahstane> (Дата обращения: 13.02.2024 г.)

⁵ Bartosch, Ulrich u. Speth, Christine: Wie lassen sich Kompetenzen prüfen und bewerten, HRK Veranstaltung “Qualitätssicherung von Prüfungsverfahren – Standards und Strukturen, 10/11.06.2006

- 2 Ашыралиева Б.С. Дуальное обучение в Республике Казахстан: организационно-правовые аспекты / Педагогический журнал Башкортостана. – 2019. - №3(82). – С.87-92.
- 3 Сманова А.А., Айтенова Э.А., Косшыгулова А.С. Германия және Қазақстандағы дуальді оқытудың зерттелу маңызы / Абай атындағы ҚазҰПУ-ң ХАБАРШЫСЫ «Педагогика ғылымдары» сериясы. – 2022. - №3(75) – С. 94-107. DOI: <https://doi.org/10.51889/1960.2022.29.70.008>
- 4 Абаева Г.А., Акпаева А.Б., Сапарғалиева Б.А. Анализ готовности работодателя к дуальному обучению в Казахстане/ Абай атындағы ҚазҰПУ-ң ХАБАРШЫСЫ «Педагогика ғылымдары» сериясы. – 2022. - №3(75) – С.79-94. DOI: <https://doi.org/10.51889/5995.2022.57.28.007>
- 5 Кожамжарова Д.П., Нарбекова Б.М., Исакова А.Т., Карстина С.Г. Сапарғалиева Б.О. Дуальное образование: европейский опыт, состояние и перспективы развития в Казахстане: коллективная монография. – Изд-во «Әлем», 2022. – 200 с. ISBN: 978-9965-872-40-4
- 6 Альмагамбетов Т.М. Внедрение дуальной системы обучения в образовательный процесс Костанайского колледжа автомобильного транспорта // Педагогическая наука и практика. – 2019. - №1(23). – С.69-72
- 7 Самоотчет предупредительного/ консультативного мониторинга проекта 618835-EPP-1-2020-1-KZ-EPPKA2-SBHE-SP Implementing Dual System in Kazakhstan - Внедрение дуальной системы в Казахстане – KAZDUAL Программы Erasmus+. – Алматы, 2021. – 28 с.
- 8 Абсатов Е. Дуальное обучение в транспортной отрасли: опрос и анализ в рамках реализации международного проекта: презентация. – 2021. [Электронный ресурс]. – URL: https://kazlogistics.kz/storage/corfond/Slaidy_ES_MON_180821.pdf (Дата обращения: 15.02.2024 г.)
- 9 Есенина Е., Блинов В., Сатдыков А. Подходы к разработке компетентностных программ профессионального образования и обучения (ПОО): Обзорный технический доклад. – М.: ФИРО РАНХиГС, 2019. – 65 с.
- 10 Булах К.В., Жукова Н.Н. История развития дуальной системы профессионального образования в странах Европейского Союза // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 3: Педагогика и психология. - 2017. - №4 (208). – С. 57-64.
- 11 Gaylor C., Mohr B. Umsetzung von ECVET im Mechatroniksektor. „Quality by units” durch Qualitätsstandards und Empfehlungen. – Nürnberg, 2014. – 112 S. [Электронный ресурс]. – URL: https://www.f-bb.de/fileadmin/user_upload/140917_Umsetzung_von_ECVET (Дата обращения: 27.02.2024 г.)
- 12 Mechatronik in Bewegung. Lernergebnisorientierung in Europa: Rahmenbedingungen und Beispiele. – Nürnberg: Forschungsinstitut Betriebliche Bildung (f-bb) gGmbH, 2014. – 28 S. [Электронный ресурс]. – URL: https://www.f-bb.de/fileadmin/user_upload/141009_Deutsch_f-bb_Guidance-Tool_Broschuere.pdf (Дата обращения: 27.02.2024 г.) (Дата обращения: 28.02.2024 г.)
- 13 Learning outcomes approaches in VET curricula: A comparative analysis of nine European countries (CEDEFOP)/ European Centre for the Development of Vocational Training. - Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. – VI, 178 p. [Электронный ресурс]. – URL: https://www.cedefop.europa.eu/files/5506_en.pdf (Дата обращения: 27.02.2024 г.)

REFERENCES

- 1 Zhusupova, A. (2022). Kak prodvigat' dual'noe obrazovanie v Kazahstane? [How to promote dual education in Kazakhstan?] [Elektronnyj resurs]. - URL: <https://cabar.asia/ru/kak-prodvigat-dualnoe-obrazovanie-v-kazahstane> – (Data obrashheniya: 13.02.2024 g.) [In Russian]
- 2 Ashyralieva, B. S. (2019) Dual'noe obuchenie v Respublike Kazahstan: organizacionno-pravovye aspekty [Dual education in the Republic of Kazakhstan: organizational and legal aspects]/ *Pedagogicheskij zhurnal Bashkortostana* [*Pedagogical Journal of Bashkortostan*], 3(82), 87-92. [In Russian]
- 3 Smanova, A.A., Ajtenova, Je.A., Kosshyguлова, A.S. (2022). Germaniya zháne Qazaqstandaғы dual'di oqytudyń zerttelu mańyzy [Research significance of dual education in Germany and

Kazakhstan]/ *Abaj atyndagy QazUPU-n HABARShYSY «Pedagogika gylymdary» serijasy* [BULLETIN of Abai KazNPU, series «Pedagogical sciences»], 3(75), 94-107. DOI: <https://doi.org/10.51889/1960.2022.29.70.008> [In Kazakh]

4 Abaeva, G.A., Akpaeva, A.B., Sapargalieva, B.A. (2022). Analiz gotovnosti rabotodatelja k dual'nomu obucheniju v Kazahstane [Analysis of employer readiness for dual training in Kazakhstan]/ *Abaj atyndagy QazUPU-n HABARShYSY «Pedagogika gylymdary» serijasy* [BULLETIN of Abai KazNPU, series «Pedagogical sciences»], 3(75), 79-94. DOI: <https://doi.org/10.51889/5995.2022.57.28.007> [In Russian]

5 Kozhamzharova, D.P., Narbekova, B.M., Iskakova, A.T., Karstina, S.G. Sapargalieva, B.O. (2022). Dual'noe obrazovanie: evropejskij opyt, sostojanie i perspektivy razvitiya v Kazahstane: kollektivnaja monografija [Dual education: European experience, state and prospects for development in Kazakhstan: collective monograph]. – Izd-vo «Álem», 200 s. ISBN: 978-9965-872-40-4 [In Russian]

6 Al'magambetov, T.M. (2019). Vnedrenie dual'noj sistemy obuchenija v obrazovatel'nyj process Kostanajskogo kolledzha avtomobil'nogo transporta [Implementation of a dual education system into the educational process of the Kostanay College of Automobile Transport]// *Pedagogicheskaja nauka i praktika* [Pedagogical science and practice], 1(23), 69-72. [In Russian]

7 Camootchet predupreditel'nogo/ konsultativnogo monitoringa proekta 618835-EPP-1-2020-1-KZ-EPPKA2-CBHE-SP Implementing Dual System in Kazakhstan - Vnedrenie dual'noj sistemy v Kazahstane – KAZDUAL Programmy Erasmus+ [Self-report of preventive/advisory monitoring of the project 618835-EPP-1-2020-1-KZ-EPPKA2-CBHE-SP Implementing Dual System in Kazakhstan - Implementation of the dual system in Kazakhstan – KAZDUAL Erasmus+ Program]. – Almaty, 2021. – 28 s. [In Russian]

8 Absatov, E. (2021). Dual'noe obuchenie v transportnoj otrasli: opros i analiz v ramkah realizacii mezhdunarodnogo proekta: prezentacija. [Dual training in the transport industry: survey and analysis as part of an international project: presentation] [Elektronnyj resurs]. – URL: https://kazlogistics.kz/storage/corfond/Slaidy_ES_MON_180821.pdf (Data obrashhenija: 15.02.2024 g.) [In Russian]

9 Esenina, E., Blinov, V., Satdykov, A. (2019). Podhody k razrabotke kompetentnostnyh programm professional'nogo obrazovanija i obuchenija (POO): Obzornyj tehničeskij doklad. [Approaches to developing competency-based vocational education and training (VET) programs: Technical Overview Report] – M.: FIRO RANHiGS. – 65 s. [In Russian]

10 Bulah, K.V., Zhukova, N.N. (2017). Istorija razvitiya dual'noj sistemy professional'nogo obrazovanija v stranah Evropejskogo Sojuza [History of the development of the dual system of vocational education in the countries of the European Union]// *Vestnik Adygejskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija 3: Pedagogika i psihologija* [Bulletin of the Adygea State University. Series 3: Pedagogy and psychology], 4(208), 57-64. [In Russian]

11 Gaylor, C., Mohr, B. (2014). Umsetzung von ECVET im Mechatroniksektor. „Quality by units” durch Qualitätsstandards und Empfehlungen [Implementation of ECVET in the mechatronics sector. “Quality by units” through quality standards and recommendations]. – Nürnberg. - 112 S. [Elektronnyj resurs]. – URL: https://www.f-bb.de/fileadmin/user_upload/140917_Umsetzung_von_ECVET (Data obrashhenija: 27.02.2024 g.) [In German]

12 Mechatronik in Bewegung. Lernergebnisorientierung in Europa: Rahmenbedingungen und Beispiele [Mechatronics in motion. Learning outcome orientation in Europe: framework conditions and examples]. – Nürnberg: Forschungsinstitut Betriebliche Bildung (f-bb) gGmbH, 2014. – 28 S. [Elektronnyj resurs]. – URL: https://www.f-bb.de/fileadmin/user_upload/141009_Deutsch_f-bb_Guidance-Tool_Broschuere.pdf (Дата обращения: 27.02.2024 г.) (Data obrashhenija: 28.02.2024 g.) [In German]

13 Learning outcomes approaches in VET curricula: A comparative analysis of nine European countries (CEDEFOP)/ European Centre for the Development of Vocational Training. - Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. – VI, 169 p. [Elektronnyj resurs]. – URL: https://www.cedefop.europa.eu/files/5506_en.pdf (Data obrashhenija: 27.02.2024 g.)

Затынейко А.М.¹, *Шункеева С.А.²

¹ «Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті» КЕАҚ, Қарағанды, Қазақстан

² «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы, Қарағанды облысы бойынша кәсіби даму институты, Қарағанды, Қазақстан

КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ДУАЛДЫ ОҚЫТУ НӘТИЖЕЛЕРІН БАҒАЛАУ МӘСЕЛЕСІ ТУРАЛЫ (ГЕРМАНИЯ ЖӘНЕ ШОТЛАНДИЯ ТӘЖІРИБЕСІНЕН)

Аннотация

Қазақстанда дуалды білім беруді дамыту жастар жұмыссыздығы мәселесін, әсіресе кәсіптік-техникалық білім берудің техникалық мамандықтары саласында, шешудің негізгі факторы болып саналады. Білікті кадрлардың жетіспеушілігі және оларға еңбек нарығы тарапынан сұраныстың болуы осы жүйені дамытудың маңыздылығын көрсетеді. Ғылыми зерттеулер, әсіресе KAZDUAL жобасы шеңберінде, осы тақырыптың өзектілігін және білім беру сапасының еңбек нарығының талаптарына сәйкес болу қажеттілігін растайды. Осыған байланысты Еуропа елдерінің тәжірибесін зерделеу және оны Қазақстанда кадрлардың кәсіби даярлығын жақсарту үшін жергілікті жағдайларға бейімдеу қажет. Мақалада Германия мен Шотландияның осы саладағы табысты тәжірибесі келтірілген. Бұл тәжірибені зерттеу Еуропадағы кәсіптік білім беру жүйелеріне байланысты шетелдік авторлардың құжаттары мен еңбектерін талдау, Германия мен Шотландиядағы дуалды оқытудың озық тәжірибелерін салыстыру және жалпылау негізінде жүргізілді.

Германия мен Шотландияның кәсіптік білім берудегі дуалды оқыту жүйелерін салыстырмалы талдау нәтижелері білім беру бағдарламаларында оқу нәтижелерінің маңызды рөл атқаратынын, теориялық және практикалық оқытуды жақындастыруға ықпал ететінін көрсетеді. Сонымен қатар, авторлар Германияның дуалды оқыту жүйесі кәсіпорындардағы оқыту сапасын бақылайтын және білім беру бағдарламаларын әзірлеуге қатысатын палаталардың белсенді қолдауымен ұйымдастырылғанын атап өтеді. Тиісті палата емтиханды өткізетін емтихан комиссиясын тағайындайды. Шотландияда кәсіби ұйымдар оқу бағдарламаларын әзірлеуге тікелей қатыспайды, алайда олар біліктілік стандарттарын құруға қатысады. Оқу нәтижелеріне негізделген біліктілік стандарттар оқу бағдарламаларын анықтайды және қорытынды бағалау үшін қолданылады.

Соңында авторлар кәсіптік білім берудің дуалды оқыту жүйесіндегі емтихандар мен бағалау оқу нәтижелерімен тікелей байланысты екендігі туралы қорытынды жасайды. Оқу нәтижелері тағайындалған құзыреттердің көрсеткіштері ретінде қызмет етеді. Еуропа елдерінде қолданылатын бағалау рәсімдері Қазақстанның дуалды оқыту жүйесі үшін пайдалы болуы мүмкін. Жалпы, Еуропа елдеріндегі бағалау рәсімдері білім деңгейін анықтауға және табысты кәсіби қызмет үшін қажетті құзыреттерді қалыптастыруға бағытталған, бұл ұтымды және тиімді тәсіл болып табылады. Дуалды оқыту жүйесі білікті мамандарды даярлауға ықпал етеді және елдің әлеуметтік-экономикалық дамуын қолдайды.

Түйін сөздер: кәсіптік білім беру, дуалды оқыту, өндіріс, оқу бағдарламасы, оқу нәтижелері, құзыреттілік, бағалау, практикалық тапсырма.

A. Zatyneiko¹, S. Shunkееva²

¹NJSC "Karaganda University named after academician Ye.A. Buketov", Karaganda, Kazakhstan

²Branch of the JSC NCAT Orleu, Karaganda, Kazakhstan, Karaganda, Kazakhstan

ON THE ISSUE OF EVALUATION OF THE RESULTS OF DUAL TRAINING IN THE SYSTEM OF VOCATIONAL EDUCATION (FROM THE EXPERIENCE OF GERMANY AND SCOTLAND)

Abstract

The development of dual education in Kazakhstan is considered a key factor in addressing the issue of youth unemployment, especially in the field of technical specialties within vocational education. The shortage of qualified personnel and the market demand for such professionals underscore the importance of developing this system. Scientific research, particularly within the framework of the KAZDUAL project, confirms the relevance of this topic and the necessity for the quality of education to meet labor market requirements. In this context, studying and adapting the experience of European countries to local conditions is essential for improving vocational training in Kazakhstan. The article presents the successful experiences of Germany and Scotland in this area. The examination of this experience was based on the analysis of documents and works by foreign authors dedicated to vocational education systems in Europe, comparison and summarization of the advanced dual learning experiences in Germany and Scotland.

The results of the comparative analysis of the dual learning systems in vocational education in Germany and Scotland indicate that learning outcomes play a decisive role in curricula and contribute to bridging theoretical and practical learning. The authors also note that the dual learning system in Germany is organized with active support from

chambers, which control the quality of training at enterprises and participate in the development of educational programs. A relevant chamber appoints the examination committee, which conducts the exam. In Scotland, professional organizations do not directly participate in developing curricula; however, they are involved in creating qualification standards. Qualification standards, based on learning outcomes, define curricula and are used for final assessment.

In conclusion, the authors summarize that exams and assessment in the dual learning system of vocational education are directly linked to learning outcomes. They serve as indicators of acquired competencies. The assessment procedures used in European countries could be beneficial for the dual learning system in Kazakhstan. Overall, assessment procedures in European countries aim to determine the level of education and develop the necessary competencies for successful professional activity, which represents a rational and effective approach. The dual learning system facilitates the preparation of qualified specialists and supports the socio-economic development of the country.

Keywords: vocational education, dual learning, production, curriculum, learning outcomes, competency, assessment, practical task

*Мукушева М.А. ¹, Шадетова А.К. ²

^{1,2} «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша кәсіби даму институты

^{1,2} Қарағанды, Қазақстан

*(E-mail: mmukusheva@orleu-edu.kz ashadetova@orleu-edu.kz)

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ТІЛДІК ОРТАҒА БАУЫЛУ ӘДІСТЕМЕСІ: ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ

Аннотация

Мақалада мектепке дейінгі ұйымда тілдік ортаны қалыптастыру, ерте жастан тілге баулу (погружение в язык) мәселесін зерттеу мақсатында әдебиеттерге жалпы шолу ұсынылады. Авторлар мектеп жасына дейінгі балалардың бір тілде (қазақ тілінде) таза сөйлей алмайтыны жиілеп бара жатқанын негізгі мәселе ретінде қарастырады.

Авторлар жұмыстағы басты назарды жоғарыда аталған мәселені шешуге тиімді деп «тілдік ортаға баулу» әдістемесіне аударады.

Тілдік ортаға баулу әдістемесінің тиімділігі осы тақырып бойынша шетелдік әдебиеттерді шолу нәтижесінде алынған халықаралық инновациялық тәжірибемен негізделген. Авторлар тілдік ортаға баулу әдістемесін кез келген жаста, соның ішінде мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қорын, грамматикалық дағдыларын және тыңдап түсінуін дамыта отырып, тілді тезірек және тиімді меңгеруге мүмкіндік беретін әдістеме деп қарастырады.

Авторлар әдебиеттерге шолу жасай келе мектепке дейінгі ұйымдарда тілдік ортаға баулу бойынша отандық зерттеулердің жеткіліксіздігін және мемлекеттік тілдегі материалдардың аз қамтылғанын анықтап, осы тақырып бойынша зерттеулер жүргізу қажет екенін айтады.

Қорытындысында осы тақырыптағы тәжірибелерге одан әрі зерттеу және талдау жүргізудің маңызды екенін және мектепке дейінгі ұйымдарда тілдік ортаны қалыптастыру бойынша отандық тәжірибелерді дамыту қажеттілігін атайды.

Түйін сөздер: тілдік орта, халықаралық тәжірибе, әдістеме, мектепке дейінгі ұйым, әдебиеттерге шолу, оқыту әдістемесі, сөздік қор.

Kipicne. Тілдік ортаға баулу балаларға тілді үйретудің ең ұтымды әдістемесінің бірі. Тілдік ортаны қалыптастыру – бұл балалардың үйренуі қажет тілге еніп, оны толығымен күнделікті қарым-қатынаста қолдануы. Бұл әдістеме кез келген жаста, соның ішінде мектеп жасына дейінгі балалардың тіл үйренуіне тиімді деп танылған. Бұл балалардың сөздік қорын, грамматикалық дағдыларын және тыңдап түсінуін дамыта отырып, тілді тезірек және тиімді меңгеруге мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда мектеп жасына дейінгі балалардың өз ана тілінде (қазақ тілінде) дұрыс, таза сөйлей алмайтыны жиілеп барады. Бұл мәселе неден туындап отыр және оны қалай шешуге болады?

«Тілдік ортаға баулу» әдістемесі жоғарыда аталған мәселені шешуге тиімді ме? Ендеше осы тақырыптағы халықаралық инновациялық тәжірибені негізге ала отырып, тілге баулу әдістемесінің ерекшелігі мен тиімділігін зерттеу мақсатында әдебиеттерге шолу жасалды.

Әдістер мен материалдар. Тілдік ортаға баулу мәселесі бойынша зерттеу жүргізген ғалымдардың еңбектерін, кейін осы тақырыптағы зерттеулер мен ғылыми әдебиеттерге, ұсынылған әдістемелерге шолуды жалғастырайық.

Стивен Крашеннің «Тілдік ортаға баулу: қағидаттар және практика» еңбегінде тілді ортаға енгізу саласындағы негізгі классикалық жұмыстар сипатталған. Автор тілдік ортаға біртіндеп баулу арқылы тілді еркін, табиғи түрде меңгеру идеясына негізделген тілге баулу теориясын ұсынады. Жұмыс артық формализмнен сақтандырады және процестің табиғилығының маңыздылығын көрсетеді.

Джеймс Эшер «Total Physical Response әдісі: Іс-қимылда тілдік ортаға баулу» еңбегінде тілдік ортаға баулу қағидаттарына негізделген «Total Physical Response (TPR)» әдісін ұсынады. Аталған әдіс тілді үйренуге ынталандыру үшін физикалық реакцияның басымдылығын көрсетеді, бұл қозғалыс пен тілдің табиғи байланысын көрсетеді.

Білім беру контекстінде тілдік ортаға баулу мәселесін Дайан Ларсен-Фриман «Білім беру тәжірибесінде тілге баулу» еңбегінде қарастырады. Оның бұл еңбегінде білім беру контекстінде тілді меңгерудің тиімділігіне теориялық және практикалық талдаулар берілген. Автор тілді меңгеру үшін ынталандырушы тілдік ортаны құрудың маңыздылығын атап көрсетеді.

Джейсон Кайноз, Фред Джинси (Jasone Cenoz, Fred Genesee) «Көптілділікке баулу: зерттеулер мен қиындықтар» тақырыбындағы жинағында көптілділік пен тілге баулу туралы зерттеулер ұсынылған. Авторлар көптілді ортаға баулу әртүрлі аспектілерін және олардың тілдік дамуға әсерін қарастырады. Жинақ теориялық материалдар мен оқу бағдарламаларына арналған практикалық ұсыныстарды да қамтиды.

Виртуалды тілге баулудың оқуға әсерін Ребекка Фокс «Виртуалды тілдік ортаға баулудың тиімділігі» еңбегінде зерттейді. Автор виртуалды және қосымша әртүрлі технологиялық құралдардың тілге баулу тиімділігіне әсерін талдайды. Бұл жұмыста қазіргі білім беру технологиялары саласындағы өзекті мәселелер қарастырылған.

Баламалы білім беру бағдарламаларын пайдалана отырып, мектеп жасына дейінгі балалардың заманауи оқу үдерісі мен қабылдауын ұйымдастыру мәселелерін Ю.Протасова мен Н.М.Родина «Мектепке дейінгі ұйымдарда екі тілді дамытудың әдістемесі» оқу құралында қамтиды. Оқу құралы қостілділік және көптілділік жағдайында мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу және ауызша қарым-қатынасын дамыту әдістемесін ашады, мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының әртүрлі жас топтарындағы балалардың сөйлеуін дамытудың психологиялық және лингвистикалық негіздерін зерттейді, философиялық, отбасылық және әлеуметтік деңгейдегі қостілділік мәселесіне арналған психологиялық, лингвистикалық әдебиеттер ұсынады [1].

«Бастауыш мектептерге арналған екінші тілді оқыту әдістемесі бойынша нұсқаулық» мұғалімдерге қосымша білім беру курстарының қысқаша мазмұны болып табылады. Бұл екінші тілді үйренудің бастапқы кезеңіне арналған оқу-әдістемелік әдебиеттер сериясындағы келесі басылым (бірінші басылым бастауыш мектепке арналған идеялар кітабы, мұнда екінші тілді үйренудің практикалық тәжірибесі мен ұсыныстары жинақталған. Анықтамалық кітапта баланың дамуы мен оның тілдік дағдыларының дамуы арасындағы байланысты атап көрсете отырып, тілдің сипаттамасы мен оны меңгеру әдістері берілген; тілдік дағдыларды меңгеру, оларды дамыту және жетілдіру жаттығулары қарастырылады [2].

Екі тілді-екі мәдениетті отбасында балалардың тілдік тәрбиесін зерттеу нәтижелері Фомин М.М. «Екі тілді отбасындағы балалардың тілдік тәрбиесі» еңбегінде ұсынылды. Зерттеу Якутск мемлекеттік университетінің Шет тілдер факультетінде «Мәдениетаралық коммуникация» курсы аясында жүргізілді. Педагогикалық жағдайлар анықталды, екі тілді-екі мәдениетті отбасындағы балалардың тілдік тәрбиеленуінің оңтайлы стратегиялары ұсынылған [3].

Осы тақырып бойынша тағы бір маңызды зерттеу Лиза Джонстың «Тілге баулу: дұрыс және теріс жақтары» (Lisa Jones). Автор тілдік ортаға енудің артықшылықтары мен кемшіліктерін талдап, оның екінші тілінде коммуникативті дағдыларды дамытудағы тиімділігін, сондай-ақ балаларда кездесуі мүмкін қиындықтарды көрсетеді.

Нәтижелер мен оларды талқылау. Әлемнің көптеген елдерінде (Канада, АҚШ, Жапония, Италия, Испания және т.б.) тілге баулудың түрлі модельдері құрастырылған. Әлем тәжірибесінде тілге баулу моделі екі тілдің функционалдық сауаттылығын қалыптастыру мақсатында әзірленген. Тіл үйренушілердің бірінші тілі (T1) – бұл жағдайда елдің ресми тілі. Екінші тілдің (T2) елдегі мәртебесі, абыройы мен экономикалық маңызы жоғары болады. Оқушыларға екі тілді қандай жағдайда пайдалану түсінікті болу үшін бірінші және екінші тілдерді әртүрлі мамандар оқытады. Екінші тілді үйрететін маман осы тілді ана тілі деңгейінде немесе еркін (C1-C2) меңгеруі тиіс. T2-де оқыту барысында мұғалімдер тек T2-ні ғана қолданады және аударманы қолданбайды. Осындай оқытудың нәтижесінде, тіл үйренушілер екі тілді де еркін меңгереді.

Келесі модель мазмұнында тілдік ортаға баулудың үш түрі ұсынылады: ерте, аралық, кешірек. **Тілге ерте баулу** бағдарламасы балабақшада, балалар бес жасқа толғанда басталады. 1-2 сыныптарда оқушылар толықтай Т2-де білім алады. 3-сыныпта Т1 пән ретінде енгізіледі, ал 4-сыныпта басқа пәндер Т1-де оқытыла бастайды. 5-сыныпқа қарай екі тілде оқытылатын пәндердің саны теңеседі (50%/50%). Кейбір мектептерде Т1-де оқыту 5 және 6 сыныптарда 20%-дан 60-70%-ға дейінгі аралықта болады 7-сыныптан оқушылар Т2-де оқытылатын пәндерді өздері таңдай алады.

Тілге аралық баулу бағдарламасы да Т1-де балабақшадан басталады. Тілге ерте баулу бағдарламасымен салыстырғанда, оқушылар балабақшадан 3-сыныпқа дейін білімді тек Т1-де ғана алады. Т2 балабақшада пән ретінде күніне 30-60 минуттан оқытылады. Пәндерді Т2-де оқыту әдетте 4-сыныптан басталады. 4-сыныптан Т1 және Т2-де оқытылатын пәндердің арақатынасы бірдей болады (50% де 50%) [4].

Тілге баулу бағдарламалары бойынша халықаралық тәжірибеге тоқталайық.

Екінші тілді меңгеру бағдарламалары алғашында 1965 жылы Канаданың Монреаль қаласында енгізілді. Мақсат француз тілінде сөйлейтін Квебек провинциясындағы ағылшын тілінде сөйлейтін балалардың Квебектің біртұтас ресми тілі француз тілін үйренуге мүмкіндік жасау болды. Канадалық үлгіге негізделген тілді меңгеру бағдарламалары бүкіл әлемде кең таралған және барлық үміттерді ақтады. Қазіргі уақытта бұл бағдарламаларда 300 000-ға жуық бала білім алуда. Канадалық тәжірибеге сүйене отырып, бұл әдіс Финляндия, Жапония, Австралия, Испания және АҚШ-ты қоса алғанда, бірнеше елдерде енгізілген.

Эстониядағы тілді меңгеру бағдарламасы Білім және ғылым министрлігі қаржыландыратын және қолдайтын мемлекеттік бағдарлама ретінде жұмыс жасайды. Бұл бағдарлама 1998 жылы жүзеге асырыла бастайды және 2000 жылы тілдік ортаға ену сыныптары ашылған. 2000 жылдың 2 қазанынан 2008 жылдың желтоқсанына дейін бағдарламаны (әдістемені әзірлеу, оны енгізу және тарату) тілдік ортаға ену орталығы басқарған.

Эстониядағы тілге баулу бағдарламасы төмендегі негізгі принциптерге негізделген:

- бір педагог – бір тіл;
- кіріктірілген және бірлескен оқыту;
- барлық пәндер бойынша сабақтарда тіл үйренуге қолдау көрсетіледі;
- тақырыптық және жобалап оқытуды көп қолдану;
- пәннің мазмұнын меңгеру (мысалы, математик, жаратылыстану) тіл сабақтарында қолдау көрсетіледі;
- оқуда негізгі орындардың бірін өзін дамыту принципі алады;
- оқу процесінде кері байланыс үнемі болуы керек.

Эстонияда тілге баулу бағдарламасы үш деңгейде жүзеге асады: ерте қабылдау – балабақшадағы соңғы екі/үш жыл, мектептің бірінші сыныбынан, кеш тілге баулу – алтыншы сыныптан бастап (кейбір мектептер де бесінші сыныптан).

Эстония бағдарламасы өте нәтижелі – ол балалардың ана тілінде де, эстон тілінде де білім беруге арналған. Бағдарлама өсіп келе жатқанда балалардың үшінші тілді үйренуі үшін керекті дағдыларға ие болады деп күтілуде. Канадада фин әріптестерінің қолдауымен эстон тілін меңгеру бағдарламалары әзірленген.

Финляндия – ресми екі тілді ел, екі ресми тілі бар: фин және швед тілдері.

Тілдерді қолдану белгілі бір аумақтағы халықтың құрамына байланысты реттеледі. Сондықтан, бірнеше ондаған жылдар бойы швед тілін қолданатын балабақшалар бар, ал мектепке дейінгі мекемеге баратын балалар үйде фин тілінде немесе екі тілде сөйлейді. Осыған байланысты фин балабақшаларында Канада мысалына сәйкес, 1987 жылдан бастап тілдік ортаға ену әдісін қолданады. Вааза қаласындағы балабақшалардың бірінде толық тілге баулу әдістемесі енгізілді және алты жасар балалар тобын қамтыды. Қазіргі уақытта 400-ге жуық фин тілінде сөйлейтін балалар осы әдіс бойынша швед тілін үйренеді. Жақсы тиімді

нәтижелер жаңа балабақшалар мен тілдік орта қалыптасқан мектептерді құруға ықпал етті. Жалпы алғанда, бұл елдегі ерте тілдік ортаға ену жүйесі қазір кең таралды.

Қазақстандық тәжірибе

Орыс тілін басым қолданатын өңірлерде Көкшетау және Талдықорған НЗМ тәжірибесі бойынша қазақ тіліне баулу бағдарламасы жүзеге асырған. Бағдарлама орыс тілінде сөйлейтін балаларға арналған. Барлық пәндер 1-сыныптан қазақ тілінде оқытылады, орыс тілі 2-сыныптан, ағылшын тілі 3-сыныптан пән ретінде енгізіледі. 5-9 сыныптарда қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы бір пән орыс тілінде, 10-11 сыныптарда бірнеше пән ағылшын тілінде оқыту ұсынылды.

9-сыныптан, қазақ тіліне баулу кешірек енгізу бағдарламасы жүзеге асырылады, бұнда орыс тілінде оқытылатын топтар оқу бағдарламасының 46%-ын қазақ тілінде оқиды. Қалған пәндер ағылшын тілінде оқытылады. Ал орыс тілі пән ретінде оқытылады [4, 19 б.].

Тілді меңгеру процесін сипаттайтын теорияларды жіктеудің бірқатар әдістері бар. Балалардың бірінші тілді қалай үйренетінін сипаттауға бағытталған теориялық көзқарасты үшке бөліп көрсетуге болады:

Бихевиористік теория шеңберінде балалар өздеріне еліктеу арқылы үйренеді деп саналады, олар тілді меңгеруге ықпал ететін маңызды факторды естиді, ата-аналар тілді модельдейді және қолдануын күшейтеді. Алайда, бұл теория балалардың ешқашан бұрын естімеген жаңа сөйлемдерді құрамайтынын түсіндіреді.

Тілді **табиғи меңгеру** теориясы шеңберінде («натуралистік» теория) туа біткен биологиялық механизмдер бар деп саналады, балалар табиғи жолмен әлеуметтік ортадан кері байланыс болғанда тілді меңгереді.

Өзара әрекеттесу теориясы шеңберінде баланың рөлі де, тәрбиешінің әлеуметтік ортадағы рөлі де танылады, сонымен қатар бағытталған әлеуметтік қарым-қатынастардың маңыздылығын атап көрсетеді, тілді меңгеру процесі жеке және әлеуметтік құбылыс болып табылады.

Мектепке дейінгі білім беру контекстінде тілге баулу келесі әдістерді қамтуы мүмкін:

Күнделікті жағдайларда мақсатты тілді қолдану: тәрбиешілер мен күтушілер әртүрлі жағдайларда балалармен сөйлесу үшін мақсатты тілді пайдаланады: ойындар, әңгімелер, кітап оқу және т. б.

Тілдік ойындар мен сабақтарды ұйымдастыру: балаларға тілдік дағдыларды дамытуға бағытталған ойындар, тапсырмалар мен сабақтар ұсынылады. Бұған сөздік ойындар, мақсатты тілде ән айту, әңгімелер кіруі мүмкін.

Тілдік ортаға ену: мектепке дейінгі мекемеде тілге баулу кезінде декорацияларда, жазуларда, плакаттарда мақсатты тілді қолдануға баса назар аударылады, бұл балаларға сабақтан тыс уақытта тілмен байланыста болуға көмектеседі.

Мультимедиялық ресурстармен жұмыс: аудиожазбалар, мультфильмдер, компьютерлік ойындар және қосымшалар сияқты мультимедиялық ресурстарды пайдалану балалардың тілге баулуына ықпал етеді және олардың сөздік қорын байытады.

Ата-аналарды тарту: ата-аналарды тілге баулу процесіне тарту маңызды, мысалы, бірлескен іс-шараларды ұйымдастыру, ата-аналарға үйде тіл үйренуді жалғастыру үшін материалдар мен ұсыныстар беру.

Интерактивті оқыту: рөлдік ойындар, сахналық қойылымдар, оқу ойындары сияқты интерактивті оқыту әдістерін қолдану балалардың тілді тиімді меңгеруіне ықпал етеді.

Қорытынды. Мектепке дейінгі білім берудегі тілге баулудың мақсаты – тілді үйренуге ынталандырушы орта құру, сондай-ақ балалардың болашақ білімі мен мансабында маңызды болуы мүмкін қарым-қатынас дағдыларын дамыту.

Жоғарыдағы әдебиеттерді зерделей келе, тілді меңгеру, тілдік материалды тез меңгеруге, бір тілде таза сөйлеу дағдыларын дамытуға және тілге баулуға деген ынтасын арттыруға ықпал етеді. Дегенмен, бұл әдістеме балалардан үлкен дербестікті және белгілі дәрежеде ынталандыруды талап етеді, бұл кейбір балалар үшін қиындық тудыруы мүмкін.

Әдебиеттерді шолу нәтижелері мектепке дейінгі ұйымдарда тілге баулу бойынша отандық зерттеулердің жеткіліксіздігін және мемлекеттік тілдегі материалдардың аз қамтылғанын көрсетті.

Қорыта келе, «тілдік ортаға баулу» әдістемесі мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында тілді меңгерудің тиімді қосымша құралы ретінде қарастырылады. «Тілдік ортаға баулу» әдістемесін енгізу барысында оңтайлы жағдайлар мен кедергілерді анықтау үшін зерттеулер және талдаулар жүргізу қажеттілігі туындайды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Протасова Ю., Родина Н.М. «Методика развития речи двуязычных дошкольников: учебное пособие»/ Москва, 2010 – 253 б.

2 Справочник по методике преподавания второго языка в начальной школе // Авторский коллектив: Зента Анспока, Анита Ланка, Эвия Папуле, Ария Птичкина, Регина Римша, Ингуна Тейлане, Сандра Зариня, LVAVP, tulkojums krievu valodin. - Рига, 2005. [Электронный ресурс]. URL: http://eduresource.net/old/images/docs/MetodMat/6.%20Spravochnik_po_metodike_vtorogo_yazyka.pdf

3 Фомин М.М. Языковое воспитание детей в двуязычной семье: монография / М. М. Фомин, Н. В. Федоров; М-во образования и науки Рос. Федерации, ФГАОУ ВПО «Сев.-Вост. федер. ун-т им. М. К. Аммосова». - Якутск : ИПК СВФУ, 2010. – 129 с.

4 Ырсадиев С.Ә., Қарабасова Л.Ш., Мұхаметжанова Ә.З., Әділ А.Б., Бекова М.А., Нұрланов Е.Б. Үш тілде білім беруді ұйымдастыру: халықаралық тәжірибе және Қазақстанға арналған ұсыныстар /Қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде. – Астана: «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ, 2017. - 184 б.

REFERENCES

1 Protasova YU., Rodina N.M. (2010). «Metodika razvitiya rechi dvuyazychnyh doshkol'nikov: uchebnoe posobie» [Methods of language development of bilingual preschoolers: textbook]/ Moskva, 253 b. [In Russian].

2 Spravochnik po metodike prepodavaniya vtorogo yazyka v nachal'noj shkole (2005). [Handbook on the methodology of teaching a second language in primary school]// Avtorskij kollektiv [Author's team]: Zenta Anspoka, Anita Lanka, Eviya Papule, Ariya Ptichkina, Regina Rimsha, Inguna Tejlane, Sandra Zarinya, LVAVP, tulkojums krievu valodin. - Riga, 2005. [Elektronnyj resurs] URL: http://eduresource.net/old/images/docs/MetodMat/6.%20Spravochnik_po_metodike_vtorogo_yazyka.pdf [In Russian].

3 Fomin M.M. (2010). Yazykovoe vospitanie detej v dvuyazychnoj sem'e: monografiya nazvaniya [Language education of children in a bilingual family: monograph]/ М. М. Fomin, N. V. Fedorov; M-vo obrazovaniya i nauki Ros. Federacii [Ministry of Education and Science of the Russian Federation], FGAOU VPO «Sev.-Vost. feder. un-t im. M. K. Ammosova». - YAkutsk : IPK SVFU, 129. [In Russian].

4 Yrsaliyev, S. A., Karabasova, L. Sh., Mukhametzhanova A. Z., Adil, A. B., Bekova, M. A., Nurlanov, E. B. (2017). Üş tilde bilim berudi üiymdastyru: halyqaralyq täjiribe және Qazaqstanğa arналған üsynystar /Qazaq, orys және aғылşyn tilderinde [Organization of Education in three languages: international experience and recommendations for Kazakhstan/ in Kazakh, Russian and English]. – Astana: «Aqparattyq-taldau ortalyğy» AQ [Information and analytical center JSC], 184. [In Kazakh].

*Мукушева М.А.¹, Шадетова А.К.²

^{1,2} Филиал АО «НЦПК «Өрлеу» Институт профессионального развития по
Карагандинской области

^{1,2} Караганды, Казахстан

МЕТОДИКА ПОГРУЖЕНИЯ В ЯЗЫКОВУЮ СРЕДУ В ДОШКОЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Аннотация

В статье представлен общий обзор литературы с целью изучения проблемы формирования языковой среды в дошкольной организации, погружения в языковую среду в раннем возрасте. В качестве основного вопроса авторы рассматривают тот факт, что дошкольники все чаще не могут чисто говорить на одном языке (казахском).

Основное внимание в работе авторы акцентируют на методике «погружения в языковую среду» как наиболее эффективной для решения вышеуказанной проблемы. Эффективность методики погружения в языковую среду обосновывается международным инновационным опытом, раскрытым в результате обзора преимущественно зарубежной литературы по данной теме. Авторы рассматривают языковое погружение как методику, позволяющую детям любого возраста, в том числе дошкольникам, быстрее и эффективнее изучать язык, развивая словарный запас, грамматические навыки и умение слушать.

Авторы, изучив литературу, выявили недостаточность отечественных исследований по созданию языковой среды в дошкольных организациях и недостаток учебных и методических материалов на казахском языке.

В заключении отмечается важность дальнейшего исследования и анализа практики по данной теме и необходимость развития отечественной практики по формированию языковой среды в дошкольных организациях.

Ключевые слова: языковая среда, международный опыт, методика, дошкольная организация, обзор литературы, методика обучения, лексика.

* Mukusheva M.A.¹, Shadetova A.K.²

^{1,2} Branch of the JSC «NCAT «Orleu» Institute of Professional Development in the Karaganda
region

^{1,2} Karaganda, Kazakhstan

METHOD OF LANGUAGE IMMERSION IN PRESCHOOL ORGANIZATION: FOREIGN EXPERIENCE

Annotation

The article presents a general overview of the literature with the aim of studying the problem of formation of the language environment in the preschool organization, immersion in the language environment at an early age. As the main question, the authors consider the fact that preschoolers are increasingly unable to speak clearly in one language (Kazakh).

The main attention in the work of the authors is focused on the method of "immersion in the language environment" as the most effective for solving the above problem. The effectiveness of the methodical immersion in the language environment is substantiated by international innovative experience, revealed as a result of a review of mostly foreign literature on this topic. The authors consider language immersion as a method that allows children of any age, including preschoolers, to learn the language faster and more effectively, developing vocabulary, grammatical skills and listening skills.

The author, studying the literature, revealed the insufficiency of domestic research on the implementation of the language environment in preschool organizations and the lack of materials in the state language.

In the conclusion, the importance of further research and analysis of practice on this topic and the necessity of development of domestic practice in the formation of the language environment in preschool organizations are noted.

Key words: language environment, international experience, methodology, preschool organization, literature review, teaching methodology, vocabulary

*Yu.T. Chizhevskaya¹, E.V. Akparova²

¹ Karaganda Buketov University

² Municipal public institution "Secondary School №62"

¹ORCID 0000-0003-4686-4624

*(E-mail: Chizhevskaya_1993@mail.ru)

LESSON STUDY AS A TOOL FOR IMPROVING PROFESSIONAL PRACTICES OF CLIL TEACHERS

Abstract

The article discusses the effectiveness of the Lesson Study (LS) approach for the formation of functional literacy of students through improving the teaching practice of teachers who implement programs or elements of CLIL-learning in high schools in Karaganda region.

The LS approach, which has successfully proved itself both in the national pedagogical community and abroad, is one of the most widespread practices of professional development of school teachers through "research into action". Lesson Study involves groups of teachers jointly planning, teaching, observing, analyzing learning and teaching, and documenting their findings.

The study included a questionnaire survey of CLIL teachers and high school students, diagnostics of learning outcomes on two measurable indicators: science literacy, reading literacy in a foreign (English) language, and assessment of the developmental potential of the LS approach for improving CLIL teachers' teaching practices. As a result of this work, the following empirical data were collected: minutes of teachers' creative group meetings on lesson planning, observation cards of A, B, C students, data of input/output questionnaires of high school students (n=84) and reflexive analysis of CLIL teachers' teaching activities (n=48) by SWOT method. The materials for analysis were collected on the basis of 13 schools of Karaganda city, implementing programs or elements of CLIL teaching.

The analysis of empirical data indicates the presence of fundamental methodological similarity, confirming the compatibility of the two approaches and their positive impact on the formation of functional literacy of high school students through the improvement of CLIL-teachers' professional practices. The results of students' self-assessment correlate with the results of output diagnostics conducted by teachers.

Key words: CLIL-learning, Lesson Study, functional literacy, SWOT method, questionnaires, Likert scale, pedagogical observation.

Introduction. The recently completed (2016-2020) transition to the updated content of secondary education of the Republic of Kazakhstan announced state programs focused on the formation of a fundamentally new for Kazakhstan system of assessment, selection of educational content, transformation of methods and approaches in teaching, continuous improvement of pedagogical practices.

Thus, one of the fundamental papers adopted in recent years is the Concept of Education Development of the Republic of Kazakhstan for 2023-2029, which proposes to take measures to "strengthen the intensity and quality of teaching in high school subjects of the natural-mathematical cycle and English language" [1, p.10]; as well as declared the announcement of the state programs oriented to the formation of a fundamentally new system of evaluation of the content of education, the transformation of methods and approaches to learning, and continuous improvement of teaching practices; and also announces not only the continuation of the study of subjects "Physics", "Chemistry", "Biology", "Informatics" in English at the request of students, readiness of educational organizations and teachers, but also the scaling of the institute of mentoring to "ensure effective methodological support for teachers in these subjects" [1, p. 9]

In turn, the State compulsory education standards of the Republic of Kazakhstan propose to make changes in the system of assessment of learning achievements in subjects of natural and mathematical direction, by introducing tasks aimed at "measuring functional literacy and competencies similar to PIRLS, PISA, ICILS and SAT" [2, p. 24]. At the same time, the document emphasizes the special role of strengthening the integration of science and foreign language subjects on the basis of interdisciplinary and integrated approaches to improve the level of functional literacy of students through "developing the ability to establish cause-and-effect relationships between facts,

work with information, extracting the main and fragmentary parts from foreign-language sources" [2, p 21].

Obviously, these norms prepare the ground for further improvement of CLIL learning programs taking into account the focus on the formation of functional literacy and introduction of their adapted versions in the educational process of Kazakhstani schools. However, the implementation of such programs requires the presence of highly competent teachers on the ground who are ready for continuous learning and constant improvement of their own pedagogical practices.

Given the following methodological similarities:

- LS and CLIL imply new ways to improve learning and teaching practices;
- LS and CLIL focus simultaneously on the learning process, tasks, and students' responses to shifting activities;
- LS and CLIL allow for active collaborative teaching and learning strategies;
- LS and CLIL involve the use of methodological supports (scaffolding).

The authors of this article suggest using the Lesson Study (LS) approach as a tool to improve the professional practices of CLIL teachers. As a form of "research in action", LS is characterized by the creation of a highly organized team of school teachers working in a unified educational direction and developing their own pedagogical practices to meet the educational needs of specific students.

The analysis of special expert literature shows that in Kazakhstan, on the one hand, a professional CLIL community has formed with its own culture of experience sharing, creative collaboration, and a system of ideas about the advantages of this teaching technology [3, 4, 5], and on the other hand, the LS approach is actively implemented through professional development programs for teaching staff and training at methodological events. This indicates the positive experience of Kazakhstani schools in differentiated application of LS and CLIL technologies in the learning process. At the same time, there are practically no scientific works, the subject of which is the integration of LS and CLIL in domestic and foreign literature [6].

Suppose, if CLIL-teaching practice is considered and improved in the process of realization of Lesson Study approach, then as a result of research it is possible to identify the factors of influence on the level of development of students' functional literacy as the didactic principles of systematicity, consistency, activity, theory-practice connection will be observed.

Therefore, the purpose of this study is to evaluate the developmental potential of Lesson Study approach for the formation of functional literacy of high school students through improving the teaching practices of CLIL teachers. **In order to achieve the purpose of the study**, it is necessary to:

1. To obtain expert opinion of CLIL educators on the compatibility of the two approaches (LS and CLIL) and the level of functional literacy development of students in classrooms where CLIL programs or elements are implemented;
2. To develop and implement a system of diagnostics of the level of functional literacy development in students;
3. Determine the degree of correlation between the data obtained by the expert evaluation method and the objective results of diagnostics;
4. To conduct a series of lessons on science subjects in English as part of LS;
5. To identify and evaluate the developmental potential of LS for improving CLIL teachers' teaching practices and shaping students' functional literacy.

Methods and materials. This article interprets the results of the research conducted with the participation of CLIL-teachers and students of the network community of Karaganda city schools implementing programs or separate elements of CLIL learning. They include the leading school of the network community Gymnasium named after K. Satpayev and 13 schools.

At the initial stage of the research in January 2022, a questionnaire survey of CLIL-teachers of Karaganda Province (n=64) was conducted to obtain an assessment of the current state of integrated learning in schools. The survey consisted of 22 open and closed questions aimed both at collecting statistical information about CLIL teachers (age, length of service, qualification category, level of English language proficiency, language course certificates, etc.) and at obtaining expert opinion on

the availability and quality of resource support for CLIL-learning, combinability of LS and CLIL, interest of school administration, parent community and students themselves in integrated learning, the level of functional literacy of students with whom they work.

Coaching on the topic: "Lesson Study as an Effective Tool for Improving School Practice", conducted on the ZOOM platform for CLIL educators in Karaganda Oblast, kicked off our field research. Teachers were invited to talk about how we teach and how we improve our teaching methodology, in groups to consider such concepts as: "CLIL-lesson", "tools of functional literacy formation", "translation of pedagogical experience", "successful integrated lesson", etc. The reflection of the coaching showed that 12 educators were willing to participate in the study as it provided an opportunity for professional development.

After receiving CLIL teachers' expert assessment of the state of integrated learning and forming a focus group, an entrance diagnostics of senior grade students of Municipal public institution "Secondary School # 62" (n=65) was carried out, which criterial assessed the level of functional literacy formation (science literacy and reading literacy) on the example of 15 contextual tasks in informatics, physics, chemistry, and biology in English. According to the diagnostic results, the students were divided into 2 groups: control (n=32), and experimental (n=33), formed by randomization method. Pupils of both groups worked for 6 months within the framework of author's elective courses of physics, computer science, chemistry, biology and English language teachers (3 electives per week, 51 lessons per half-year).

The work of the control group was non-collaborative, using traditional methods, while in the experimental group all the hours of the invariant component (3 electives per week, 51 lessons per semester) were divided between a creative group consisting of science and mathematics disciplines and English, which conducted the Lesson Study. There were 51 LS sessions, the priorities of which were joint lesson planning by the creative group, joint achievement of objectives, organization of direct pedagogical observation, feedback from observers and observed, systematic documentation, recognition of problems and errors in the planning process, and selection of effective strategies for problem solving.

At the final stage of the study, exit diagnostic tests and repeated questionnaire survey of teachers (11 questions of expert nature) were conducted. A questionnaire survey of students of the control and experimental groups was also conducted, the purpose of which was to get an idea of the degree of their satisfaction with the work within the framework of elective courses, as well as to obtain data on self-assessment of the level of formation of functional literacy, the answers were evaluated on a 5-point Likert scale from "completely agree" to "completely disagree". Teachers, in their turn, performed a reflexive analysis of their own teaching activity for the specified period using the SWOT method, which was aimed at identifying the strengths and weaknesses of teaching activity, as well as opportunities for further development and threats.

Results and discussion. Having analyzed the qualitative composition of surveyed teachers implementing CLIL programs or elements of CLIL-teaching in schools of Karaganda Oblast, we received the following data. The main part of the representative composition of CLIL-teachers includes experienced teachers (average teaching experience of more than 17 years), who connect their history of turning to the technology with the state campaign on the development of trilingual education in Kazakhstan, during which teachers took language courses and received certificates of English language proficiency according to the CEFR scale (B1-65% of teachers, B2-17.5%, C1-17.5%). In spite of sufficient pedagogical experience and qualification categories (among the surveyed teachers-researchers-50%, teachers-experts-33%, teachers-moderators-17%; without category-0%) about 75% of respondents expressed interest in improving their own pedagogical practices through work in creative collaborations such as LS. They noted the following methodological similarities between LS and CLIL (table 1).

Table 1. Methodological similarities between LS and CLIL

Assertion	Input survey, %	Output survey, %
LS and CLIL imply new ways to improve learning and teaching practices;	67	78
LS and CLIL focus simultaneously on the learning process, tasks, and students' responses to shifting activities;	52	68
LS and CLIL enable active collaborative teaching and learning strategies;	68	80
LS and CLIL involve the use of scaffolding.	77	77

Source: developed by the author

The survey also made it possible to form an expert opinion of science teachers about the degree of development of functional (science, reading literacy in a foreign language) literacy of students who study in CLIL programs or elements of CLIL programs.

The level of development of functional literacy of a graduate is one of the key factors of his/her adaptation to real life. Functional literacy implies the ability to solve practical tasks of everyday life based on the knowledge and skills acquired at school, to interact with the environment, people, establish business contacts, work in a team, and be a responsible citizen of their country.

According to teachers' assessment, about one third of high school students have difficulties in understanding the main features of natural science phenomena, interpreting them and using them to draw conclusions in real-life situations. Although it is precisely such tasks, organized in thematic blocks, that constitute the measuring tools of many international studies designed to assess the quality of education in the region, such as PISA.

In the generalized view of English teachers, reading literacy in a foreign language consists in the ability to identify topics, subtopics and main ideas of a text; to determine its emotional and semantic character; to predict the subsequent content of what is read, to work with headings, footnotes, to extract the meaning of unfamiliar words from the context, to use an explanatory (monolingual) dictionary if necessary. According to English teachers' assessments, about 35% of high school students have significant difficulties when working with foreign language texts, while 29% of respondents noted that their students show a high level of functional literacy when working with authentic materials.

The data obtained as a result of analyzing the CLIL-teachers' expert opinion about the level of development of functional literacy of high school students correlate with the results of the input diagnostics of the control and experimental group on the following measurable parameters: science literacy, reading literacy.

At the practical stage of the study, a series of CLIL classes were planned and conducted in the control and experimental groups as part of elective courses. Taking into account that the formation of functional literacy is a complex, multidimensional task that cannot be solved by a single teacher, but highly organized school teams of teachers working in a unified direction are needed, the focus group was represented by 4 teachers and covered 6 subject disciplines.

Each stage of the six-month study was deeply analyzed, the focus of observation of pupils of the experimental group was periodically shifted, the most significant fragments of the lesson were constantly discussed in the creative group of CLIL-teachers and at the meetings of methodological associations, the data of lesson planning and observations of pupils A, B, C were logged (table 2).

Table 2. The record of the lesson discussion (physics)

Question under discussion	Student A	Student B	Student C
What was the progress each of the students? Was it optimal?	The group members address the student in view of his/her role as a time manager. The	She is working at her best, showing creativity, and her opinion is listened to	Became active in helping classmates, supporting them, takes the initiative to work in the group

	student shows a low level of interest in the lesson, demonstrates a low level of analytical ability and language competence.	The pupil has become more active, attentively follows the answers of her classmates, helps the group leader by systematizing and analyzing the material.	Traces joint work in groups, the pupil exchanges ideas, engages in dialog when discussing a problem. Demonstrates a high level of critical thinking development
How did the learners interact in a group?	When working in a group was a time manager, coped with this work well and responsibly.	When working in a group, he controls the situation, freely conducts a conversation on the issues of thematic content of the studied material.	He is a leader and initiator of the distribution of roles in the group. Provides support to his/her group members.
What were surprises?	When conducting self-assessment, rated all group works "excellent".	At the initial stage of the lesson, she failed to cope with an uncomplicated contextual task.	At the main stage of the lesson, he resigned as a speaker, prepared a student of level B.
How did it help or hinder?	The student realized his role and responsibility in group work, but was distracted by the members of the research group.	The student did not repeat the mistakes of the previous lesson and used English as the working language.	The research helped the student to become the initiator of the tasks in the group.
What aspect(s) of the teaching method needs to be subsequent adjustments to improve each student's performance	Teach how to assign roles in the group correctly, involving all members of the group in the learning process Include individual, differentiated tasks in the content of the lesson Define a mandatory role in the group for each student.		

Source: developed by the author

During half a year the content of training of elective courses was determined in accordance with the requirements of the competence approach, according to which the results of education should be recognized as valid outside the education system itself.

The expected educational outcomes correlated with the learning outcomes in the context of Kazakhstan's accession to the Bologna Process, where "professional preparedness of graduates for the labor market" is understood as "the use of a set of knowledge, skills, competencies, as well as personal characteristics for the successful growth of graduates in the chosen profession and to expand the prospects for their further employment, in which both graduates themselves and society, the economy as a whole and employers, in particular, are interested" [7] and were presented as: improvement of functional literacy and research culture of students, formation of universal learning skills, the ability to interpersonal and social interaction in the sphere of educational and professional communication (social competencies), as well as the ability to analyze and evaluate personal educational achievements in the development of programs for further personal improvement (meta competencies).

During the study, special attention was paid to the reflexive analysis of CLIL teachers' own activities, including the SWOT method (strengths, weaknesses of pedagogical activities, opportunities and threats) - (table 3).

Table 3. Reflexive analysis of teaching activity of CLIL teachers (n= 12) by SWOT method (summarized)

S - (What forms, techniques and methods of work at the conducted lessons were the most effective?) 1. The use of interactive teaching methods such as project, debates, case method, incident method, etc. help to involve all students in the learning process;	W - (What forms, techniques and methods of work at the conducted lessons were not effective enough? Why?) 1. The use of mutual evaluation at lessons was not effective enough due to excessive loyalty of pupils to each other;
---	--

2. the use of multilevel and differentiated tasks allows to create "situations of success" for each student; 3. The use of formative assessment to compare a student's current results with his/her previous successes increases motivation in the learning process; 4. Composing open and closed questions by students in a foreign language is aimed at developing functional literacy and practicing question structures; 5. Experimental activities in the learning process increase students' interest in the content of the subject and the process of its study.	2. the use of group form of work (more than 4 persons in a group) did not always give each pupil an opportunity to make a valid contribution to the common cause; 3. The use of some teaching methods (role-playing and business games, modular learning), which required serious preparation from the teacher, did not help students to reach the goal of the lesson; 4. The chosen ratio of using mother tongue and foreign language sometimes required adjustment in the process of the lesson.
O - (What additional possibilities does the LS approach involve?) 1. Development of creative, associative, logical thinking; 2. Development of oral and written speech in English; 3. Creating an atmosphere of trust and goodwill; 4. Interest in the content of the lesson and the learning process; ↓ Development of functional literacy	T - (What are the threats and what needs to be changed in conducting Lesson Study for next year?) 1. Receiving unreliable (formal) answers of students when conducting lesson reflection - supplement the student's reflection card with questions aimed at detailed analysis of his/her own activity within the framework of the lesson; 2. Obtaining insufficiently exhaustive data of pedagogical observation of A, B, C pupils - adapt the teacher's reflexive map, pupil observation map for a certain class and the purpose of the research.

Source: developed by the author

Teachers' reflective notes showing the level of immersion of the educator in the observation made it possible to identify influencing factors on the development of student's functional literacy during the sessions, which ultimately allowed us to evaluate the developmental potential of LS to improve the teaching practices of CLIL teachers (table 4).

Table 4. Teachers' perception about CLIL and LS

Characterization	Expert mention, %	Rating
Improving the quality of CLIL-teachers' teaching through "research in action" has a positive impact on the level of students' functional literacy.	87%	1
LS approach allows organizing professional communication of CLIL-teachers on equal positions, without taking into account the status of teachers by experience and qualification level, i.e. it ensures democracy.	87%	1
The possibility of joint development of mid-term and short-term planning creates the necessary environment for professional development and establishment of strong cross-curricular links.	82%	2
Improving one's collaborative skills and participating in the design, management and planning of learning environments for students with different levels of motivation and subject matter expertise are important aspects in the practice of building students' functional literacy in CLIL classes.	80%	3
Working in a creative LS group reduces the psychological tension and anxiety of an educator conducting a CLIL demonstration session for colleagues.	80%	3
Creation of school creative collaborations of CLIL-teachers increases the possibilities of modeling non-linear educational trajectories for students	75%	4
Implementation of the LS approach allows to distribute the responsibility for the development of a functionally literate person among a group of CLIL-teachers through jointly organized activities.	75%	4

Source: developed by the author

Undoubtedly, changes in the teachers' activity entail dynamics in development and learning. Analysis of educational achievements in the control and experimental groups after six months of experimental training showed a decrease in the number of students with a low level of development of science literacy by 14%, with a low level of development of reading literacy in a foreign language

by 13%. Comparison of students' answers to 5 closed questions concerning self-assessment of the level of functional literacy development by two measurable indicators and the degree of satisfaction with their own achievements in the control and experimental groups made it possible to assess the effectiveness of the LS tool for the development of students' functional literacy through the improvement of CLIL-teachers' teaching practice.

Analysis of the results showed that after the lesson study, the proportion of "Absolutely agree" and "agree" responses in the experimental group increased statistically significantly (by 22%), while the proportion of "not sure" responses decreased by 12%, which may indicate the effectiveness of the chosen strategy (table 5).

Table 5. Results of the output questionnaire processed with a Likert scale

Question 1. Knowledge acquired at school helps to solve practical problems in everyday life.		Control group (January)	Expert group (January)	Control group (May)	Expert group (May)
	Absolutely agree	38%	36%	42%	56%
	Agree	28%	28%	30%	32%
	Not sure	20%	23%	20%	7%
	Disagree	11%	9%	6%	3%
	Absolutely disagree	3%	4%	2%	2%
Question 2. I can identify the main idea and theme of English-language texts, extract details from what I read or listen to by applying basic reading and listening strategies.		Control group (January)	Expert group (January)	Control group (May)	Expert group (May)
	Absolutely agree	28%	26%	42%	46%
	Agree	28%	28%	30%	38%
	Not sure	15%	17%	13%	10%
	Disagree	11%	19%	7%	3%
	Absolutely disagree	8%	10%	8%	3%
Question 3. Authentic texts offered by the teacher for independent work match my interests and needs.		Control group (January)	Expert group (January)	Control group (May)	Expert group (May)
	Absolutely agree	18%	16%	24%	42%
	Agree	38%	28%	30%	38%
	Not sure	25%	27%	23%	10%
	Disagree	11%	21%	10%	7%
	Absolutely disagree	8%	8%	13%	3%
Question 4. Studying other academic disciplines in English is necessary for my future profession.		Control group (January)	Expert group (January)	Control group (May)	Expert group (May)
	Absolutely agree	28%	26%	34%	44%
	Agree	18%	18%	18%	28%
	Not sure	25%	27%	25%	13%
	Disagree	11%	11%	10%	7%
	Absolutely disagree	18%	18%	13%	8%
Question 5. I can converse about practical work in English, understand printed and listening instructions, and make short reports on the progress of my own work.		Control group (January)	Expert group (January)	Control group (May)	Expert group (May)
	Absolutely agree	38%	39%	34%	44%
	Agree	28%	29%	28%	34%
	Not sure	25%	21%	25%	13%
	Disagree	7%	9%	10%	8%
	Absolutely disagree	1%	2%	3%	1%

Source: developed by the author

Conclusion. At the final stage of the study, the focus group of teachers concluded that implementation of the LS approach allows improving CLIL teachers' teaching practice through competent selection of teaching forms and methods, creation of collaborative environment, use of "methodological supports", which contributes to the development of students' functional literacy, relieves anxiety and increases motivation to use L2 in science subjects. One of the unexpected results was the following changes in the focus group itself: change of attitude towards specific pupils, transition to a new stage of development of relations with colleagues (trust), readiness to share experience, democratization of pedagogical communication.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении Концепции развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023–2029 годы» от 28 марта 2023 года № 249. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000249>

2 Приказ министра просвещения Республики Казахстан «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов высшего и послевузовского образования» от 3 августа 2022 года № 348. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031>

3 B. Zhetpisbayeva, D. Dyakov S. Shunkeyeva, A. Tusupova, M. Syzdykov. CLIL integration issues and distance learning technologies. Journal of Siberian Federal University. – Humanities and Social Science. – 2021. – № 14 (9). – pp. 1322-1331.

4 Alzhanova, Ainash and Chaklikova, Assel, "Multilingual Education" International Journal of Web-Based Learning and Teaching Technologies. – 2022. - Vol. 17. - No. 1, pp 1, 1548-1107.

5 Kuzembayeva G. et al. Content and Language Integrated Learning Practices in Kazakhstan Secondary Schools During COVID-19 Pandemic //Contemporary Educational Technology. – 2022. – T. 14. – № 2. – 6 p.

6 Karabassova L., San Isidro X. Towards translanguaging in CLIL: A study on teachers' perceptions and practices in Kazakhstan // International Journal of Multilingualism. – 2020. – C. 1-20.

7 The official Bologna Seminar on Employability in context of the Bologna Process, Bled. Slovenia. -2004. - 21-23 October.

REFERENCES

1 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan «Ob utverzhdenii Konceptii razvitiya doshkol'nogo, srednego, tehniceskogo i professional'nogo obrazovaniya Respubliki Kazahstan na 2023–2029 gody» ot 28 marta 2023 goda № 249 [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan "On Approval of the Concept of Development of Preschool, Secondary, Technical and Vocational Education of the Republic of Kazakhstan for 2023-2029" No. 249 of 28 March 2023] — [Jelektronnyj resurs]. — Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000249> [in Russian].

2 Prikaz ministra prosveshheniya Respubliki Kazahstan «Ob utverzhdenii gosudarstvennyh obshheobjazatel'nyh standartov vysshego i poslevuzovskogo obrazovaniya» ot 3 avgusta 2022 goda № 348 [Order of the Minister of Education of the Republic of Kazakhstan "On Approval of State Compulsory Standards of Higher and Postgraduate Education" dated 3 August 2022 No. 348.] — [Jelektronnyj resurs]. — Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031> [in Russian].

3 B. Zhetpisbayeva, D. Dyakov S. Shunkeyeva, A. Tusupova, M. Syzdykov. (2021). CLIL integration issues and distance learning technologies. Journal of Siberian Federal University. – Humanities and Social Science, № 14 (9), 1322-1331.

4 Alzhanova, Ainash and Chaklikova, Assel (2022) "Multilingual Education" International Journal of Web-Based Learning and Teaching Technologies, Vol.17, No.1, 1, 1548-1107.

5 Kuzembayeva G. et al. (2022). Content and Language Integrated Learning Practices in Kazakhstan Secondary Schools During COVID-19 Pandemic //Contemporary Educational Technology, T.14, №.2, 6.

6 Karabassova L., San Isidro X. (2020). Towards translanguaging in CLIL: A study on teachers' perceptions and practices in Kazakhstan //International Journal of Multilingualism, 1-20.

7 The official Bologna Seminar on Employability in context of the Bologna Process, Bled. Slovenia. -2004. - 21-23 October.

*Чижевская Ю.Т.¹, Акпарова Е.В.²

¹Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

²«№62 жалпы білім беретін мектеп" КММ

LESSON STUDY CLIL МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ОҚЫТУ ПРАКТИКАСЫН ЖЕТІЛДІРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Аннотация

Мақалада Қарағанды облысының жалпы білім беретін мектептерінде CLIL оқытуды немесе оның элементтерін іске асыратын мұғалімдердің оқыту тәжірибесін жетілдіру арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту үшін Lesson Study (LS) әдісін қолданудың тиімділігіне байланысты мәселелері қарастырылады.

LS тәсілі өзінің табыстылығын отандық және шетелдік педагогикалық қауымдастықта дәлелдеген мектеп мұғалімдерінің «іс-әрекетке зерттеу» арқылы кәсіби дамуларының кең тараған тәжірибелердің бірі болып табылады. LS жоспарлау, оқыту, бақылау, оқу мен оқытуды талдау және олардың нәтижелерін құжаттау үшін бірлесіп жұмыс істейтін мұғалімдер топтарын қамтиды.

Зерттеу аясында CLIL мұғалімдері мен жоғары сынып оқушылары арасында сауалнама жүргізілді, екі өлшенетін көрсеткіш бойынша оқыту нәтижелерінің диагностикасы жүргізілді: жаратылыстану сауаттылығы, шетел (ағылшын) тілінде оқу сауаттылығы және CLIL мұғалімдерінің оқыту тәжірибесін жетілдіруге арналған LS әдісінің даму әлеуеті бағаланды. Осы жұмыстың нәтижесінде келесі эмпирикалық деректер жиналды: сабақты жоспарлау бойынша мұғалімдердің шығармашылық топтарының отырыстарының хаттамалары, қысқа мерзімді жоспарлары, А, В, С оқушыларының бақылау карталары, жоғары сынып оқушыларының кіріс/шығыс сауалнамасының деректері (n=84) және SWOT әдісін қолдану арқылы CLIL мұғалімдерінің (n=48) оқыту іс-әрекетіне рефлексиялық талдау. Талдау материалдары CLIL оқытуды немесе оның элементтерін жүзеге асыратын Қарағанды қаласының 13 мектеп базасында жиналды.

Эмпирикалық деректерді талдау екі тәсілдің үйлесімділігін және олардың CLIL мұғалімдерінің оқыту тәжірибесін жетілдіру арқылы жоғары сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға оң әсерін растайтын іргелі әдістемелік ұқсастықтардың бар екендігін көрсетеді. Оқушылардың өзін-өзі бағалау нәтижелері мұғалімдер жүргізген қорытынды диагностиканың нәтижелерімен сәйкес келеді.

Түйін сөздер: CLIL-тренинг, Lesson Study, функционалдық сауаттылық, педагогикалық тәсілдер, сұрақ қою, оқыту нәтижелерін диагностикалау, педагогикалық бақылау.

* Чижевская Ю.Т.¹, Акпарова Е.В.²

¹Қарағандинский университет им. академика Е.А. Букетова

²КГУ «Общеобразовательная школа № 62»

LESSON STUDY КАК ИНСТРУМЕНТ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАКТИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ CLIL УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация

В статье рассматривается вопрос об эффективности применения подхода Lesson Study (LS) для формирования функциональной грамотности учащихся через улучшение практики преподавания педагогов, реализующих программы или элементы CLIL-обучения в старших классах средних школ Карагандинской области.

Подход LS, успешно зарекомендовавший себя, как в отечественном педагогическом сообществе, так и за рубежом, является одним из наиболее распространенных практик профессионального развития школьных учителей через «исследование в действии». В LS принимают участие группы педагогов, совместно осуществляющие планирование, преподавание, наблюдение, анализ обучения и преподавания и документирующие свои выводы.

В рамках исследования был проведен анкетный опрос CLIL педагогов и учащихся старших классов, выполнена диагностика результатов обучения по двум измеряемым показателям: естественно-научная грамотность, грамотность чтения на иностранном (английском) языке, оценен развивающий потенциал подхода

LS для совершенствования практики преподавания CLIL педагогов. В результате этой работы собраны следующие эмпирические данные: протоколы заседаний творческих групп педагогов по планированию уроков, образцы краткосрочного планирования, карты наблюдений за учащимися А, В, С, данные входного/ выходного анкетирования старшеклассников (n=84) и рефлексивный анализ преподавательской деятельности CLIL-педагогов (n=48) методом SWOT. Сбор материалов для анализа осуществлялся на базе 13 школ г. Караганды, реализующих программы или элементы CLIL обучения.

Анализ эмпирических данных свидетельствуют о наличии принципиального методологического сходства, подтверждающего совместимость двух подходов и их положительное влияние на формирование функциональной грамотности учащихся старших классов через улучшение практики преподавания CLIL-педагогов. Результаты самооценки школьников коррелируют с результатами выходной диагностики, проводимой педагогами.

Ключевые слова: CLIL–обучение, Lesson Study, функциональная грамотность, педагогические подходы, анкетирование, диагностика результатов обучения, педагогическое наблюдение.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ/ СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ/ INFORMATION ABOUT AUTHORS

Ахметжанова Ж.Б., филология ғылымдарының кандидаты, арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының қауымдастырылған профессоры, академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан, zhanar-ahmetzhan@mail.ru

Ахметжанова Ж.Б., кандидат филологических наук, ассоциированный профессор кафедры специального и инклюзивного образования, Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан, zhanar-ahmetzhan@mail.ru

Akhmetzhanova Zh.B., Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Special and Inclusive Education, Karaganda university named after academician E.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan, zhanar-ahmetzhan@mail.ru

Алшынбекова Г.Қ., биология ғылымдарының кандидаты, арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының қауымдастырылған профессоры, академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан, gulnaz_gak@mail.ru

Алшынбекова Г.Қ., кандидат биологических наук, ассоциированный профессор кафедры специального и инклюзивного образования, Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан, gulnaz_gak@mail.ru

Alshynbekova G.K., Candidate of Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Special and Inclusive Education, Karaganda university named after academician E.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan, gulnaz_gak@mail.ru

Тебеннова Қ.С., медицина ғылымдарының докторы, арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының профессор, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан, tebenova@mail.ru

Тебеннова К.С., доктор медицинских наук, профессор кафедры специального и инклюзивного образования, Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан, tebenova@mail.ru

Tebenova K.S., Doctor of Medical Sciences, Professor of the Department of Special and Inclusive Education, Karaganda university named after academician E.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan, tebenova@mail.ru

Абишева С.К., 8D01101 «Педагогика және психология» ОБ 2 курс докторанты, академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан, sandugash.abisheva@gmail.com

Абишева С.К., докторант 2-го года обучения ОП 8D01101 «Педагогика и психология», Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан, sandugash.abisheva@gmail.com

Abisheva S.K., 2nd year PhD student of EP 8D01101 “Pedagogy and psychology”, Karaganda University named after academician Ye.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan, sandugash.abisheva@gmail.com

Мирза Н.В., педагогика ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор, академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан, mirza_natalya@mail.ru

Мирза Н.В., доктор педагогических наук, ассоциированный профессор, Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан, mirza_natalya@mail.ru

Mirza N.V., Doctor of pedagogical sciences, associate professor, Karaganda University named after academician Ye.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan, mirza_natalya@mail.ru

Хусаннова Ж.С., экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің зерттеуші-профессор, Қарағанды, Қазақстан, zhibekh11@mail.ru

Хусаннова Ж.С., кандидат экономических наук, профессор, профессор-исследователь Карагандинского университета имени академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан, zhibekh11@mail.ru

Khusainova Zh.S., Candidate of Economic Sciences, Professor, Research Professor at Karaganda University named after academician Ye.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan, zhibekh11@mail.ru

Бектлеева Д.Ер., экономика ғылымдарының кандидаты, Esil University жетекші ғылыми қызметкері, Астана, Қазақстан, dinabek@mail.ru

Бектлеева Д.Е., кандидат экономических наук, ведущий научный сотрудник Esil University, Астана, Казахстан, dinabek@mail.ru

Bektleyeva D.E., Candidate of Economic Sciences, leading researcher of Esil University, Astana, Kazakhstan, dinabek@mail.ru

Петрова М.М., PhD, телекоммуникация және пошта университетінің профессоры, София, Болгария, mm_p@abv.bg

Петрова М.М., PhD, профессор Университета телекоммуникаций и почты, София, Болгария, mm_p@abv.bg

Petrova M.M., PhD, Professor, University of Telecommunications and Post, Sofia, Bulgaria, mm_p@abv.bg

Затынейко А.М., педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан, tolik_zzz79@mail.ru

Затынейко А.М., кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан, tolik_zzz79@mail.ru

Zatyneiko A.M., Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor of Karaganda University named after academician Ye.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan, tolik_zzz79@mail.ru

Шункеева С.А., PhD, қауымдастырылған профессор, «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ филиалы «Қарағанды облысы бойынша кәсіби даму институты», Қарағанды, Қазақстан, saule_shunk@mail.ru

Шункеева С.А., PhD, ассоциированный профессор, филиал АО «НЦПК «Өрлеу»» ИПР по Карагандинской области, Караганда, Казахстан, saule_shunk@mail.ru

Shunkeyeva S.A., PhD, associate professor, branch of the JSC «National Center for Advanced Training «Orleu» of Karaganda region, Karaganda, Kazakhstan, saule_shunk@mail.ru

Мукушева М.А., педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ филиалы «Қарағанды облысы бойынша кәсіби даму институты», Қарағанды, Қазақстан, mmukusheva@orleu-edu.kz

Мукушева М.А., магистр педагогических наук, старший преподаватель, филиал АО «НЦПК «Өрлеу» ИПР по Карагандинской области», Караганда, Казахстан, mmukusheva@orleu-edu.kz

Mukusheva M.A., Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, , branch of the JSC «National Center for Advanced Training «Orleu» of Karaganda region, Karaganda, Kazakhstan, mmukusheva@orleu-edu.kz

Шадетова А.К., педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ филиалы «Қарағанды облысы бойынша кәсіби даму институты», Қарағанды, Қазақстан, ashadetova@orleu-edu.kz

Шадетова А.К., магистр педагогических наук, старший преподаватель, филиал АО «НЦПК «Өрлеу» ИПР по Карагандинской области, Караганда, Казахстан, ashadetova@orleu-edu.kz

Shadetova A.K., Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, , branch of the JSC «National Center for Advanced Training «Orleu» of Karaganda region, Karaganda, Kazakhstan, ashadetova@orleu-edu.kz

Чижевская Ю.Т., «Шет тілі: екі шет тілі» мамандығы бойынша докторанты, академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан, Chizhevskaya_1993@mail.ru

Чижевская Ю.Т., докторант по специальности «Иностранный язык: два иностранных языка» Карагандинского университета им. академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан, Chizhevskaya_1993@mail.ru

Chizhevskaya Yu.T., Doctoral student in «Foreign language: two foreign languages» of Karaganda University named after academician Ye.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan, Chizhevskaya_1993@mail.ru

Акпарова Е.В., физика және информатика пәнінің мұғалімі, оқытушы-зерттеуші, «№62 жалпы білім беретін мектеп» КММ, Қарағанды, Қазақстан, helen_akparova@mail.ru

Акпарова Е.В., учитель физики и ИВТ, педагог-исследователь, КГУ «Общеобразовательная школа №62», Караганда, Казахстан, helen_akparova@mail.ru

Akparova E.V., Teacher of physics and ICT, teacher-researcher, Municipal public institution “Secondary School №62”, helen_akparova@mail.ru